

Indiaan uit Oaxaca. Mendez was omgekomen tijdens het beleg, en dus konden nog slechts twee generaals en de keizer door een krijgsraad worden berecht - drie mannen die weinig sympathie verdienden en ze ook niet zouden krijgen.

De smeekbeden en protesten negérend van Europeanen en Amerikanen, die nimmer hadden geprotesteerd tegen de invasie, voerden de Mexicanen het vonnis van de krijgsraad uit - het doodvonnis. Dat besluit werd niet genomen uit persoonlijke haat tegen Maximiliaan, maar uit haat tegen het imperialisme. De twee Mexicanen werden veroordeeld wegens landverraad, en Maximiliaan op beschuldigingen van vrijbuitèrij en het genadeloos terechtstellen van krijgsgevangenen. Zo intens was de wrok der Mexicanen wegens de Franse invasie, dat geen van de drie een spoor van een kans op vrijspraak had. Op 19 juni 1867 stierf Maximiliaan, samen met Miramon en Mejia, voor een vuurpeloton te Queretaro.

Eindelijk kwam Mexico tot rust. De Hervormings-beweging was in hoofdzaak een botsing tussen kerk en staat geweest. De imperialistische interventie van Bonaparte-Habsburg, die volgde op de clericale nederlaag in de drie jaar Hervormingsoorlog, was niets anders geweest dan een vervolg op de strijd tussen conservatieven en liberalen; en die was nu afgelopen. In elk geval voorshands was de kerkelijke overheersing van 's lands geestelijke en fysieke hulpbronnen gebroken. en een nieuwe klasse van grondbezitters was ontstaan door de herverdeling van het land tengevolge van de Hervorming. De zuivering was grondig geweest maar ook catastrofaal; arme Indianen waren bij duizenden omgekomen, zoals de generaals en zoals de Habsburg-keizer. Juarez kreeg een uitgeput land te leiden, een land dat was leeggebloed in de worsteling om rijpheid.

Na de val van Maximiliaan keerde Don Benito opnieuw terug naar de stad van Moctezuma. Hij reed er binnen met zijn gezin, in datzelfde oude rijtuig dat hem bij zo vele terugtochten had vervoerd - een zwijgzame figuur in het zwart, even bedaard bij triomf als bij nederlaag - en werd opnieuw tot president gekozen. Hoewel hij meteen de strijdkrachten fors besnoeide, bleef hij populair. Wel kwamen misnoegde generaals en caudillos-inspe, met hun particuliere legertjes, af en toe met een pronunciamiento, en wel bleven Indiaanse stammen van het noordwesten soms strooptochten ondernemen, maar Juarez-getrouwe strijdkrachten braken van lieverlee de tegenstand, en er ging vrede heersen in het zwaar-getroffen land. Juarez ging aan het werk

om de theorie van de grondwet van 1857 in werkelijkheid om te zetten.

Het Mexicaanse volk had in de duistere oorlogsjaren een dieper nationaal besef bereikt dan het ooit had gekend. De Mexicanen waren, althans tijdelijk, één door de geweldige strijd tegen de Fransen. Als voortschrijdende natie hadden zij een uitgangspunt in de beginselen van hun grondwet. In later tijden zou dat document niet meer gelden, maar thans bood het de natie een doel - de verovering van haar grondwettelijke rechten.

In de lente van 1870 ging Juárez' gezondheid achteruit. Kort na zijn 64ste verjaardag was hij door een beroerte getroffen, en urenlang vroeg men zich af of hij het zou overleven; maar hij herstelde spoedig en ging veel aandacht geven aan de crisis in Frankrijk. De Frans-Duitse oorlog was achter de rug, Napoleon was ten val gekomen, de Republiek was herboren. Men heeft wel eens gezegd, dat de Franse keizer, toen hij zich overgaf aan de koning van Pruisen, hem slechts een stuk van zijn degen kon overhandigen - omdat de kleine Indiaan uit Oaxaca deze al gebroken had. Benito Juárez was een van de eersten, die namens een groep Mexicanen een boodschap van sympathie stuurde naar het Franse volk. Daarin stond te lezen: 'Uw zaak is, na de val van Bonaparte, de zaak van alle vrije volken.' En zeshonderd veteranen vormden een Mexicaans legioen om voor Frankrijk te vechten.

De dood, die de president maar net had gemist, sloeg kort daarop raak toe - in januari 1871 verloor Juárez zijn vrouw. Dat was een vernietigende slag; immers acht-en-twintig jaar lang was hun eenheid van hart en geest zo volmaakt geweest, dat hij het gevoel had dat nu het beste deel van zijn eigen leven was vernietigd. Margarita Maza de Juárez was het toonbeeld geweest van de Mexicaanse vrouw, een toegewijde vrouw, moeder en patriot, gelijkmoedig in tegenspoed en voorspoed, zich nimmer mengend in de staatszaken, zo teruggetrokken levend dat vele van haar bewonderaars haar nimmer hadden gezien, maar altijd bereikbaar voor de armen en liefdevol en bescheiden voor hen zorgend. Ze was pas 45 toen zij stierf, maar Juárez, die twintig jaar ouder was, noemde haar steevast 'de kleine oude dame'.

Na haar dood bleef Juárez, in onpretentieuze eenvoud levende, zijn hele kracht geven aan de hervormingstaken. In 1870 waren er 8.000 scholen met bijna 350.000 leerlingen, zowat een kwart van de kinderen die voor onderwijs in aanmerking kwamen. Een program van gratis openbaar lager onderwijs kwam tot uitvoe-

ring, en van de gemeentebesturen en de grootgrondbezitters werd verlangd dat zij scholen zouden bouwen. Er werd ook krachtig naar gestreefd de schatkist weer te vullen, en door eerlijk beheer het land weer credietwaardig te maken.

Dit alles vereiste een krachtige hand, en Juarez bleef niet in gebreke; hij werd zo autocratisch, dat sommigen hem van dictatoriale neigingen betichtten. Toen in 1871 zijn presidentstermijn afliep en hij liet weten, dat hij zou proberen herkozen te worden, werd dan ook door velen geprotesteerd. Porfirio Diaz, verbitterd omdat hij meende dat zijn tijdens de oorlogen bewezen diensten niet voldoende waren beloond, verliet zijn landgoed in Oaxaca en stortte zich in de verkiezingsstrijd. Het werd een driehoeksverkiezing, want Sebastian Lerdo de Tejada, de broer van de man die de Ley Lerdo had opgesteld, was eveneens candidaat. Bij de verkiezing kreeg geen van de drie de volstrekte meerderheid; het Congres moest dus beslissen wie president zou zijn, en het koos Juarez, die de meeste stemmen op zich had verenigd.

Dat kon de meeste Mexicanen wel bekoren, maar anderen waren ontevreden. Diaz bijvoorbeeld, die gefnuikt was in zijn eerzucht, betoogde dat het geen eerlijke verkiezing was geweest, en hij hief, onder de leuze 'Doeltreffend stemmen en geen herverkiezing' de vaan van de opstand. Eens was de jonge patriot Diaz een bekwaam officier geweest in de Hervormingsoorlog en tegen de Fransen. Maar nu zouden zijn militaire talenten worden gebruikt tegen zijn eigen volk, tegen het bewind dat de baten van tien jaar strijd vertegenwoordigde.

Om zijn daad van rebellie te rechtvaardigen, verklaarde hij: 'De gestadige herkiezing van de uitvoerende macht der federatie heeft onze nationale instellingen in gevaar gebracht . . . Diverse staten zien zich verstoken van hun wettige overheden en zijn onderworpen aan tyrannieke regeringen, hun opgelegd door het ingrijpen van de president en op de been gehouden door de federale strijdkrachten. Hun souvereiniteit, de wetten en de volkswil zijn opgeofferd aan de blinde grillen van individuele macht. Het leger, die roemrijke belichaming van de beginselen waarvoor gestreden is van de opstand van Ayutla af tot de triomf van 1867, is vernederd; het ziet zich genoopt een werktuig te zijn van weerzinwekkend geweld tegen de vrijheid van het kiesrecht . . . Wij zullen dan ook strijden voor de belangen van het volk, en het volk alleen zal beslissen over de zegepraal. 'De grondwet van 1857 en stembus-vrijheid' - dat zal onze vaan

zijn; 'minder overheidsmacht en meer vrijheden' - dat is ons program.'

Als men bedenkt, dat deze woorden kwamen van de man, die de meest absolute dictator van Mexico zou worden in de langste periode van Mexico's geschiedenis - dan hebben die woorden wel een ironische klank.

Was er enige grond voor Diaz' aantijgingen? Maar heel weinig. In een boodschap tot het Congres antwoordde Juarez:

'Het militarisme van andere tijden heft wederom zijn afschuwelijke vaan. Het stelt zich ten doel de resultaten te vernietigen, die in veertien jaar van ontzaglijke offers zijn verwezenlijkt en ons terug te stoten naar de dagen waarin revolutie niets anders betekende dan een verandering van de heersende personen, waarbij de weg steevast open bleef voor een nieuwe eerzuchtige. Zijn beloften zijn even verleidelijk als die van elke rebelse leider. Als extra hoon beroept het zich op de grondwet . . . Diensten, in vroeger jaren aan het vaderland bewezen, kunnen zulk een afdwaling niet goedpraten. De natie zal het altijd veroordelen als een misdaad, want als wij Mexicanen één ding hebben geleerd van onze lange, smartelijke ervaringen, dan is het wel, dat wij onze instellingen en onze nationale belangen hoger moeten aanslaan dan mensen . . . als wij recht en orde zouden opofferen aan de min of meer fantastische plannen van een enkeling, hoe verdienstelijk hij ook mag zijn geweest, dan zouden wij ons in een eindeloze anarchie storten; wij zouden de grondslagen van onze welvaart volkomen vernietigen; wij zouden wellicht voor altijd onze goede naam in de wereld verbeuren, en zelfs onze onafhankelijkheid in gevaar brengen.'

Juarez, die maar vier jaar in het 'vreedzaam' bezit van het presidentschap was geweest, jaren die goeddeels aan pacificatie waren besteed, was volkomen gerechtigd een nieuwe ambts-termijn na te streven, waarin hij de denkbeelden zou kunnen verwezenlijken, waarvoor hij en zijn aanhangers een halve generatie lang hadden gestreden en geleden. De grondwet verbood trouwens geen herkiezing. Maar zelfs al zou men toegeven dat zijn manier-van-doen kritiek of afkeuring verdiende, dan nog kon zij niet naar eer en geweten worden beschouwd als een rechtvaardiging voor een nieuwe gewapende opstand.

Onder Juarez waren voor de eerste maal de uitvoerende en de gerechtelijke macht gescheiden. Niemand bezat voldoende invloed om hem in de verzoeking te brengen ook maar in het minst te knoeien met het justitieel apparaat. Geen van de mannen

rondom Juarez verwierf zich een vermogen. Benito Juarez had Mexico een gerespecteerde positie in de familie der volkeren hergeven. Hij vestigde vriendschappelijke betrekkingen met andere landen. Hij was een groot patriot in woord en daad. Onder hem kwam Mexico dicht bij een eerlijk bestuur dan ooit tevoren. Het zou ook onder de gunstigste omstandigheden onmogelijk zijn geweest zijn grote hervormingsprogram volledig uit te voeren. Juarez zelf had al jaren tevoren gezegd: 'Wanneer een maatschappij als de onze het ongeluk heeft gehad, jaren van inwendige beroering te hebben doorgemaakt, dan is zij doortrokken van ondeugden, welker wortels niet in één dag en niet door één maatregel kunnen worden uitgerukt.'

Toch werd er wel vooruitgang geboekt. Tijdens zijn bewind was de pers vrijer dan ooit, en krachtige oppositie in het parlement werd toegestaan. Er werden wegen en telegraaflijnen aangelegd, en de spoorlijn van Veracruz, waarmee men vóór de interventie was begonnen, werd voltooid. Toegegeven moet worden, dat de belangrijkste wetten, die welke betrekking hadden op de verdeling der grote kerkelijke landgoederen ten behoeve van hen die er werkten, hun doel niet bereikten. Wel verloor de kerk land, maar het werd niet toegewezen aan de mensen die dat verdienden. De hervormers maakten voorts de fout, een aantal dorpsgemeenschappen, de ejidos, te verbrekken, in de hoop dat de peons zouden worden gestimuleerd als ze eigenaars werden van kleine lappen grond. Het ontbrak echter de meeste Indianen aan kapitaal om het land te ontginnen, en daarom verkochten zij hun terreintjes voor een handvol pesos aan de landheren.

Juarez voltrok de scheiding tussen kerk en staat. Hij was de eerste Latijns-Amerikaanse leider, die onderstreepte dat een echte democratie onmogelijk is naast een staatskerk, die een groot deel van het onroerend goed bezit, een aanzienlijk deel van het economisch leven beheerst benevens het denken van de meeste inwoners. Hij maakte goeddeels een eind aan de wereldlijke macht van de hiërarchie. En hij stimuleerde het onderwijs.

Zijn vijanden noemden Juarez een despoot, maar het was noodzakelijk, autoritaire methoden te gebruiken om de wetten te handhaven in een land, een economisch en sociaal onderontwikkeld land, met zelfzuchtige politici, lakeien van de rijken. Juarez hield zich taai en stug aan zijn ideeën nopens gerechtigheid, en nimmer verzaakte hij zijn diepe verlangen de Indiaanse massa's, de bezitlozen, op te heffen uit hun armoe, hun misère, hun

onwetendheid. Gezien de mate waarin het land gehavend was, kon hij onmogelijk altijd binnen de sfeer der strikte legaliteit blijven. Soms zag hij zich genoopt, de souvereiniteit van een der staten op te offeren aan het belang van de natie in haar geheel. Daar waar geen verkiezings-apparaat bestond of waar het steevast werd misbruikt, dwong hij de staten naar willekeur gouverneurs op, die hijzelf had aangewezen. Men moet daarbij bedenken, dat democratie, parlementarisme en de heerschappij van het recht bitter weinig betekenden voor die ongeletterde Indianen, die barrevoets rondliepen met een lege maag. Juarez had een eind gemaakt aan de voorrechten der militairen. Hij had, voor hoe kort slechts, het burgerlijk gezag de voorrang gegeven boven het militaire. Hij had de politieke en wettelijke basis gelegd voor een langzaam voortschrijden naar de democratie - ervan uitgaand dat diegenen, wie het lot der natie was toevertrouwd, zich daaraan zouden houden.

Maar zo zou het niet gaan. Wel werd de opstand van Diaz snel neergeslagen (al zou hij de grootste belemmering blijven voor het werk van Juarez en de grondslagen leggen voor zijn eigen latere macht), maar het staatsgeheel zou de dupe blijven van de eigen chronische zwakheden. Telkens weer stak het militarisme het lelijke hoofd op; de rustige ontwikkeling van het burgerlijk bestuur werd een illusie door de cuartelazo, de kazerne-opstand. Juarez, de patriot en nationale hervormer, kreeg ternauwernood de kans te bewijzen dat hij ook een staats-bouwer was. Die taak was ook nauwelijks uitvoerbaar als men bedenkt, dat ruim driekwart van Mexico's acht tot negen miljoen inwoners ongeletterd was.

De grondwetten van Mexico waren nooit meer geweest dan vodjes papier. De moderne grondwet van 1857, kant en klaar gemaakt voor een volk, dat geen ervaring had met zelfbestuur, zou ook een fata morgana blijven. Als Juarez tot falen gedoemd was wanneer het op tastbare prestaties aankwam, dan zou alle anderen eenzelfde lot te beurt vallen. Want Juarez was de grootste staatsman die Mexico had gekend. Niet één politicus, in welk land ook tijdens zijn levensperiode, was zijn loopbaan begonnen met zoveel handicaps, en had toch zó veel bereikt. Juarez kwam omhoog uit de laagste raciale, sociale en economische lagen, en hij leidde zijn volk zegevierend in een burgeroorlog en een oorlog tegen een buitenlandse mogendheid. Zelfs niet Mazzini, de apostel van Italië's herrijzenis, wiens leven parallel liep met dat van Juarez (1806 - 1872, 1805 - 1872) of Abraham

Lincoln had zoveel belemmeringen moeten overwinnen als de leider van Mexico. Men kan hem vergelijken met een als neger geboren Lincoln.

De dood onttrok Don Benito aan het oordeel der mensen kort nadat hij weer ten strijde had moeten trekken om de weer opdoemende hydra van het militarisme te bevechten. Hij zag zijn taak afgekapt vóór hij haar had voltooid. Op 18 juli 1872 werd hij door een hartaanval getroffen, de nacht daarop stierf hij. Er viel een grote stilte over Mexico. De burgerstrijd werd gestaakt; hoog en laag betreurde het heengaan van de man, wiens ziel en wiens moed Mexico's nationaal bestaan hadden gehandhaafd in moeilijke jaren. Thans rijst in het grote epos der Mexicaanse geschiedenis de man Benito Juarez boven alles uit - een simpele, als uit de rots gehouwen figuur van rustige kracht. Hij is voor het volk van Mexico een nationaal symbool; zoals Sebastian Lerdo de Tejada het uitdrukte: 'de ziel van Mexico'.

PORFIRIO DIAZ

VIVA JUAREZ - maar Juarez was dood. De stemmen van acht miljoen Mexicanen betreurden eendrachtig hun gestorven leider. Na een kort tussenspel zou er - zo hoopte men - een periode van rust voor Mexico aanbreken; daarvoor hadden de Mexicanen jaren achtereen gestreden; daarvoor waren zij gestorven. Maar het zou niet de rust zijn, waarop zij hadden gehoopt; het zou de rust zijn van het kerkhof, een rust die 35 jaren duren zou. In die periode zou geen oppositie worden gedoogd. Mexico zou worden beheerst door een sterke man, een man die zijn natie in zijn stevige greep zou houden terwijl buitenlanders haar schoffeerden. Porfirio Diaz, die op de achtergrond zijn tijd had gebeid, zou nu President van Mexico worden.

Vele jaren achtereen had de jonge generaal het ambt van Juarez begeerd. Zijn opstand-pogingen waren telkens weer op droeve mislukkingen uitgelopen. Toen Juarez gestorven was, kon hij geen voorwendsel meer vinden om het wettig bewind omver te kegelen. Maar vier jaar later kwam hij opnieuw in verzet, tegen Juarez' wettige opvolger, Sebastian Lerdo Tejada, en ditmaal met succes. De lang niet geringe militaire talenten van de jonge krijgsman keerden zich tegen zijn eigen volk.

Het aan het bewind komen van Diaz in 1876 betekende het einde van de poging om tot een burgerlijk evolutionnair bewind te geraken. Die poging zou vermoedelijk toch wel zijn mislukt, maar Diaz verhaastte het falen. Hij greep de macht op de manier die gebruikelijk was bij alle Latijns-Amerikaanse caudillo's: met steun van groepen uit het volk; soms hadden zulke mannen zelfs een echte meerderheid van het volk achter zich. Dat was dan te danken aan de door hen verkondigde programma's die steevast een glimpje vooruitgang beloofden - meer democratie bij voorbeeld; of strijd tegen bevoorrechtiging of tegen verkiezingsbedrog en corruptie. Altijd beweerden ze, dat het hun om de 'volksbelangen' te doen was. Nooit kwamen zij aan de macht op een programma van despotisme of besnoeiing van vrijheden. Als de dictator eenmaal de teugels in handen had, bleef hij royaal lippen-dienst bewijzen aan de beginselen der democratie. Met Diaz was

het weer net zo. Voor het uitbeelden van de democratie had Lincoln geen fraaier woorden gevonden dan Porfirio Diaz.

Diaz was een militair, zoals Santa Ana een militair was geweest. Maar terwijl Santa Ana een lam was, dat de rol van een stier probeerde te spelen, was Diaz een stier.

Om in vredestijd een goed militair te zijn, moet men vooral niet beschikken over een oorspronkelijke, inventieve, logische geest; historisch benul en belangstelling in de medemens zijn overbodige zaken. Maar voor wie zich in de politiek wil begeven is dat geen goede scholing. Sarmiento, een van de grootste staatslieden van Latijns-Amerika, heeft eens gezegd: 'Wee het land, waar de militair de wetgever wordt.' Diaz echter was geen gewone soldaat. Hij was omhooggekomen in een periode van oorlog en revolutie, van anarchie en nationaal ontwaken. Daarvoor waren meer en andere bekwaamheden nodig dan die vereist zijn om als militair te slagen in vredestijd. En zo kwam dan, na de oorlogen en na Juarez, en tegen de geweldig-kleurige achtergrond van Mexico, deze ruiters-te-paard naar voren, deze ex-soldaat Porfirio Diaz, voor de politiek toegerust door de lessen die hij te velde had geleerd. Hij was tot rijpheid gekomen met een pistool in zijn hand en op de rug van een paard. Dat pistool was nog altijd in zijn hand, maar die hand was thans in een zijden handschoen gestoken; en het was niet langer een paard, maar Mexico, dat hij jarenlang zou berijden. Hij zou zijn volk aanvoeren zoals een generaal zijn troepen aanvoert - niemand zou zelfstandig mogen denken. Het militair systeem - orders van boven en gehoorzaamheid beneden - zou voor heel het land gelden. Iedereen zou, als hij een taak kreeg, die hem opgedragen taak moeten verrichten, en meer niet. En iedereen zou het loon ontvangen, dat hem volgens zijn meerdere toekwam, en alweer: meer niet.

Er zouden pogingen tot oppositie zijn; want het verbieden van oppositie-partijen maakt geen einde aan oppositie. De meeste mensen zouden het niet plezierig vinden dat Diaz zijn recht zou handhaven op de manier waarop het onder een dictatuur altijd gehandhaafd wordt - met ijzer en bloed. Al gauw zouden overal in Mexico galgen worden neergezet; het zou een tyrannie worden, welker orde op vele lijken zou berusten. De dictatuur van Porfirio Diaz zou duren van 1876 tot 1911. Hij zou politieke stabiliteit teweegbrengen door de vernietiging van meer dan 10.000 tegenstanders. En hij zou de deur openen voor buitenlands kapitaal. Diaz wilde wegen, spoorwegen, olie en industrieën. Hij zou ze krijgen ook, maar om ze te krijgen zou hij

Mexico vrijwel moeten weggeven. Hij deelde bijna een derde van Mexico's grondgebied uit onder vrienden en buitenlandse belangen. Aan Amerikaanse oliemaatschappijen werd grond verkocht voor 2½ dollar per hectare. En de kerk kwam opnieuw in het bezit van onroerend goed; er kwamen weer Katholieke scholen. Men heeft wel eens gezegd, dat het Mexico van Porfirio Diaz de moeder van de buitenlanders was en de stiefmoeder van de Mexicanen.

In 1910 was bijna de helft van Mexico het eigendom van 3.000 families; en in datzelfde jaar beliepen de Amerikaanse beleggingen ver boven het miljard dollar. Verreweg de meeste mijnen, smelterijen, olieterreinen, spoorwegen en andere industrieën waren in handen van Amerikaanse burgers. Diaz sprak de waarheid toen hij eens zei: 'Arm Mexico, zo ver van God en zo dicht bij de V.S.'.

Maar in 1911, hetzelfde jaar waarin Soen Jat-sen het Chinese volk aanvoerde in zijn revolutie, kwam het einde van Porfirio Diaz' regime. Zijn 35-jarige heerschappij was de langste en hardste dictatuur geweest, welke Mexico ooit had gekend, maar het is een feit, dat de moderne economische en staatkundige geschiedenis van dat land met hem een aanvang nam. En dus zou een geschiedenis van Mexico en zelfs van Amerika niet volledig zijn zonder de geschiedenis van Porfirio Diaz, El Jefe Supremo, zoals hij altijd werd genoemd.

In het begin van de 19de eeuw had de vaan van Christus getriomfeerd over Mexico's heidenen. Er was geen hoekje in heel het land waar niet de witte klokketoren van de kerk verrees, waar niet elke zondag gepredikt werd, en waar de Indianen niet onderwezen werden in de catechismus. Kleine bruine meisjes kregen de zoete naam Maria, en de jongens kregen heiligenamen - Mexico's toekomstige dictator die van José de la Cruz, Jozef van het Kruis.

Dat jongetje José de la Cruz Porfirio Diaz werd geboren in dezelfde staat als Benito Juarez, in de grondigst-Indiaanse staat van Mexico, Oaxaca, op de landengte van Tehuantepec. Hij werd geboren in de hoofdstad Oaxaca, op of omtrent de 15de september 1830. Zijn ouders waren mestiezen, in hoofdzaak van Mixtec-Indiaansen bloede. De vader José de la Cruz Diaz, die in dienst van een handelszaak was, en de moeder Patrona Mori de Cruz, dochter van een Oostenrijkse immigrant, waren

arm en ongeletterd. Porfirio was hun zesde kind en de oudste zoon die in leven bleef.

De armen, en trouwens de meeste mensen in een economisch-onderontwikkelde maatschappij, slijten snel in hun pogingen om rond te komen; ze zijn vroeg oud en ze sterven jong. Porfirio's vader was geen uitzondering op de regel - hij stierf toen het jongetje drie jaar was; en door de dood van de kostwinner was het gezin er uiteraard nog slechter aan toe dan tevoren. Maar door taaie volharding en grote opofferingen speelde de knaap het toch klaar wat te leren. Bij een timmerman verdiende hij een paar centavos als bijdrage voor het schoolgeld.

Zoals in de meeste onderontwikkelde landen had ook in Mexico de kerk vrijwel een monopolie van onderwijs boven de lagere school. Toen Porfirio vijftien jaar was ging hij dan ook het priester-seminarie bezoeken. Niet dat hij van plan was priester te worden; hij was er alleen op uit zijn klein beetje kennis wat te vergroten.

Dit waren de jaren waarin de schandelijkste misdaad werd gepleegd tegen het Mexicaanse volk - de invasie door de Verenigde Staten in 1846 - 1848. Mexicanen uit alle levenssferen schaar-den zich aaneen ter verdediging van het vaderland, en de mensen van Oaxaca organiseerden een vrijwilligers-bataljon. Deze groep, want veel meer was het niet, kreeg de nogal onkrijgshaftige naam Peor es Nada (Erger Kan Niet) en bestond geheel uit tieners; de ouderen waren al aan het front.

Porfirio Diaz, dapper en patriottisch als hij was, en hopen-de dat hij meer strijdkansen zou krijgen dan de andere jongens uit Oaxaca, trok helemaal naar Mexico City, maar hij kwam daar te laat aan om nog te kunnen meevechten. De veel talrijker en veel beter uitgeruste Amerikaanse indringers hadden reeds de overwinning behaald.

Terug in Oaxaca beëindigde Porfirio in 1849 zijn studie aan het seminarie en liet toen weten dat hij niet voornemens was een kerkelijke loopbaan te volgen. Niet alleen had hij meer belangstelling voor de studie in de rechten, maar hij was ook overtuigd dat deze hem meer kans bood de top te bereiken. Aan hetzelfde Instituut van Oaxaca, waar Juarez had gestudeerd, ging hij de colleges volgen. En net als Juarez voelde hij zich meer senang in de sfeer van het Instituut dan hij zich ooit had gevoeld in die van het Seminarie met zijn kerkelijk gezag. In zijn dagboek schreef hij: 'Mijn intellect kwam pas tot ontwikkeling in de warmte der liberale beginselen.' Na vier jaar studie - gepaard

met lessen aan jongere studenten, om in het levensonderhoud van het gezin te voorzien - deed Diaz zijn eerste examen in burgerlijk en kanoniek recht. Maar nauwelijks was hij geslaagd of Mexico vloog alweer te wapen - ditmaal tegen de dictator Santa Ana. Dat maakte een voortijdig einde aan Diaz' juridische loopbaan, want hij stortte zich meteen in die strijd die in 1855 een einde zou maken aan Santa Ana's lange, nare rol in Mexico's geschiedenis.

Diaz, die zich in de burgeroorlog onderscheiden had, werd tot kapitein bevorderd en kreeg het commando over de bergstad Ixtlan in zijn staat Oaxaca. Hij recruteerde er zijn particuliere militie - een onontbeerlijke zaak voor iemand die van machts-grepen droomt. Vier honderd Indianen uit de bergen zouden de kern gaan vormen van zijn pretorianen-garde.

Drie jaar later zat Diaz wéér in het zadel - de Hervormings-Oorlog tussen de reactionnaire conservatieven en de liberalen was begonnen. Nu zou moeten blijken of de 27-jarige kapitein werkelijk een leider was. Ondanks een zware verwonding slaagde hij erin een uitval te stuiten van generaal Cobos, een ellendige Spaanse huurling, die zich bij de conservatieven had aangesloten. Opnieuw werd de jongeman beloond - hij kreeg een belangrijker functie, het moeilijk commando over Tehuantepec, een broeinest van reactionaire complotten; het was dan ook een post die alle andere officieren hadden geweigerd. Diaz kreeg niet veel rust in Tehuantepec. Cobos kwam terug met een leger-tje 'Patricios' (Patricks), een groep Katholieke Ieren, die uit het leger van de Verenigde Staten waren gedeserteerd om een 'heilige oorlog' te gaan voeren tegen de liberale Mexicanen. Twee jaar lang vocht de jonge commandant tegen die vijand, die telkens weer wist te ontkomen, tot hij de Ieren op 'n keer bij verrassing overviel en in de pan hakte. Diaz werd daarop tot majoor bevorderd.

Later zouden andere conservatieven een geslaagde tegenaanval doen en Diaz nopen zich terug te trekken op Juchitan, de tweede stad van de landengte. Maar daar organiseerde hij een nieuw leger, hij heroverde Tehuantepec en werd 'en passant' overste. Het duurde niet lang of hij klom op tot kolonel, en wel omdat hij het klaarspeelde een grote zending wapens en munitie, waaraan de liberale strijdkrachten elders dringend behoefte hadden, dwars door oerwoud en gebergte, en zonder een patroon te ver-spelen, over te brengen.

De Franse geestelijke, reiziger en archeoloog Brasseur de Bour-

bourg had omstreeks die tijd, bij een bezoek aan de Landengte van Tehuantepec, een ontmoeting met de jonge Diaz, en wel in het klooster van Santo Domingo. Het schokte hem wel, dat Diaz' wilde guerillastrijders een kazerne hadden gemaakt van dat gewijde oord, maar niettemin bewonderde de Franse priester de waardige houding en de nobele Indiaanse gelaatstrekken van Diaz, die hij vergeleek met Cuauhtemoc, de laatste der Aztekenkeizers.

Diaz was de cacique van Tehuantepec geworden. Per slot van rekening was dit zijn geboorteland, en bovendien kon hij rekenen op waardevolle bondgenoten: de Indianen van het steevast liberale gebied van San Blas, de liberale priester Fray Mauricio Lopez, wiens beeltenis na zijn dood als die van een heilige zou worden vereerd in de hoofdkerk van Juchitan, en - wat misschien wel het belangrijkste was - Juana Cata Romero, een befaamde plaatselijke schoonheid. Juana Cata, die een bijzonder nuttige rol zou gaan spelen in die vroege fase van Diaz' leven, maakte kennis met de latere president van Mexico, toen zij naar de kazerne kwam om met zijn soldaten te dobbelen om het kokos-snoepgoed waarmee zij leunde. Het duurde niet lang of de señorita werd Diaz' hartsvriendin, zijn bondgenote, en wat de hoofdzaak was, het hoofd van zijn inlichtingendienst. Zij zou Diaz inlichten over elke stap van zijn vijanden. Eén woord van haar was voldoende om de jonge commandant tot nieuwe actie te bewegen.

Tehuantepec is vermaard om de schoonheid van zijn vrouwen; maar Juana Cata was zo uitzonderlijk mooi dat zij een diepe indruk maakte op de Franse priester. De stad was, toen hij er vertoefde, net heroverd, en de vrouwen waren gevlucht of hadden zich verborgen uit vrees voor de wilde guerillastrijders. Alleen Juana Cata was gebleven. Getroffen door haar opvallende schoonheid schreef Brasseur de Bourbourg: 'Zij droeg een geplisseerde rok van zeegroene gestreepte stof, een keurs van rode tule, en een gouden halsketting met een hanger van gouden munten. Heur haar hing in twee prachtige vlechten met blauw-zijden linten, in Egyptische trant . . . Nimmer tevoren zag ik een zo treffend evenbeeld van Isis of Cleopatra . . . sommigen beweerden dat zij toveren kon . . . en de Indianen eerbiedigden haar als een koningin; op welk uur ook van de nacht leken de schildwachts op straat haar instinctief te herkennen, en zij hielden hun 'qui vive?' in . . . Zij had de zwartste en pittigste ogen van de wereld, vooral wanneer zij biljart speelde. Maar er waren

momenten dat alles in haar leek te verstarren. Dan leunde zij tegen een muur of tegen de biljarttafel en haar ogen stonden glazig als die van een lijk. Maar dan eensklaps flitste het achter haar lange wimpers, en wie door die blik getroffen werd voelde een huivering door zich heengaan . . . Zij sprak Spaans als de voornaamste dames van Tehuantepec, maar niets was zo melodieus als haar stem wanneer zij de prachtige Zapoteken-taal sprak, die zo zoet en helder klinkt dat men haar wel het Italiaans van Amerika zou kunnen noemen.' Deze vrouw zou Diaz' vriendin en bondgenote zijn voor de rest van zijn leven.

In 1860 was de Hervormings-Oorlog met een liberale overwinning geëindigd. Benito Juarez en zijn herkozen liberale collega's waren terug in de hoofdstad, en kolonel Porfirio Diaz was opnieuw aangewezen als commandant in Tehuantepec.

Helaas bracht de vrede slechts voor korte tijd respijt - Mexico zou wederom de rol gaan spelen van de beker bij een bekerwedstrijd. In 1862 zouden Napoleon III's troepen het land binnenvallen, en er zou in Mexico een keizerrijk worden gesticht met Maximiliaan van Habsburg als Napoleons ledepop. En Porfirio Diaz, die tot man was opgegroeid en zich had onderscheiden in de strijd tegen Santa Ana en tegen de reactionairen in de Hervormings-Oorlog, zou opnieuw vijf jaar in het zadel blijven om tegen de nieuwste bedreiging van de jonge Mexicaanse Republiek te vechten.

De jonge kolonel won de ene slag na de andere, zijn prestige groeide voortdurend en steeds belangrijker werden de posities die hem ter verdediging werden toevertrouwd. Hij versloeg een groot Frans leger nabij de omsingelde stad Puebla (in 1863), maar het lukte hem niet een einde te maken aan het beleg, en dat was beslissend. Het ingesloten Mexicaanse leger kreeg gebrek aan voedsel en munitie, en het eindigde ermee dat de Fransen Puebla heroverden en Diaz gevangen namen. Maar na enkele dagen slaagde hij erin, vermomd als een Indiaanse boer, te ontsnappen en het bevel over de republikeinen op de landengte weer op zich te nemen.

Intussen werden president Juarez en zijn liberale regering gedwongen Mexico City te verlaten. De Fransen rukten de hoofdstad binnen. Het zag ernaar uit, dat de liberale republikeinen geen zweem van een kans maakten, maar omdat zij het noorden beheersten hielden zij toch vol. De oude generaal Alvarez, een held uit de Onafhankelijkheidsoorlog, bleef doorvechten in de provincie Guerrero, Diaz in Oaxaca.

Remigio Toledo, een Mexicaans verrader die een Frans leger aanvoerde, deed in september 1866 een aanval op Juchitan. Er ontstond een hevige veldslag, waarin de Indiaanse bevelhebber Albino Jimenez, 'negen levens' bijgenaamd, de verbeterde vechten mannen en vrouwen van Juchitan naar de overwinning leidde, waarna hij de Fransen verdreef uit Tehuantepec, dat zij toen bezet hielden. Vijf dagen lang namen de Juchitecos en hun bondgenoten wraak; zij vernielden en plunderden de huizen van de mensen die ervan verdacht werden de Fransen te hebben geholpen, totdat Porfirio Diaz, die de vluchtende Toledo achterna had gezet, geregelde eenheden stuurde om de orde te herstellen. Diaz nam Toledo's leger gevangen, maar Toledo zelf wist te ontsnappen. Dat was een bittere teleurstelling voor Diaz, want er stak een sterk persoonlijk, romantisch element in zijn haat tegen de verrader - de verrukkelijke Juana Cata was beider maîtresse geweest.

In 1867 was Napoleons Mexicaanse droom uitgevoerd. Hij trok zijn troepen terug en liet keizer Maximiliaan over aan zijn lot - de dood voor een vuurpeleton.

Toen de Mexicaanse republikeinen hun definitieve overwinning hadden behaald, keerde Juarez in juli naar de hoofdstad terug. Diaz, die toen militaire gezaghebber in Mexico City was en die grote bedragen had besteed om de stad met bloemen en vlaggen te tooien, reed uit om zijn terugkerende president te verwelkomen. De weinig militaristische Juarez, die de held van Puebla en van vele andere gevechten wantrouwde, begroette hem met een koele hoofdknik en reed zonder hem de stad binnen. Dat was een klap voor de 37-jarige generaal; hij had gehoopt op meer dan alleen maar die nieuwe bevordering in rang. Gekwetst en ontgoocheld nam hij ontslag en ging terug naar Oaxaca, waar de regering van die staat hem een suikerplantage had geschonken, La Noria. Juarez beseftte niet, dat hij, door Diaz te behandelen als een gevaarlijk man, hem had aangemoedigd een gevaarlijk man te worden.

Porfirio's jongere broer Felix, bijgenaamd Chato (mopsneus), die het tot kolonel had gebracht, was intussen gouverneur van Oaxaca geworden. Chato was beroeps-soldaat. In de Hervormings-Oorlog had hij tot 1859 in het andere kamp gevochten. Toen hing hij zijn huik naar de wind en liep over naar de partij van zijn broer. Als tyrannieke figuur poogde Chato de geest van onafhankelijkheid der Juchitecos te breken en in weerwil van heftige tegenstand benoemde hij een van zijn rotgenoten tot

politieke 'boss' van de stad Juchitan. De Juchitecos, die prat gingen op een traditie van trouw aan de beginselen van democratie en gerechtigheid tijdens heel de bewogen geschiedenis van Mexico, voelden dit als een weergaloze hoon, en zij joegen de 'zu yuzu' - de rot-vent van buiten - de stad uit. Opnieuw aangevoerd door Albino Jimenez kwamen zij in opstand tegen de staatsregering en vormden een nieuw bewind. Chato Diaz kwam met een sterk leger oprukken om de onbeschaamdheid der Juchitecos te bestraffen en in een verwoed gevecht behaalde hij de overwinning. Chato Diaz hield ongenadig huis, toen hij de stad had heroverd en merkte dat 'negen levens' was ontsnapt. Hij liet gevangenen doodschieten, plunderde de stedelijke schatkist en - wat de Juchitecos het meest kwetste - hij haalde het beeld van de schutsheilige, San Vincente de Ferrer, uit de kerk weg. Dat zou die oproerkraaiers een lesje leren.

In 1871 was een verbitterde Diaz de tegencandidaat van zijn vroegere chef Juarez in de strijd om het presidentschap; geen van beiden behaalde de vereiste meerderheid waarna het Congres, optredend als kiescollege, Juarez herkoos. Diaz weigerde die uitspraak te aanvaarden en kwam in Oaxaca in opstand. Hij kreeg steun van zijn broer de gouverneur en van zijn voormalige tegenstander, de aarts-reactionair Remigo Toledo - een vreemde combinatie. Maar de Landengte van Tehuantepec was ook Juarez' geboortestreek en zij bleef hem trouw. De opstand mislukte; overal kregen de rebellen klop en Toledo werd gevangen genomen en doodgeschoten. Chato Diaz probeerde de kust te bereiken en over zee te ontsnappen, maar hij had de pech dat hij werd gevangen genomen door een groep Juchitecos, die de wandaden, die hij in hun stad bedreven had, niet vergeten waren. Onder de kreet 'Viva San Vincente!' lynchten zij hem in de gloeiende duinen van Chacalapa.

Het leek wel of Porfirio Diaz nu alles had verspeeld. Vermoed als priester week hij uit naar het noorden om een toevlucht te zoeken bij Lozada, het wilde, half onafhankelijke Indiaanse stamhoofd in de bergen van Nayarit. In de lente van 1872 was de opstand van La Noria, zoals men die was gaan noemen, onderdrukt; Juarez had zijn overwicht weer eens bewezen. Het zag ernaar uit dat Mexico een bewind van vier jaar rust en hervormingen tegemoet ging. Doch in stee daarvan volgde een verdovende slag. In de avond van de 18de juli stierf de president onverhoeds. Heel Mexico rouwde.

Door zijn weigering, zijn ambt tijdens zijn leven aan een opvol-

ger over te dragen had Juarez Diaz aan een voorwendsel en een precedent geholpen, die ver-reikende gevolgen zouden hebben. Wel doofde de smeulende rebellie na Juarez' dood, en wel profiteerde Diaz van de ruime amnestie, afgekondigd door de nieuwe president Sebastian Lerdo de Tejada; doch het bestand duurde slechts vier jaar.

In 1876 liet Lerdo weten, dat hij op een tweede ambtstermijn aanstuurde, en aangezien het hem, daar hij het ambtelijk apparaat beheerste, niet moeilijk zou vallen de door de grondwet vereiste meerderheid te krijgen, kwam Diaz tot de overtuiging dat hij nu lang genoeg had gewacht. Hij kwam openlijk in verzet.

In januari proclameerden de Porfiristas het Plan van Tuxtepec, met de leuzen 'eerlijke stemming' en 'geen tweede ambtstermijn'. In een tiental staten brak de opstand uit onder oudstrijders, misnoegde liberalen en opportunisten die hun kans zagen. Voorts had Diaz gelden en aanhangers weten te vergaren in de V.S. zonder daarbij door de Amerikaanse regering te worden gehinderd, want Lerdo had Amerikaanse economische belangen tegen zich in het harnas gejaagd doordat hij Amerikaanse spoorwegmaatschappijen geen verlof had gegeven hun lijnen binnen Mexico te verlengen. Van toen af aan was de houding van de V.S. een beslissende factor bij elke Mexicaanse revolutie of zelfs maar bewindswijziging. Na het Plan van Tuxtepec is geen enkele Mexicaanse revolutionaire beweging mislukt als zij Amerikaans gebied als operatiebasis mocht gebruiken; en geen enkele is geslaagd als de regering der V.S. er niet sympathiek tegenover stond.

Aanvankelijk kreeg Diaz behoorlijk klop van het leger van Lerdo, maar hij kon over de grens ontsnappen. Daar reorganiseerde hij zijn strijdkrachten, verschaftte hun de modernste vuurwapens en zond ze over de grens terug, terwijl hij over zee en land naar zijn eigen Oaxaca reisde waar andere troepen hem opwachtten. Weldra rukten twee opstandige legers naar Mexico op, het ene aangevoerd door Diaz, het andere door generaal Manuel Gonzalez. Eind november was de regering omgekegeld, en de geleerde, luie, aanmatigende en te zelfgenoegzame Lerdo moest naar New York vluchten, waar hij in 1889 zou sterven. Slechts weinige van Mexico's vele presidenten waren zo begaafd als hij, doch niet één had zó weinig begrip van de manier waarop Mexico moest worden geregeerd.

Diaz had eindelijk zijn trofee veroverd, en Mexico's aarzelende

proef met democratisch bestuur kwam voor meer dan drie decennia tot stilstand - een hele generatie zou zonder democratisch besef opgroeien.

Tijdens het Juarez-bewind had Mexico nimmer volkomen rust gekend. Daardoor waren Juarez' hervormingen in de theorie blijven steken; aan de uitvoering hadden de hervormers maar bitter weinig kunnen doen; te veel energie moest worden besteed aan de strijd tegen de vijanden. Toch was de toestand tegen het einde van Juarez' bewind wel wat beter en stabiel geworden. En in elk geval kon pas in die laatste jaren van het Juarez-tijdperk werkelijk van een Mexicaanse natie worden gesproken. Daarvóór was er niet veel meer geweest dan een conglomeraat van gebieden die maar los samenhangen en elkan- der veelal beoorloogden.

Maar nu zou Diaz, aan het bewind gekomen als een rebel die de volksbelangen zou behartigen, alle hervormings-plannen wegvagen. Elke belofte, die hij in zijn verkiezingscampagne had afgelegd, zou hij schenden. De hervormings-beweging van Juarez was op drie dingen gericht: een democratisch bestuur, een breder basis voor de staatsleiding, en economische ontplooiing. Diaz zou de eerste twee zaken opofferen aan de derde. Hij veranderde de leuze 'Vrijheid, Orde en Vooruitgang' in 'Vooruitgang, Orde en Rust'. Het Mexicaanse volk, zo had Diaz eens gezegd, wordt maar door één ding bewogen, de angst voor armoede. Zij duchten, zo zei hij, 'niet onderdrukking, niet slavernij, niet dwingelandij, maar gebrek aan brood, kleding en onderdak'. En op deze economische overwegingen zou hij zijn macht bouwen en de goedkeuring ervoor verkrijgen.

Toen hij in 1876 de macht greep was het staatsbestuur verlamd door chronische verarming, en van de staatsinkomsten werd het uiterste gevergd om de huurlingen te kunnen betalen die het regime moesten schragen. Maar Don Porfirio gaf als eerste het voorbeeld: gezien de erbarmelijke toestand van de schatkist stemde hij bij zijn ambtsaanvaarding toe in een verlaging van zijn eigen wedde van 25.000 tot 15.000 pesos. Ook voerde hij voor het eerst in Mexico een inkomstenbelasting in, twee jaar later gevolgd door een belasting op de wedden van niet-militaire overheidsdienaren.

De staats-gouverneurs en burgemeesters werden alras vervangen door getrouwe en gehoorzame 'jefes politicos', en het Nationaal Congres benevens de wetgevende lichamen der staten verwerden spoedig tot scherts-discussieclubs.

Bandieten en andere ongunstige figuren werden voor de keus gesteld - òf allengs te worden uitgeroeid òf zich in de uniform te laten steken en toe te treden tot de 'rurales' (de veld-politie) om eventuele concurrenten te liquideren. Om het korps rurales aantrekkelijker te maken, kregen de leden snelle paarden met fraai-versierde zadels, prima geweren en aantrekkelijke uniformen. Hun trant van wetshandhaving kwam in hoofdzaak neer op de Ley Fuga, de vlucht-wet - als een man, die werd aangeropen, zich niet prompt overgaf, of als hij bij het vervoer naar de gevangenis een poging deed om te ontsnappen, mochten ze hem ter plaatse doodschieten. In de vier-en-dertig jaar van Diaz' bewind zouden meer dan 10.000 Mexicanen het leven laten door die toepassing van de Ley Fuga.

Zijn economische politiek was heel eenvoudig en werd voortreffelijk omschreven met de formule 'pan o palo' (brood of knuppel); brood voor de jongens die zich wilden aanpassen en meewerkten; meer dan brood - weelde - voor de invloedrijke journalisten, 'politicos' en officieren, die het bewind van Diaz wilden helpen bestendigen; maar de knuppel en erger - gevangenis en eventueel de dood - voor de koppigen, de al te ambitieuzen, en de fanatici die aandrongen op politieke en burgerlijke vrijheden. Alles bijeen heette het La Paz Porfiriana - Porfirio's Vrede.

Vóór het einde van Diaz' eerste ambtstermijn functioneerde dat systeem al aardig soepel. Maar toen het jaar 1880 naderkwam beseftte Diaz, dat het nog te vroeg was om zijn belofte inzake 'geen tweede ambtstermijn' te schenden; hij wist echter wel hoe hij dat varkentje wassen moest zonder zich aan te grote risico's bloot te stellen. Zich opwerpend tot wat de Mexicanen later de 'opper-kiesman' zouden noemen, noemde hij de naam van Manuel Gonzalez, de bekwame en loyale generaal, en wist zonder moeite te bewerken, dat het hoogste staatsambt toeviel aan deze medewerker en vriend.

De man, die vier jaar lang Diaz zou vervangen, was niet gehandicapt door enigerlei verkiezingsbelofte. Zijn enige belofte gold zijn chef: loyaal blijven en niets doen om Diaz' herkiezing in 1884 te bemoeilijken. Zijn vierjarige ambtstermijn was een periode van fikse onderhandelingen met spoorwegmaatschappijen, speculanten, mijnbouwondernemingen en allerhande buitenlandse kapitalisten. Ook tekende Gonzalez een contract met Britse obligatiehouders die al jarenlang geen rente hadden getrokken van hun Mexicaanse stukken. Het Nationaal Congres weigerde echter, dit accoord te bekrachtigen, misschien wel op

instigatie van Diaz zelf, die òf de eer opeiste voor de overeenkomst òf beducht was dat zijn stroman te veel invloedrijke buitenlandse vrienden zou krijgen.

Er werden tal van constructieve besluiten genomen - inzake spoorwegen, havenwerken, afwaterings-stelsels, kolonisatieplannen, ontginningen, landbouw- en handelsondernemingen. Maar dat gebeurde in de vorm van royale concessies en buitensporig-hoge subsidies, die de weg baanden voor steeds groter penetratie en invloed van buitenlands kapitaal; in wezen dus ten koste van Mexico-zelf. Omdat het land geen kapitaal bezat dat onontbeerlijk was voor zijn ontwikkeling, kon er inderdaad van materiële vooruitgang geen sprake zijn zonder buitenlandse beleggingen. En inderdaad begon er een soort welvaart te ontstaan; maar het was een geïmporteerde welvaart, waarvan de baten vooral geplukt werden door buitenlandse ondernemers en beleggers, terwijl Mexico er slechts van profiteerde doordat er werk kwam voor een minderheid, een aantal lieden procenten opstreken, en men zag hoe het moest - zonder dat men echter in staat was met de buitenlanders te gaan concurreren.

Het was kenschetsend voor Don Porfirio, dat hij in de regering-Gonzalez het ministerie van Openbare Werken aanvaardde. Daardoor kon hij zich wijden aan belangen die voor de toekomst van nut konden zijn, terwijl hij tevens het hele bestuursapparaat in de gaten kon houden. Speciale aandacht had hij voor de nieuwe haven van Tampico en de spoorwegverbinding daarmee, want deze hadden ook politieke en militaire betekenis. De kust van de Golf van Mexico zou nu niet langer uitsluitend afhankelijk zijn van de haven van Vera Cruz. Toen hij zag dat alles liep zoals hij het wilde, legde Diaz echter zijn minister-functie neer en keerde hij naar Oaxaca terug, waar hij gouverneur werd. Volgens de grondwet mocht de ambtstermijn van een gouverneur niet langer dan één jaar duren, en Diaz hield zich strikt aan de regels en trad na een jaar weer af.

De geschiedschrijvers zijn het niet eens over de mate van corruptie en dieverij tijdens het presidentschap van Gonzalez. De meesten zeggen, dat ze zo omvangrijk waren als de economische toestand gedoogde. Anderen zijn van mening, dat de corruptie overdreven werd niet alleen in de pro-Diaz-pers maar ook in de oppositie-pers, die al door Diaz gesubsidieerd werd omdat hij wenste dat zij diegenen zou attaqueren, wier prestige te groot werd naar zijn zin. Maar hoe dit ook zij, aan het eind van zijn ambtstermijn werd over Gonzalez al zoveel kwaad gesproken,

dat Diaz' terugkeer tot het presidentschap in 1884 met een zucht van verlichting werd begroet.

Diaz was intussen een ander mens geworden - niet langer de ruwe guerilla-aanvoerder. Zijn haar was keuriger geknipt en zijn kleren zaten hem beter. Tijdens zijn eerste ambtsperiode was hij weduwnaar geworden, en kort daarop was hij hertrouwd. Men weet niet veel van zijn eerste vrouw, des te meer van zijn tweede, Carmen Romero Rubio, met wie hij in 1881 op huwelijksreis ging naar New York.

Carmencita had haar man gepolijst en getemd, zonder echter zijn hang naar politieke macht te breidelen; ze was met een veelbelovend politicus getrouwd, en ze wist het. Daarom had ze haar lot verbonden met dat van een mesties, tweemaal zo oud als zijzelf en die naar maatschappelijke positie ver beneden haar stond. Carmencita's vader, Manuel Romero Rubio, lang geleden de roodst-denkbare radicaal, was rijk geworden door het opkopen van kerkelijke eigendommen in de eerste jaren van de 'hervorming'; van lieverlee was hij steeds conservatiever geworden, en nu was hij vlak vóór het huwelijk van zijn dochter. Diaz benoemde hem tot minister van Gobernación, wat ongeveer neerkomt op minister van Binnenlandse Zaken; hij was daardoor leider van het Congres en beheerste tevens de politie; doordat hij eigenaar was van illegale gok-gelegenheden in de hoofdstad kon hij een troep 'bravi' financieren, die gebruikt werden om politieke tegenstanders te intimideren, die buiten het bereik van de justitie bleven. Romero Rubio, een bijzonder eerezuchtige opportunist, zou wel graag president van Mexico zijn geworden. Toen hij eindelijk de moed opbracht om dit in een gesprek met zijn schoonzoon te opperen, bracht Diaz hem tot bedaren door eraan te herinneren hoe dodelijk zulke aspiraties menigmaal waren geweest.

Diaz' schoonfamilie was de bemiddelaar, toen het erom ging een bondgenootschap te organiseren tussen de Katholieke kerk en de regering. In het geheim werd overeengekomen, dat kerkelijke benoemingen ter goedkeuring aan Diaz zouden worden voorgelegd en dat, daartegenover, de hervormingswetgeving niet ten uitvoer zou worden gelegd. Er kwamen weer kloosters en de kerk zou - met behulp van fictieve transacties - weer onroerend goed kunnen verwerven.

Diaz was nu een eind in de vijftig, maar zijn leeftijd leek hem niet zwaar te wegen. Hij was een gedrongen figuur met een stoere borst en een knappe kop; hij leek langer dan zijn 1 meter 70,

omdat hij ferm rechtop liep en graag te paard zat. Hij had niet alleen een fors lichaam maar ook een lenige geest; een diep denker kon men hem echter bepaald niet noemen. Wat hij wist in politiek, sociaal of economisch opzicht had hij niet zozeer te danken aan eigen geestelijke inspanning als wel aan de hulp van zijn schranderder medewerkers. Zijn brein hield zich vooral bezig met het manipuleren van militairen en politici. Hij concentreerde zich vooral op het centraliseren van de staatsleiding, op het consolideren van de Mexicaanse natie, en op het handhaven van de binnenlandse rust - wat hem lukte. Het was een opmerkelijke prestatie, maar zij moest wel duur worden betaald. Hij slaagde zó goed, dat er aan het eind van zijn bewind maar één machtscentrum bestond. Het banditisme was geliquideerd, of de bandieten waren in uniformen gestoken en hadden de bevoegdheden gekregen de Mexicanen die niet wilden zwichten te vangen en dood te maken. Politieke tegenstanders kregen de keus: regeringsgunsten aanvaarden en hun onafhankelijkheid prijsgeven, of het risico lopen van een onverhoedse dood. De plaatselijke besturen kwamen met de dag meer onder rechtstreekse controle van Mexico City. De gouverneurs der staten zouden herhaaldelijk worden 'herkozen', als levenslange lakeien van de president. En de zetels in het Congres werden voor vriendjes gereserveerd.

Bovendien kwam een steeds groter part van 's lands bodemschatten en grondstoffen in handen van niet-Mexicanen. Handel en industrie werden allengs zo volkomen door buitenlanders beheerst en zóveel grond kwam van lieverlee in buitenlands bezit, dat een Amerikaanse commentator eens schreef: 'Het land is in wezen eigendom van buitenstaanders, van mensen die het nooit hebben aanschouwd of het alleen maar zo af en toe bezoeken.' En maar al te veel van die mensen, zoals William Randolph Hearst en generaal Harrison Gray Otis, de eigenaar van de Los Angeles Times, die honderdduizenden hectare Mexicaanse grond bezat, waren bovendien uitgesproken anti-Mexicaans.

En toch, voor de eerste keer in zijn geschiedenis kende Mexico binnenlandse rust en had het een nationaal prestige tegenover het buitenland. Het genoot crediet, de begroting was in evenwicht, en het zag ernaar uit dat elk gevaar van een opstand geweken was. De tijd zou echter bewijzen, dat dit alles berustte op zwakke fundamenten. Want zij die altijd het meest geleden hadden, de grote massa der bevolking, de arme Indianen en mestizen, ervoeren dat hùn leven maar bitter weinig veranderd was.

De stijgende kosten van levensonderhoud werden niet goedgemaakt door hogere lonen, en de slinkende opbrengsten van een door erosie geteisterde bodem werden gecompenseerd door hogere invoerrechten op landbouwprodukten. Hoe belangrijk de nieuwe industrieën ook waren, zij kwamen slechts aan een fractie der bevolking ten goede.

Weldra zette Diaz alle scrupules inzake ambtstermijnen opzij. Zich aanstellend als de tegenstribbelend-onmisbare man drong hij zich telkens opnieuw op aan de natie, en hij stond zijn mensen toe in functie te blijven zolang zij hem trouw bleven. Voorzover er politieke partijen ontstonden, waren zij voornamelijk door zijn aanhangers georganiseerd. Er werden wel politieke congressen gehouden, maar zij hielden zich aan de bevelen van de baas en kwamen slechts bijeen om het publiek te bedotten. In enkele jaren tijds had Diaz het werk van zijn voorgangers volkomen teniet gedaan. En oppervlakkig bezien had de dictatuur succes - zij schonk het land rust, en met de rust kwam er welvaart, dank zij het gezonde, veilige klimaat dat men de buitenlandse beleggers kon bieden. Maar het was de rust van het kerkhof, en een welvaart voor weinigen. Mexico's sterke man hield het land stevig in zijn greep. Wát Diaz presteerde hing nauw samen met de manier waarop. Macht en rust werden gehandhaafd door het beroepsleger, dat een vaste baan had met vaste soldij, en dat werd aangevuld door de rurales. En het economisch leven, dat zo leek te bloeien voor een minderheid, was gebaseerd op de bevrediging van de twee groepen, die de meeste last hadden kunnen veroorzaken.

De burgerklasse en de militairen werden gebruikt om alle schokken op te vangen, die het Diaz-regime konden treffen, maar tevens vingen zij een groot part op van 's lands inkomsten. De groei van de bureaucratie b.v. kreeg een weergaloze omvang. Toen Diaz voor de eerste maal president werd, was slechts 16 percent van de middengroepen in overheidsdienst, in 1910 zou dat percentage tot 80 zijn gestegen. Empleomania (baantjesjagerij), militarisme en autoritair bewind, de plagen van de republiek in haar prille jaren, kwamen - toen zij de jaren der rijpheid had bereikt - terug, zagezegd als symptomen van bloeiende gezondheid; zij werden door Diaz aanvaard als de voorwaarden waaronder zijn regime werken kon en als levensbehoeften van een onderontwikkeld volk. Er heerste immers rust, en het land ging toch vooruit. Mexico's zwakheid was Diaz' kracht. Zijn bewind was aangepast aan de machteloosheid van

het volk en niet aan de capaciteit van dat volk om zich te ontwikkelen. Zo handelend hield hij zich aan oude tradities. De vormen van de Republiek werden gerespecteerd, maar hun inhoud verzwond. De vrijheid werd gerantsoeneerd, de onafhankelijkheid ontmand, conformisme beloond, oppositie verpletterd of gecorrumpeerd. De Grondwet werd ontkracht, het Congres medeplichtig, en de pers een spreekbuis der regering. Eén moedige journalist, Filomeno Mata, een idealist die het Plan van Tuxtepec had onderschreven, werd vier-en-dertig keer gevangen gezet. Met het verstrijken van de tijd werd ook de schijn der democratie niet langer opgehouden. Het Congres werd benoemd door de president, voor verkiezingen werden niet langer kandidaten gesteld, aan het politieke leven kwam een eind, en het volk raakte aan dit alles gewend. Met de heerschappij van het buitenlands kapitaal, waarvan de dictatuur afhankelijk was, ging het net zo. De schaarste van 's lands werkelijke inkomsten, gecombineerd met de verplichting de aanhangers van het regime te onderhouden, bracht de staat meer dan eens aan de rand van de ondergang; en in 1893 dreigde zelfs een volkomen ineenstorting; een buitenlandse lening voorkwam toen een bankroet, en door een gelukkige samenloop van omstandigheden vergrootten tezelfdertijd nieuwe technische methoden de waarde van Mexico's ertsrijkdommen; er ontstond een 'boom', die de schatkist in staat stelde niet alleen het chronisch tekort te boven te komen, maar een steeds toenemend overschot aan te kweken, waardoor een illusie van algemene welvaart kon ontstaan. Toen het regime ten einde liep was Mexico een bloeiende kolonie van het internationale kapitaal.

Met Mexico's materiële vooruitgang en staatkundige veiligheid ging een maatschappelijke ontwikkeling gepaard. De dictatuur, die het belang der geldmensen diende, verbreedde de kloof tussen de bevoorrechte klassen voor wie zij zorgde en het proletariaat dat zij uitbuitte. De buitenlandse beleggers werden op alle manieren beschermd; arbeidsonrust werd genadeloos onderdrukt, en de vakbonden door de politie kapotgemaakt. Dezelfde gunsten vielen ten deel aan de binnen- en buitenlandse grootgrondbezitters, die hun bezit nog konden vergroten doordat staatgrond aan hen werd verkocht. Alle misbruiken die zich hierbij voordeden - zo werd ook gemeenschapsgrond der Indianen onteigend - speelden zich af onder bescherming van de rurales, die de beroofde boertjes in het leger presten of in de slavenhokken van de landgoederen, de mijnen en de fabrieken.

De armen werden armer, de rijken werden rijker onder een bewind, dat ter wille van zijn eigen veiligheid de eigendom beschermde, de ondernemingslust aanmoedigde en stabiele toestanden handhaafde. De parvenu's, die profiteerden van de bijprodukten van de 'boom', en de bureaucratie, die door de staat werd vetgemest, vormden een plutocratie met aristocratische pretenties en in de gunst bij het buitenland. De ballingen van een vorig tijdperk keerden naar Mexico terug, volkomen accoord met de nieuwe situatie. De kerk gaf het regime haar zegen en kreeg voldoende armslag om, met een deel van de eigendommen en voorrechten die zij was kwijtgeraakt, ook heel haar gezag en haar invloed te herwinnen. Al die groepen sloten zich aaneen; er ontstond een nieuw conservatisme en een mentaliteit, die vreemd was aan een recent verleden, voldaan over het heden, opgewonden over de toekomstkansen, en volgaarne bereid Diaz te flikflooien. Zolang de 'boom' duurde, leek alles prachtig - de dictatuur functioneerde; de staat was solvent; de Amerikaanse schulden waren betaald; met Engeland was een accoord over de schuld bereikt; en in elk opzicht genoot Mexico in het buitenland crediet als nooit tevoren.

Daar zich bij de presidentsverkiezingen van 1888, 1892, 1896, 1900 en 1904 geen tegencandidaat had voorgedaan, liet Diaz de ambtstermijn van het staatshoofd in laatstgenoemd jaar tot zes jaar uitbreiden. Maar hij voerde tevens de functie van vice-president in om diegenen gerust te stellen, die mochten gaan piekeren over zijn vier-en-zeventig jaar. Als vice-president koos hij de man, die wel met algemene stemmen tot 'meest-gehate man van Mexico' had kunnen worden benoemd, Don Ramon Corral, een rijke creool die aan zijn vermogen was gekomen door gespeculeer in landgoederen en mijnen en door Indianen als slaven te verhandelen. Hij verdiende ook nog geld met een andere slavenhandel in de hoofdstad. Corral was een man zonder enige aantrekkelijkheid en zonder politiek talent; Diaz had niets van hem te duchten; en er was maar één krant die woorden van lof had voor deze keuze: de American Daily in Mexico City. Jaar in jaar uit ging Diaz voort op de eenmaal ingeslagen weg. Meer rurales. Meer jefes politicos. Meer welbespraakte ornamenten in de wetgevende lichamen. Meer en grotere kranten met meer en grotere subsidies, zelfs voor de 'oppositionele' bladen als ze maar eventuele politieke rivalen van de president attaqueerden, en ook voor de Engels-talige bladen die de lof van Mexico en zijn regering wilden zingen. Meer en meer inter-

views, toegestaan aan buitenlandse journalisten en beleggers. En steeds meer concessies voor die beleggers op elk gebied. Diaz had aanvankelijk die beleggers gebruikt. Thans was hij niet veel meer dan hun hoogste politie-man, de man die de veiligheid van hun beleggingen waarborgde. In wezen werd Mexico niet langer door Diaz bestierd. De teugels van het bewind ontglipten hem. Hij werd allengs een schegbeeld. En toch - de buitenlandse beleggers en hun stromannen in Mexico beschikten niet over een andere figuur, die zij het volk van Mexico konden voorzetten. Want de eerste levensperiode van Diaz was eervol geweest.

Voor de mensen, die van deze situatie profiteerden, was Mexico best een genoeglijk staatje om in te leven. De hoofdstad was uitgegroeid tot een stad met rijke herenhuizen, imposante openbare gebouwen, brede lanen. Een stad waar de presidentsvrouw Doña Carmencita de hoofdpersoon was van soirées, bals en concerten, in de nieuwe opera. Op zondagochtend na de mis reden hevig-bejuweelde vrouwen in de nieuwste Parijse mode-creaties met hun elegant-geklede mannen door het Chapultepec-park. Fraaie restaurants verkochten massaal champagne, en fraaie winkels verkochten massaal Franse parfums.

Maar dit alles kon de stank niet verdrijven, die opsteeg uit de krotbuurten van de hoofdstad, de wijken waarin de meeste mensen wonen moesten in door ratten verpeste hokken - hele gezinnen in één kamer. Zij die er nog het best aan toe waren, de mensen met werk, moesten tien tot veertien uur per dag zwoegen voor een schamel loon, net genoeg om wat bonen en maïs te kopen, geïmporteerde bonen en maïs in een land van bonen en maïs. Zij die buiten de hoofdstad woonden, in andere steden en dorpen, of bij de mijnen, en de peons van de arbeidsploegen der haciendas waren er al net zo ellendig aan toe. Vóór hun dertigste waren zij oud; zij konden erop rekenen dat één op de vier kinderen vóór z'n eerste verjaardag zou sterven, en de meesten gingen elke avond slapen met een lege maag, op een lemen vloer. Wat anders konden zij doen dan hun misère verdrinken in de pulque-zaakjes? Geen wonder dat Mexico in die tijd een van de ergste rondzwervende bevolkingsgroepen ter wereld bezat, de 'Leperos'. Een klaaglied deed in die periode de ronde: 'De neger van Cuba is een vrij man, en hij kan leven van wat hij verdient. Maar de Mexicaanse Indiaan eet weinig en leeft erbarmelijk. Hij woont in een schamele hut. Ze betalen hem met aguardiente; dan sterft zijn ras uit. Iedereen weet dat, m'n hart, iedereen weet dat.'

Best mogelijk, dat de oude Diaz niet meer wist wat er aan de hand was. Hij wist wel, dat velen hem bewonderden. Slechts weinig heersers hebben de buitensporige lof geoogst, die de dictator te beurt viel in de laatste jaren van zijn bewind. Hij werd een Cromwell genoemd, en meer dan een Cromwell - de 'Mozes en Jozua van zijn volk', of een combinatie van Washington, Jefferson, Lincoln, Solon en de twaalf Apostelen. Zelfs de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Elihu Root, die beter kon weten, kwam met deze vurige loftuitingen: 'Ik heb zo'n idee, dat van alle thans levende mensen generaal Porfirio Diaz van Mexico het meest de moeite waard is . . . Als ik dichter was, zou ik een lofzang op hem schrijven. Als ik Mexicaan was, zou ik van mening zijn, dat een levenslange hechte trouw niet te veel zou zijn in ruil voor de zegeningen die hij mijn land heeft gebracht . . . Ik zie Porfirio Diaz als een van die grote mannen, die de heldenverering der mensheid verdienen.' Het is een feit - de buitenwereld was verrukt van Diaz. Zelfs kwezelige rasbewuste Angelsaksers aanvaardden de Indiaanse dictator als 'iemand met de ziel van een blanke onder een bruine huid.' En nog jaren na zijn val waren er velen, die zijn bewind met klem verdedigden en beweerden, dat Mexico geen groter staatsman had voortgebracht. Hun betoog kwam in hoofdzaak hierop neer, dat Diaz voor de eerste maal in de geschiedenis Mexico rust had verschaft en dat dit had geleid tot een tijdperk van ogenschijnlijke welvaart en internationale faam.

Het kan niet ontkend worden, dat Diaz de orde herstelde en deze tientallen jaren handhaafde, waardoor hij de snelle ontwikkeling van 's lands hulpbronnen mogelijk maakte, een ontwikkeling die hij tevens bevorderde door zijn fiscale en zijn concessie-politiek. Hij reorganiseerde de staatsfinanciën; hij kwam 's lands financiële verplichtingen nauwgezet na; hij bracht in 1894 de begroting voor de eerste maal na de onafhankelijkheidsverklaring in evenwicht; hij consolideerde de staatsschuld tegen een lage rente; hij gaf steun aan de mijnbouw en, in mindere mate, aan de landbouw, de veeteelt en de industrie; hij bevorderde de olie-industrie; hij bracht enige verbeteringen aan in de hygiëne; en hij heropende de staatsuniversiteit. In zijn particuliere leven was hij sober en betrekkelijk kuis. Wat hemzelf betreft is het een feit, dat absolute macht niet volkomen corrumpeerde. Vele anderen vergaarden veel groter vermogens dan hij. Maar zijn bewind was hard zonder noodzaak. De uitvoerders van zijn tyrannie - een aantal officieren en staats-caciques, met

name de jefes politicos en de rurales - terroriseerden het volk, zetten de mensen zonder gegronde reden in het gevang, ver-staken hen van een eerlijk geding, sleurden tegenstanders naar het leger of naar dwangarbeid, en schoten gevangenen dood krachtens de Ley Fuga. De Yaqui Indianen van Sonora werden door inbreuken op hun rechten net zolang getart tot zij in op-stand kwamen, en toen verslagen en als slaven verkocht. De Mayas van Yucatan viel een zelfde lot te beurt. De inheemsen die aan de zuidrand van Mexico's grote centrale hoogvlakte dicht opeen woonden werden van lieverlee beroofd van hun dorps-gemeenschappen en gedwongen landarbeiders te worden op plantages of te werken in de zich uitbreidende industrie. Zoge-naamde socialisten en liberalen werden in bedwang gehouden door de gehate geheime politie. De knechtjes van de despoot koeioneerden de arbeiders in de mijnen en de fabrieken. Vak-bond-vorming werd tegengewerkt; arbeiders die protesteerden werden doodgeschoten of opgesloten, want men ging ervan uit dat zij waren opgehitst door godloze, revolutionaire vijanden van het regime.

In de avondschemering van Diaz' regime werd één ding volko-men duidelijk: hij had Mexico niet bestierd in het belang van de meerderheid der Mexicanen. En naarmate het regime verkalkte werd het tyrannieker. Met het verstrijken der jaren kwam Diaz meer en meer onder buitenlandse invloed en steeds minder in contact met de noden van het volk. En dus - juist toen het regime op z'n sterkst leek te zijn, toen het door de buitenlan-ders het meest werd bewonderd, en toen mensen binnen en buiten Mexico erover spraken alsof het er zijn zou voor alle eeuwigheid, juist toen bleek het dun en zwak te zijn, een regime dat kon worden geveld door de eerste forse windstoot.

Diaz, die sedert 1876 Mexico had beheerst, was oud geworden, en zijn medestanders in de regering, de gouverneurs van de staten, en zijn helpers binnen en buiten de overheid waren mèt hem oud geworden. Van de ministers waren die van Oorlog en Justitie boven de tachtig; die van Verkeer, Binnenlandse Zaken en Openbare Werken waren zeventig; alle andere ongeveer zes-tig. Van de gouverneurs der staten waren twee de tachtig ge-passeerd, zes waren boven de zeventig, en zeventien boven de zestig. Net als de dictator bleven de gouverneurs jaar in jaar uit aan het bewind. De familie Terrazas had de staat Chihuahua sedert 1860 geregeerd. Tlaxcala was 26 jaar achtereen door één man bestierd, Aguascalientes 24 jaar, Tabasco 22 jaar, Puebla

18 jaar, Veracruz 19 jaar. En zo was het in de meeste staten. In 1894 was het ministerie van Financiën toevertrouwd aan een jonge man, die zijn stempel zou drukken op de laatste jaren der dictatuur, José Ives Limantour. Zijn toetreding tot de regering was kenschetsend voor de opkomst van een nieuwe groep, de científicos. Voor deze mensen, die na de Hervorming waren opgegroeid, was de droom van democratie en gelijkheid die Juarez had bezielde, niets dan een naïeve utopie. Zij vormden altijd meer een clique dan een partij, en zij werden door de meeste Mexicanen hartelijk verfoeid. Het waren saaie lieden, met geweldige knevels, geklede jassen en hoge hoeden. Zij noemden zich científicos, omdat zij zich de wetenschaps-mensen der natie waanden. In wezen waren zij alleen maar de intellectuele pleitbezorgers van het regime. Sedert hun opkomst was er in feite niets Mexicaans meer aan het Diaz-bewind; het was volledig een werktuig van de buitenlandse beleggers geworden.

De grijzende dictator vergaf nimmer een vijand, maar hij vergat ook nooit een vriend. Bij alle praal en chic van zijn entourage in de hoofdstad zou hij ook altijd blijven denken aan zijn oude makkers van de landengte van Tehuantepec.

Juana Cata, thans Doña Juana C. Romero, was in Tehuantepec de leidende figuur geworden in de society en in het financiële leven. Onbuigzaam van aard en begiftigd met een beklemmend gevoel voor zaken-doen, kreeg en deed zij wat ze wilde. Zij was niet alleen eigenares van de grootste en best-voorzien winkels in de stad, maar ook van geweldige cocos- en suiker-plantages. Zij beheerde haar bezittingen zelf, en men zei dat ze deze elke dag inspecteerde met een pistool in haar gordel. Zij bezat ook een suikerfabriek met de modernste machines die uit Duitsland konden worden ingevoerd, en op de Wereldtentoonstelling van St. Louis (1904) kreeg haar suiker een prijs.

Diaz' voormalige maîtresse regeerde Tehuantepec met een liefdevolle en vaste hand. Toen hij president was geworden, was haar macht zó groot, dat zij door een simpel telegram naar Porfirio gratie kon verkrijgen voor vrienden, die voor de ergste misdrijven waren veroordeeld. Zij was vroom Katholiek en verlangde van haar personeel dat het geregeld ter kerke en ter communie zou gaan. Vast besloten haar stad te verfraaien, liet zij de oude kathedraal en het klooster verbouwen, legde een nieuwe begraafplaats aan en liet er voor zichzelf alvast een kapel bouwen. Zij stichtte ook scholen, die geleid werden door nonnen en Jezuïeten, uit Mexico City geïmporteerd.

Teneinde Porfirio bij zijn bezoeken aan zijn geliefde Tehuantepec te fêteren in de trant waaraan hij gewend was geraakt, organiseerde zij grote partijen te zijner eer, en Diaz ontbrak maar zelden op haar jaarlijkse receptie, die gegeven werd in een speciaal daarvoor gebouwde 'balzaal', een ruimte omgeven door witte en gouden zuilen, afgedekt met een 'dak' van canvas, en verlicht door kandelabers van kristal. Men mocht daar alleen 'gekleed' verschijnen - de vrouwen in het ceremoniële costuum van Tehuantepec, met kant, lovertjes en gouden franje, de mannen in zwarte serge pakken met hoge boorden ondanks de ondraaglijke warmte. Een groot souper werd daarbij aangericht met kalkoenen, schalen koud vlees en stromen wijn.

Maar elders in Mexico dacht men niet zo gunstig over Diaz. Zijn regime had het zaad van zijn eigen ondergang zelf uitgestrooid. Kort na 1900 begon een norse en soms explosieve wrok tegen de regering aan den dag te komen. Een staking in Monterrey in 1903 werd in 1906 gevolgd door een arbeidsconflict in de kopermijnen van Sonora waarbij twintig arbeiders werden afgeslacht; in 1907 staakten in Rio Blanco de textielarbeiders tegen de 13-uren-dag, en tweehonderd mannen, vrouwen en kinderen verloren daarbij het leven; in 1908 waren er nog meer stakingen, en in 1909 kwam het zelfs tot een kleine opstand, die snel werd onderdrukt en zo goed mogelijk verheimelijkt. Een financiële paniek in 1907; kort daarop misoogsten in diverse gebieden; een groeiend politiek besef bij de industrie-arbeiders, en wrok wegens de buitenlandse invloed op 's lands economisch leven; en rivaliteit in verband met de opvolging - dit alles liet niet veel goeds verwachten. Daar kwam dan nog bij, dat in de Mexicaanse bourgeoisie steeds groter groepen misnoegd waren over het feit dat buitenlanders winsten oogstten, die zij liever zelf hadden binnengehaald.

In 1909 verscheen er een boek, *Los Grandes Problemas Nacionales*, geschreven door Andrés Molina Enriquez, waarin met koude razernij de toestand van het land tot in de kleinste details werd uiteengezet. Dat boek zou voor het volk van Mexico worden wat Rousseau's *Contrat Social* voor de Fransen was geweest. Een lichtstraal scheen door de duisternis.

In september 1910 vierde Mexico de honderdste verjaardag van zijn onafhankelijkheid. Nimmer tevoren had het land zulke feestelijke optochten, zulke weelderige recepties, bals en tuinfeesten aanschouwd. De straten waren bevlagd, de grote gebouwen fonkelden van duizenden gekleurde elektrische lichten; er waren

zwierige militaire parades; praalwagens verheerlijkten Mijnbouw, Industrie en Bankwezen; bloemencorso's trokken door de straten. Het was een super-fiesta. Buitenlandse diplomaten en hoge officieren blonken van de gouden nestels en de decoraties, de científicos liepen rond in geklede jas en hoge hoed, en de dames prijken met veren boa's en grote kanten hoeden, die speciaal voor de gelegenheid in Parijs waren besteld. De tachtigjarige dictator straalde in zijn gala-uniform; zijn brede borst was met medailles overdekt, en zijn zware snor stak spierwit af tegen zijn bruine huid. Het was de laatste grote plechtigheid welke Diaz zou bijwonen.

Twee weken later moesten er verkiezingen worden gehouden, en het land bonsde van de ingetoomde onrust. Stellig zou het tot troebelen komen - en dat gebeurde ook - in Veracruz, de staat die de reputatie had de volhardendst liberale van Mexico te zijn. Stakende arbeiders van de katoenfabrieken waren afgemaakt door federale troepen, de kerker van het fort San Juan de Ulua was vol politieke gevangenen; de man die zich verzet had tegen wéér een nieuwe ambtstermijn, Aquiles Serdan, was vermoord door de politie.

De verkiezing ging door, en aangezien de regering nog altijd rekenen kon op de strijdkrachten en de politie, werden Diaz en zijn vice-president gekozen verklaard. De tegencandidaat was een zachtmoedige, tengere man geweest, een ascetische vegetariër met verheven ideeën. Hij behoorde tot een van de rijkste tien families van Mexico, maar hij ging gebukt onder de toestand waarin het volk verkeerde, en hij had een boekje geschreven, getiteld *La Sucesion Presidencial*, dat ging over echte verkiezingen, geen tweede ambtstermijn, handhaving van de grondwet - allemaal uitdrukkingen die vele jaren tevoren door Diaz zelf waren gebezigd. De schrijver van dat boekje, Francisco I. Madero, betoogde dat Mexico's problemen alleen langs politieke weg konden worden opgelost - door de vrijst denkbare democratie.

Kort vóór de verkiezingsdag was Madero gearresteerd. Eerst heette het, dat hij had meegeholpen om een vijand van het regime te beschermen tegen gevangenneming; later luidde de aanklacht op belediging der natie. Ten slotte werd het: belediging van de president. Dat kregen althans zijn aanhangers te horen. Maar de formulering deed er bitter weinig toe. Elk voorwendsel zou goed zijn geweest om een politicus tot zwijgen te brengen, die last kon veroorzaken. Hij werd slechts gevangen gehouden

tot de verkiezing achter de rug was; toen kwam hij vrij en kreeg verlof naar de Verenigde Staten te vertrekken.

In januari 1911 was Madero in Mexico terug. Hij maakte bekend, dat hij Diaz' herkiezing als ongeldig beschouwde en riep het volk op in opstand te komen. Allereerst gaf men aan die oproep gehoor; overal vormden zich revolutionaire legers en guerilla-groepen; overal hadden zij succes; overal stroomde het bloed. Het regime dat het land vier-en-dertig jaar schijn-rust had gegeven, viel aan stukken. Want de man, van wie alles afhankelijk was, was verslagen door twee vijanden die hij niet kon liquideren - anderer idealen en eigen ouderdom.

De oude man hield zich kranig. Hij bleef overeind door louter wilskracht, had het over zijn voornemen het opperbevel op zich te nemen als de opstand werkelijk gevaarlijk zou worden; maar zijn lichaam hield de spanning niet uit. In mei stelde Diaz een compromis voor, waarbij hijzelf en Madero zich zouden terugtrekken. En hij reorganiseerde zijn regering in een radeloze poging om zijn populariteit te herwinnen. Het baatte niet. Heel Mexico verkeerde in een chaotische toestand. Amerikaanse beleggers en ondernemingen, die voor hun eigendommen begonnen te vrezen, gingen dreigen met interventie. Maar de opstandelingen konden rustig weigeren, naar aanbiedingen en voorwaarden te luisteren; zij konden erop staan, dat onvoorwaardelijke overgave van de president vooraf moest gaan aan elk overleg.

Don Porfirio was een gebroken man. De daden van zijn regering leken op de machteloze slagen van een gebeukte bokser. Diaz was bedlegerig; zijn sterke lichaam toonde de eerste symptomen van seniele aftakeling. Behalve zijn gezin en Pepe Limantour, de enige minister die hem volstrekt trouw bleef, mocht niemand bij hem komen. Het resultaat was onvermijdelijk. De strijd kon alleen maar uitlopen op Diaz' nederlaag. Op 18 mei 1911 werd zijn aftreden bekend gemaakt in het Congres. Onder de militairen, wier belangen hij altijd had behartigd, waren nog altijd genoeg getrouwen die ervoor wilden zorgen, dat hun oude chef niet gehoond of gemaltraiteerd zou worden wanneer hij het land verliet. Hij, zijn gezin, en diegenen onder zijn medewerkers, die geen andere keus hadden dan in ballingschap te gaan, werden beschermd op hun reis naar Veracruz, waar zij - nadat Diaz een paar dagen had vertoefd bij zijn oude Engelse

vriend Lord Cowdray - schep gingen naar New York. Generaal Huerta, die hem zou opvolgen en die in de strijd tegen Madero op laaghartige wijze zijn wreker zou zijn (maar die ten slotte ook in ballingschap zou moeten gaan), beveiligde de afreizende groep. Op weg naar de haven werd zij aangevallen, en het escorte moest zich al vechtende een weg banen. Op de kade luisterde Diaz, met de hoed in de hand, naar de laatste afscheidswoord die op vaderlandse bodem tot hem werden gesproken.

Van New York voer hij naar Europa. Hij toefde een poos in het zuiden en ging in mei 1914 naar Parijs. Hij stierf daar op 2 juli 1915, terwijl de tragische strijd om Gallipoli aan de gang was - de wereld had toen maar weinig aandacht voor een ten val gekomen dictator van Mexico.

Het is niet eenvoudig een juiste taxatie te geven van het bewind van Porfirio Diaz, die langer staatshoofd van zijn land is geweest dan wie anders in de moderne geschiedenis. Men dient te erkennen, dat er veel werd tot stand gebracht. Havens, telegraaflijnen en spoorwegen werden aangelegd. Toen Diaz president werd, was er een spoorwegnet van 567 km; toen hij heenging was de lengte 16.286 km. Maar aangezien ze met buitenlands kapitaal waren aangelegd, betekende elke kilometer meer, dat de buitenlanders hun greep op het land hadden versterkt. Mexico's geschokte financiën werden hersteld. De handel nam enorm toe. De misdaad (althans die buiten de regering) werd gefnuikt, maar de oorzaken werden niet weggenomen. De overheid functioneerde efficiënt.

Maar de medaille had haar keerzijde. Diaz was de rots waaruit hijzelf gehouwen was vergeten - de Indianen. Hij had hun politieke scholing niet gedoogd. En onder zijn bewind nam het tempo, waarin 's lands rijkdommen in enkele handen werden geconcentreerd, fantastisch toe.

Meer dan driekwart van het volk vond zijn bestaan op het land. Maar 95 percent van de agrarische bevolking bezat geen stukje grond. Diaz had enorme landgoederen voor weinig of niets aan zijn aanhangers weggegeven, zowat 54 miljoen hectare oftewel ongeveer 27 percent van het totale oppervlak van de republiek. Er waren op die manier hacienda's ontstaan met een fantastische omvang. Vier personen in Beneden-Californië kregen 12 miljoen hectare; één kreeg 4.8 miljoen hectare in het noordoosten, een ander 6.8 miljoen hectare in Chihuahua. In 1910 was half

Mexico eigendom van drieduizend families. Eén percent van de op het land levende families bezat 85 percent van het totaal.

Diaz was ook gul met voorrechten voor de kerk. Hij verscheurde de besluiten van Juarez en bood de kerk de kans de speciale positie te herwinnen die zij in de tijd van de grote Hervorming was kwijtgeraakt. In weerwil van de grondwet was het nu in feite een staatskerk, anders gezegd een staat binnen de staat. En de treurige toestand van de volksontwikkeling was te wijten aan het feit dat die kerk een onderwijs-monopolie bezat. De Universiteit van Mexico City is de oudste van Amerika, maar toen Diaz het land uit vluchtte was driekwart van de bevolking ongeletterd. De afgod der buitenlandse beleggers stelde nooit meer dan 1 miljoen pesos per jaar beschikbaar voor het onderwijs, maar hij besteedde ruim 20 miljoen aan zijn laatste grote fiesta.

In 1910 waren de Amerikaanse beleggingen opgelopen tot 1.500 miljoen dollar; vrijwel heel het resterende part van 's lands industriële grondstoffen en fabrieken was in andere buitenlandse handen. Amerikaanse belangen bezaten 90 percent van de mijnen, en ruim de helft van de olievelden. De Amerikaanse beleggingen waren alles bijeen omvangrijker dan het totaal van de vermogens der Mexicanen-zelf.

Saamgevat - Diaz' lange heerschappij staat wel aan het begin van Mexico's economische geschiedenis, maar zij was in wezen een ramp voor het Mexicaanse volk; en zijn verdrijving zou uitmonden in de eerste echte revolutie in de Amerikaanse historie. De grote vrouw van Tehuantepec, Doña Juana C. Romero, was niet in het land toen de revolutie uitbrak. Zij was - een typisch tijdsverschijnsel - verzot op al wat Europees was, en ze had besloten vóór haar dood de Oude Wereld te bezoeken. Zij begroef een pot met goud op een veilige plek, deponeerde haar contanten bij een vertrouwde vriend, en vertrok naar Parijs, Rome, Egypte en het Heilige Land.

Haar thuiskomst zou geen blijde thuiskomst zijn. Toen zij terugkwam was Diaz omgekegeld, en haar rijkdom was vervlogen. De vertrouwde vriend had zich van haar geld meester gemaakt en bovendien van al wat niet door de revolutionaire regering in beslag was genomen. Doña Juana, al boven de tachtig en ziek, ging naar Mexico City om genezing te vinden voor lichaam en ziel. Maar zij kon op den duur niet gescheiden blijven van haar geliefde Tehuantepec - op haar thuisreis stierf zij, in hetzelfde jaar waarin Diaz stierf in Parijs, 1915. Haar gebalsemde lichaam werd met een speciale trein naar Tehuantepec vervoerd, en zij

werd met veel plechtigheid begraven in de pralende kapel die zij voor zich had laten bouwen; heel de bevolking was erbij tegenwoordig.

Niets rest er van haar grote rijkdom. Maar vergeten is zij niet. Gedenkplaten bestendigen nog altijd haar naam in de hoofdstraat, in de gevel van de belangrijkste jongensschool, en voor een afschuwelijk standbeeld dat te harer ere is opgericht op het hoofdplein. In dit opzicht is het nageslacht milder geweest voor Juana Cata dan voor Porfirio Diaz, want het enige monument in heel Mexico, dat herinnert aan die kolos onder de dictatoren, een man bij wie vergeleken al die opgeblazen 'reuzen', die heen en weer zwaaien en op en neer hupsen op het politiek toneel van onze tijd, ware dwergen zijn, de man onder wiens ijzeren bewind de industriële revolutie haar intree deed in Latijns Amerika, dat monument staat in het stadje Tlaxiaco, in zijn geboortestreek Oaxaca.

JOSÉ JULIAN MARTI

TOEN COLUMBUS op de 28ste oktober 1492 Cuba ontwaarde, zei hij: 'Nooit heb ik een fraaier land aanschouwd.' De Nieuwe Wereld was een oester, en dit eiland was er de parel van, de parel der Antillen - een groen eiland in een blauwe zee, de Caraïbische Zee, die een zee van piraten, rum en tabak zou worden, en een zee van lijden.

De verovering van het Caraïbische gebied zette in als een geestelijke actie, om het weldoend licht van de Heilige Schrift over de heidenen te laten schijnen. Columbus noteerde in zijn logboek: 'Het zal niet moeilijk zijn, goede Christenen van hen te maken.' Had de paus in Rome niet zijn zegen gegeven aan de expeditie? Toch had Columbus in ruime mate misdadigers gebruikt toen hij zijn bemanningen aanwierf; wetsschenders die voor de keus werden gesteld hun straf uit te zitten in het gevang of het Kruis te planten in de Nieuwe Wereld. Hun overredingskracht bij het bekeringswerk werd nimmer op de proef gesteld - na enige generaties was er van Cuba's inheemse bevolking niets meer over. De kwestie der bekering kwam nimmer aan de orde. Wel dra deden zich dringender vraagstukken voor. En toen het midden van de 19de eeuw was bereikt, zowat in dezelfde periode waarin de Duitse en Italiaanse naties ontstonden, was de belangrijkste vraag waarvoor het volk van Cuba zich gesteld zag: Wanneer zal het einde komen van de onderdrukking door buitenlandse heersers?

Wat voor alle landen geldt, geldt ook voor Cuba - er zijn verschillende manieren om 's lands geschiedenis te schrijven.

Als het accent moet vallen op de economie, dan moet die geschiedenis draaien om suiker en tabak, want die twee zijn beslissend geweest voor het economisch leven. Het zou een simpel relaas zijn - met een paar pagina's grafieken zou men kunnen volstaan. Bij het stijgen van de prijzen van die twee artikelen op de wereldmarkt zouden de eigenaars der plantages enorme winsten behalen, en hun gezinnen zouden dan nog langer dan anders in Parijs kunnen vertoeven. Maar als de prijzen van suiker en

tabak op de wereldmarkt ook maar een beetje daalden, dan zouden de 70, 75 percent van de Cubaanse arbeiders, die drie tot vier maanden werk hadden in het oogst-seizoen, geen andere keus hebben dan de buikriem nog wat nauwer aan te halen en elke avond hongerig te gaan slapen op de aarden vloer van hun bohios, de stro-gedekte hutten.

Maar als Cuba's geschied-verhaal vooral moet gaan over de betrekkingen met de Amerikaanse nabuur, dan wordt het veel ingewikkelder en bestrijkt het vele boekdelen, zoals die welke gevuld zijn door de Cubaanse historicus Herminion Portell Vega. De moderne geschiedenis van het eiland is één lang verhaal van ellende bij de pogingen om te ontsnappen aan de overheersing door zijn veel groter en machtiger buurland.

In 1848 bij voorbeeld probeerde de regering van president James Knox Polk, verteed door het credo van Amerika's 'duidelijke bestemming', het eiland van Spanje te kopen. De Spanjaarden weigerden, en dus moesten de V.S. hun tijd beiden. Dat viel hun niet al te moeilijk, want de zuidelijke staten waren nog maar pas bevredigd. Ze hadden immers de gebieden gekregen die zij begeerden - gebieden waar de slavernij kon worden uitgebreid - toen de V.S. ruim de helft van Mexico's grondgebied snaaiden na de Mexicaans-Amerikaanse oorlog.

Maar de Amerikanen zouden niet lang meer wachten. Sinds de prille jaren van de V.S. hadden pressie-groepen geschreeuwd om annexatie van Latijns-Amerikaans gebied tot aan Panama. Nu kregen zij een kans om weer een brok in te pikken. Tegen het einde van de eeuw, vlak voordat de Cubanen met succes hun oorlog tegen Spanje zouden beëindigen - de Spanjaarden stonden vlak voor de nederlaag - gingen de strijdkrachten van de V.S. meedoen aan wat toen de Spaans-Amerikaanse oorlog ging heten. En hoewel het Cubaanse volk - toentertijd niet meer dan 2 miljoen zielen - al vele jaren voor zijn vrijheid had gevochten en tienduizenden levens had geofferd, terwijl de Amerikanen slechts 115 dagen vochten en maar 'n paar honderd man verloren, zouden de Amerikanen, de veel groter en machtiger naburen, alle winst opstrijken van het Verdrag van Parijs dat een eind aan de oorlog maakte. Zij gingen niet alleen Puerto Rico en de Philippijnen volledig beheersen, in feite verkregen zij ook een dictatuur over Cuba. Maar dit is weer een ander verhaal; een verhaal dat veel meer ruimte zou opeisen dan wij er hier aan kunnen geven.

Als Cuba's geschiedenis moet gaan over 's lands vrijheidsoorlo-

gen, dan wordt zij nòg langer. Want de vrijheidsoorlogen van dat prachtige kleine eiland waren de langdurigste en hevigste in heel Amerika.

Na verscheiden mislukte opstanden, brak er in 1868 een oorlog uit die tien jaar duren zou. Rijke, met traditie geladen geslachten die al lang op het eiland gevestigd waren, streden schouder aan schouder met de arme 'jivaros', mensen die als slaven naar Cuba waren gekomen; het werd een romantische kruistocht, die een einde maakte aan de slavernij, Cuba's volkslied deed ontstaan en een nieuwe vlag ontplooidde.

Maar Spanje's macht was te groot. Wel verloor het 100.000 man, maar het slaagde erin de opstand te onderdrukken. De revolutionaire leiders werden doodgeschoten, en vele families waren genoopt te emigreren naar de V.S., naar Mexico of naar Zuid-Amerika; zij strooiden er het zaad der sympathie voor de zaak van Cuba's vrijheid; tegen het einde van de eeuw was dat een van de populairste leuzen in heel Amerika geworden. De Nieuwe Wereld had nu haar Griekenland. En net als in Griekenland zou de dood van een groot dichter het symbool worden van de strijd.

Naar traditie zijn bevrijders militairen, mannen die getraind zijn in het doden van anderen, maar in vele gevallen hadden de landen van Latijns-Amerika als aanvoerders in hun vrijheidstrijd mannen, die hun lauweren hadden geoogst op het sprekerspodium of met hun pen. Cuba's strijd was fel en lang, en Spanje hield vele jaren stand, maar ten slotte moest het zwichten, en een van de laatste helden in de vrijheidstrijd van het eiland, Cuba's bevrijder, zou een groot dichter zijn, een van de belangrijkste schrijvers, die Amerika heeft voortgebracht, José Martí. Men kan zich geen nobeler weg denken om een hoofdstuk van Cuba's geschiedenis te benaderen, dan de weg die leidt rondom de figuur van die dichter-bevrijder.

Martí's ouders waren Spanjaarden. Maar zijn wieg stond in het Caraïbische gebied. Hij was Cubaan, en in het uur van Cuba's vrijheidstrijd was geen ander zo welsprekend, zo onwankelbaar, zo onzelfzuchtig, zo overtuigend bij het verheerlijken van de idealen der natie. Daarnaast was hij een van Amerika's grootste dichters, een dichter die de laatste zangen der romantiek combineerde met de nieuwe van het modernisme. In zijn jeugd, toen hij artikelen voor de kranten begon te schrijven en ook zijn eerste drama, werd hij gevangen gezet omdat hij al vroeg te keer ging tegen onrecht; hij was zestien jaar, toen hij werd gear-

resterd en veroordeeld tot dwangarbeid in een steengroeve, wegens politieke misdrijven.

Na zijn straf werd hij naar Spanje verbannen. Hij was nog maar een jongen, maar geen leerling-revolutionnair. In het gevang was hij afgestudeerd. Maar in Spanje zou hij verder leren, en blijven schrijven, en agiteren.

Van Spanje ging hij terug naar Amerika. In New York, in Mexico, in Havana, in Guatemala en in Venezuela was hij het vleesgeworden woord van Cuba's onafhankelijkheid. Heel Latijns-Amerika luisterde als betoverd naar zijn stem.

Ten slotte brak in 1895 de oorlog uit, Cuba's tweede vrijheidsoorlog. Marti, die de strijd had georganiseerd, ging naar Cuba terug om naast zijn volk te staan. Maar zijn grote overwinningen had hij reeds, met pen en papier, behaald in Madrid, New York, Mexico, Guatemala en Caracas. Marti zou omkomen bij de eerste en enige militaire actie waarin hij meevocht. In een roes van driestheid, hunkerend naar de triomf van zijn idealen, sneuvelde Marti in een Spaanse kogelregen. Het slagveld werd zijn begraafplaats. Maar Marti was niet tevergeefs gestorven. Weldra zou in New York, in Mexico, in Key West, in Bogota, in Caracas, 'Cuba Libre!' een grote leuze zijn. Zelfs pleitten in Spanje liberalen voor Cuba's onafhankelijkheid. Nog jarenlang, nog meer dan een halve eeuw zou de strijd voor Cuba's onafhankelijkheid, voor een vrijheid zonder vreemde hegemonie, voortduren. Dat is weer een ander verhaal - het onze behandelt alleen de dichterbewrijder, José Marti.

José Julian Marti y Perez werd in Havana geboren op 28 januari 1853. Zijn vader, Mariano, was afkomstig van Valencia, aan Spanje's in agrarisch opzicht zo rijke oostkust; zijn moeder Leonor Perez kwam uit een rijke familie, die kortelings van Santa Cruz de Tenerife (Canarische eilanden) naar Cuba was verhuisd.

Toen de kleine Pepe (José) drie jaar was, bracht het gezin een bezoek aan Spanje. Na de terugkeer naar Havana kwam Mariano, die sergeant was geweest bij de artillerie, bij de politie en kreeg een baan in het district Santa Clara nabij het hart van het eiland. Hij bleef daar niet lang; hij was niet geschikt voor politie-werk en werd al gauw ontslagen. Toch bleven mensen, die met hem in contact kwamen, hem nog lang 'de politie-agent' noemen, of ook wel 'zwartebek', om zijn forse zwarte snor en misschien ook wel omdat hij zo vaardig kon vloeken.

Er volgde maandenlange werkloosheid, en jarenlang laag-betaalde baantjes. Af en toe vond hij werk op suikerplantages, werk dat nooit lang zou duren - misschien de drie, vier maanden van de oogsttijd wanneer extra mankracht nodig was. Omdat de kleine Pepe al toen hij drie was lezen en schrijven was gaan leren kon hij helpen bij het schrijven van rapporten in de bedrijven waar zijn vader werk had gevonden.

Toen hij het lager onderwijs achter de rug had, was het duidelijk dat de jongen uitstekend leren kon; zijn moeder wilde dan ook dat hij ermee zou doorgaan; maar zijn vader wilde dat hij werk zou zoeken om zijn bijdrage te leveren aan het onderhoud van het gezin. Gelukkig won de moeder het, en de jongen werd ingeschreven bij de Middelbare Jongensschool te Havana, toen hij en zijn vader terugkwamen van een kort verblijf in Brits Honduras, waar Mariano werk had gevonden. De directeur, Don Rafael Maria Mendive, stelde veel belang in de briljante, vlug-reagerende en vroegrijpe knaap, die al gauw vele schoolprijzen won. Na zijn eindexamen mocht Pepe dan ook toetreden tot een groep jongelui die een particuliere academie bezochten, San Pablo geheten, bij Don Rafael aan huis. José Marti, die voor die leraar meer een zoon was dan een leerling, zou er zijn eerste denkbeelden opdoen nopens Cuba's behoefte aan volkomen vrijheid van Spanje. De belangstelling van Marti, wie de sfeer van de academie veel meer lag dan die van zijn eigen thuis, waar zijn vaak werkloze vader meestal slecht-gehumeurd was, was in de hem zo sympathieke omgeving aanzienlijk verbreid. Toen hij vijftien jaar was interesseerde hij zich voor heel wat meer zaken dan alleen die van Cuba. Al die tijd had Dona Leonor haar best gedaan, haar zoon compensatie te bieden voor het plumpe geloer en gescheld van haar man. Maar Pepe had behoefte aan nòg meer begrip, en dat vond hij bij een schoolkameraad, Fermin Valdes Dominique.

Een groep jongelieden, met inbegrip van Pepe en Fermin, die sympathiseerden met Het Ideaal - onafhankelijk worden van Spanje - kwamen vaak bijeen in het huis van de familie Valdes, en José en anderen van de groep gingen bijdragen leveren aan nieuwe tijdschriften, waardoor revolutionaire theorieën over heel het eiland werden verbreid. Weldra publiceerde José een eigen blad, La Patria Libre, het Vrije Vaderland. Toen dat blad verscheen, met beschouwingen en gedichten waarin de vrijheid werd verheerlijkt gaf zijn vader, doodsbenauwd, zijn zoon een pak slaag.

De autoriteiten, die dachten dat Mendive achter dat blad stond, arresteerden hem en zetten hem gevangen. Vijf maanden later werd José's leraar naar Spanje verbannen. Toen zijn vriend en leraar weg was, sloot hij zich meer bij Fermin aan en toefde vaker in het huis van de familie Valdes aan de Calle Industria, waar hij met de kinderen Frans leerde en zich laafde aan de boeken van de royale bibliotheek. Het Guatemalteekse gezin behandelde Pepe steeds als een eigen kind, want men hield veel van die welgemanierde, bescheiden en beschaafde knaap.

Vader Mariano echter, benauwd en benepen als hij was, vond dat José zijn tijd verspilde en zich bovendien de woede van de autoriteiten op de hals haalde; en daarom dwong hij hem naar een baantje om te zien, dat geld in het gezins-laasje zou brengen. José werkte de hele dag, van zes uur 's ochtends tot acht uur 's avonds, maar toch bleef hij bijdragen leveren aan revolutionaire bladen. Ten slotte werd hij gearresteerd, toen een compromitterende brief, door hem en Fermin ondertekend, in Fermins bureau werd gevonden. Dit document, gericht tot een zekere Carlos de Castro, was een beetje vreemd geformuleerd; men kon eruit afleiden dat het veeleer een schande dan een eer was dienst te doen in het Spaanse leger. Of die brief echt was of een in dat bureau gesmokkelde falsificatie is nooit uitgemaakt. In elk geval hadden de autoriteiten nu een goede smoes om José en zijn vriend te arresteren 'onder verdenking van boosdoenerij', wat in die dagen een bijzonder elastisch misdrijf was. Maandenlang zaten zij in voorarrest. Eindelijk kwam de zaak voor de rechters, en ieder van de twee aanvaardde, om de ander te beschermen, de verantwoordelijkheid voor het schrijven van de brief. Toen niemand er meer wijs uit kon worden kwam José met een zo treffende schuldbelijdenis, dat hij zes jaar dwangarbeid kreeg in de steengroeve van de militaire gevangenis; Fermin kreeg zes maanden hechtenis.

Marti, die zijn 17de verjaardag in een cel had doorgebracht, in afwachting van zijn proces, begon op 5 april 1870 met het uitspelen van zijn straf. Zijn hoofd werd kaalgeschoren, en hij kreeg een bord en een strozak. Bovendien gaf men hem de zwarte hoed der veroordeelden, bijgenaamd 'het teken des doods'. Een paar uur voor hij naar de gevangenis werd overgebracht schreef hij: 'Ik ga naar het grote huis waar - zo heeft men mij verteld - een leven in de dood mijn lot zal zijn. Mijn land stuurt mij daarheen; zelfs de dood uit zijn handen is zoet.'

In de gevangenis werd de jeugdige Pepe net zo behandeld als de

anderen. Hun werk was: rotsblokken uitgraven, ze tot kleine brokken hameren, en ze naar de afvalhopen bovenaan de groeve slepen, en dit de godganselijke dag in de genadeloze Caraïbische zon. Over de rotsgrond gebogen, de kisten met gruis of de grotere rotsblokken op hun schouder tillend moesten zij voortdurend op hun hoede zijn voor onverhoedse rotsverschuivingen of voor de zweep van de opzichter, die hen gestadig opjoeg. Er waren daar blanken, negers en Chinezen, oude mannen en jongens; en allen droegen ketenen van het middel naar de enkels, zodat zij strompelden wanneer zij zich een weg zochten langs wagensporen vol water. Kalk schroeide hun voeten en het witte stof schroeide hun longen. De mensen, de lucht, de werktuigen, alles kreeg een onverbiddelijke witheid, die ogen en zenuwen prikkelde, de gevangenen op spoken deed gelijken, en het hele landschap veranderde in een soort sneeuwige hel. En wanneer hij zag hoe al die mensen werden gefolterd, hoe zij werden geslagen voor de geringste fout of overtreding, dan leefde de jonge patriot met heel zijn ziel met hen mee.

Leonor en Mariano deden wat zij konden om de jongen vrij of althans overgeplaatst te krijgen, maar zonder succes. Zijn geval kwam echter wel onder de aandacht van de eigenaar der steengroeve, Don José Maria Sarda, een rijke Catalaan die zich in Cuba had gevestigd. Toen deze op 'n keer de groeve bezocht vroeg hij naar Marti. De jongen zag er zo erbarmelijk uit, dat Sarda diep geschokt was; er moest hier iets gebeuren. Om te beginnen werd Marti naar het Denneneiland overgebracht, onder bewaking van Sarda; maar het duurde niet lang of hij werd naar Spanje gedeporteerd. En nu begonnen zijn reizen, die hem naar vele landen zouden voeren.

José had zes maanden in gevangenschap geleefd; hij was er halfblind uitgekomen en met een lies-kwetsuur, veroorzaakt door een klap van een keten; maar hij was niet verbitterd, hij kon nog glimlachen, en hij schreef dit aan Mendive: 'Ik heb veel geleden maar ik wist hoe men lijden moet. En als ik de kracht heb gehad om vol te houden, en nu de kracht heb om een man te zijn, dan heb ik dat alleen aan u te danken. Al wat er goed en zacht in mij is, komt van u, alleen van u.'

In Spanje had de 17-jarige het ook niet gemakkelijk. Hij was niet alleen ontzettend arm, en bovendien zwak na al wat hij in gevangenschap had moeten doorstaan, maar na het Caraïbisch klimaat van Cuba vond hij de winters kil en somber en de zomers droog en benauwend. Maar één ding vergoedde veel - hij

genoot van de intellectuele sfeer in de Spaanse hoofdstad. Men kan er wel zeker van zijn, dat een van de grote onderwerpen van gesprek in de café's van Madrid in die dagen was: de op handen zijnde eenwording van Duitsland en Italië, een zaak die de jonge balling stellig inspireerde.

Al kort na zijn aankomst in de Spaanse hoofdstad schreef hij een pamflet over de politieke gevangenissen in Cuba. Hij stelde daarin de gruwelen van het gevangenisstelsel aan de kaak en de misdaden, gepleegd door de vertegenwoordigers van het Spaanse gezag in de kolonie. Door de publicatie van dat pamflet kreeg zijn naam bekendheid, en kort daarna ontmoette hij de bejaarde, befaamde Calixto Bernal, de ziel van de Cubanen-in-ballingschap, die in zijn rijpere jaren ongeveer hetzelfde voor hem zou zijn wat Mendive in zijn jeugd voor hem was geweest.

Hij gaf in die tijd les aan kinderen van rijke lieden, vertaalde af en toe wat uit het Engels in het Spaans, en kon daarmee wel aan de kost komen. Hij sloot ook vele vriendschappen, met name aan de universiteit, en vernam zodoende veel over de moeilijkheden en de onbekwaamheid van de Spaanse regering. Het ligt voor de hand, dat Cuba's politieke problemen rechtstreeks voortkwamen uit die van het moederland, en dat zij pas konden worden geregeld wanneer in Spanje de toestand zou zijn verbeterd. De grote massa der Spanjaarden ging immers gebukt onder dezelfde onderdrukking als het volk van Cuba. Er was maar één andere mogelijkheid: revolutie en een volkomen breuk met Spanje.

Dit waren de jaren van Cuba's eerste onafhankelijkheids-oorlog tegen Spanje. Heftige opstanden, geleid door studenten - zo vaak de stuwende kracht bij Latijns-Amerikaanse revoluties - begonnen zich overal op het eiland voor te doen. José maakte zich zorgen - vele van zijn vrienden zouden hierbij betrokken zijn. Het bericht dat acht studenten waren terechtgesteld en dat vijf-en-dertig, o.a. Fermin, tot dwangarbeid waren veroordeeld, was dan ook een grote schok voor de jonge Cubaan. Marti besloot, te doen wat hij kon om sympathie en steun te krijgen voor de vijf-en-dertig die naar de steengroeven moesten - hij schreef, hij hield redevoeringen, en hij voerde er gesprekken over met ieder die maar luisteren wilde. De gang van zaken geeft ons wel een indruk van de noblesse van de gemiddelde Spanjaard. Elke dag kwamen in Cuba jonge Spaanse dienstplichtigen om het leven, gedood door patriottische, voor hun vrijheid vechtende Cubanen; maar de Cubaanse ballingen in Spanje werd geen haar ge-

krenkt. Het eindigde ermee, dat de vonnissen tegen Fermin en een andere student werden herzien; ze werden verbannen naar Spanje, waar zij zich aansloten bij José.

In februari 1873 publiceerde Martí een boekje, *La Republica Española ante La Revolución Cubana*. In mei verhuisden hij en Fermin uit Madrid, waar zij zo leden onder de droge, smoorhete zomers en de snijdend-koude winters, naar Saragossa, de stad aan de Ebro, een eind verder naar het noorden. Ze lieten zich daar inschrijven aan de universiteit en zetten hun studie in de rechten voort.

Terwijl in Cuba de oorlog bleef woeden, raakte heel Spanje in gisting. In 1873 werd de republiek uitgeroepen, maar een republiek die in twaalf maanden vier presidenten had kon niet duurzaam zijn. Zij kwam eind 1874 reeds ten val. José en Fermin waren ooggetuigen van een der botsingen die tot het onvermijdelijk einde leidden, de vergeefse verdediging van Saragossa door de republikeinen tegen de strijdkrachten van de opstandige generaal Pavia, hetgeen de weg baande voor het herstel van de monarchie der Bourbons.

Martí en Fermin, die in oktober 1874 hun graad hadden behaald, verlieten de stad de maand daarop.

Begin 1875 bracht Martí korte bezoeken aan Frankrijk en Engeland. In Southampton ging hij schep naar Mexico, waar zijn familie zich had gevestigd; men leefde in de hoofdstad, en opnieuw was het een schamel bestaan. In mei kreeg hij een baan bij de *Revista Universal*, waar hij politieke commentaren ging schrijven onder de schuilnaam Orestes. Dit eerste verblijf van Martí in Mexico zou slechts twee jaar duren. De geslaagde opstand van Porfirio Díaz tegen de liberale opvolger van Juárez, Sebastian Lerdo de Tejada, dreef hem opnieuw in ballingschap. De twee Mexicaanse jaren waren voor Martí echter wel profijtelijke jaren geweest. Hij leverde niet alleen bijdragen aan de pers, maar vond gelegenheid Victor Hugo's *Mes Fils* te vertalen, en een allegorisch toneelstuk te schrijven *Amor con Amor se Paga*. Niet alleen zou zijn schrijftalent in Mexico rijpen, hij zou ook, via Mexico, Latijns Amerika ontdekken - zijn 'groter vaderland', waarvan Cuba maar een klein stukje was. Een paar jaar later zou hij het zo formuleren 'Ons Amerika is niet een aantal landen, het is één land, één vaderland - het begint bij de Rio Bravo en het eindigt in de modderige bosgebieden van Patagonië; er mag maar één land zijn, ons Amerika.'

De literaire en ideologische gisting in het Mexico van die dagen

had zich aan hem meegedeeld; hij had contact gekregen met de briljante intellectuelen van het land; en dit alles stimuleerde hem en droeg bij tot de aanvang van wat een buitengewone literaire carrière zou worden.

José Martí, nu 24 jaar, was een aantrekkelijk jongmens, met donkere ogen, krullend haar, een slank figuur, een charmante glimlach en een dichterlijke manier van spreken. Hij won snel aller harten. Zijn eigen voorkeur ging alras uit naar een bekoorlijk Cubaans meisje, dat kortelings naar Mexico was verhuisd, Carmen Zayas Bazan. Vóór hun idylle tot iets concreters kon uitgroeien, was Díaz aan de macht gekomen en moest Martí het land verlaten. Onder de naam Julian Pérez reisde hij eerst naar Havana, waar hij een paar weken bleef, en daarna via Mexico naar Guatemala. Met behulp van introducties en contacten slaagde hij erin leraar te worden aan de Normaalschool, maar reeds kort daarop - hij was toen 25 - werd hij benoemd tot hoogleraar in de geschiedenis, Spaanse litteratuur, wijsbegeerte en moderne talen. Een begaafde jongeman, mag men wel zeggen.

In zijn eerste Kerstvakantie ging Martí voor een paar weken naar Mexico en trouwde er met Carmen Bazan, met wie hij begin 1878 naar Guatemala terugkeerde. Ze zouden daar niet lang meer wonen. De reactionairen aan de universiteit waren bevreesd voor zijn invloed, en onder hun pressie, gecombineerd met die van 's lands dictator, José Rufino Barrios, zag Martí zich genoopt vroeg in de zomer Guatemala te verlaten. Het echtpaar reisde naar Cuba, waar zij een paar maanden konden wonen bij zijn oude vriend Fermin. De terugkeer naar Cuba was mogelijk geworden doordat de Spaanse regering een amnestie had afgekondigd in haar streven een eind te maken aan de vijandelijkheden, die het eiland tien jaar hadden geteisterd. De autoriteiten waren echter wel zo bevreesd voor Martí, dat zij hem niet toestonden zelfstandig te werken of les te geven. Hij moest werken voor en met zijn vriend Nicolas Azacarate, een van die honderden Cubanen die, net als Martí, hoopvol naar hun geboorteland waren teruggegaan na tien jaar revolutie.

Er was tussen Cuba en Spanje een overeenkomst gesloten, het Zanjón Pact, dat enige bewinds-hervormingen behelsde. Het bood de Cubanen, die de jaren van strijd en bloedvergieten moe waren, enige hoop op een betere toekomst. De grote massa was in een stemming van politieke loomheid geraakt, waarin men bereid was veel politieke idealen prijs te geven in ruil voor een kom rijst met bonen, in vrede te verorberen. Anderen, welge-

stelder mensen die niet zo hoefden te piekeren over het bestaan van alledag, waren niet zo tevreden over dat Zanjón Pact en bleven streven naar volledige onafhankelijkheid. Martí, Azcarate en nog een vriend, de Mexicaan Juan Gualberto Gómez, alle drie geïnteresseerd in litteratuur en andere zaken, bespraken daarennevens toch ook voortdurend de noodzaak van die volledige vrijheid.

Het werd al gauw duidelijk, dat de magere concessies van het Pact niet in werkelijkheid zouden worden omgezet, en zowel binnen als buiten Cuba organiseerden zich groepen separatisten, die propaganda maakten voor algehele onafhankelijkheid en acties in die zin voorbereidden. Met vurige redevoeringen, heftige artikelen en particuliere gesprekken speelde José Martí een actieve, leidende rol in die vrijheidsbeweging, naast zijn gewone werk in het advocatenkantoor en af en toe de lezingen in het Lyceo, waar hij secretaris was van de afdeling litteratuur.

Tegen het einde van de zomer van 1879 was er een forse revolutionaire beweging aan de gang in de provincie Oriente, en de regering besloot, met kracht toe te slaan. Uiteraard kwam nu ook Martí weer aan de beurt, en op 17 september werd hij gepakt en van het eiland verwijderd op een schip met bestemming Spanje. Zijn vrouw en zijn zoontje van tien maanden bleven achter op het landgoed van zijn schoonvader.

In Madrid terug benutte Martí elke kans om de zaak van Cuba te bepleiten. Hij betoogde, dat de Cubanen hun eigen belangen en hun eigen persoonlijkheid hadden gekregen die verschilden van die van het moederland. Het Zanjón Pact was maar een schijnvertoning geweest. Aangezien iedereen nu wel wist, dat het onmogelijk was de grote verschillen tussen de twee landen met elkaar te verzoenen, was er maar één oplossing: algehele onafhankelijkheid.

Tijdens dit tweede verblijf in Spanje ging Martí beseffen, dat er in politiek opzicht twee Spanje's bestonden, het feodaal-autocratisch-monarchistisch-katholieke Spanje en het liberale Spanje. Het eerste had de macht, het beheerste niet alleen de regering maar ook het economisch leven der natie; verwarring, dilettantisme en onbekwaamheid waren kenschetsend voor de goedwillende, vooral tot de lagere middelklassen behorende liberalen. Voorts besepte Martí, dat het leger de sterkste politieke kracht van het land was, een leger welks vele generaals meer belangstelling hadden voor politiek dan voor militaire zaken; want, naar de geschiedenis wel bewees, de eerezucht van iedere Spaanse

generaal was erop gericht zijn land te redden door het te gaan beheersen. Marti's conclusie luidde: alleen door openlijke rebellie zou Cuba's onafhankelijkheid kunnen worden verwezenlijkt. Zodra hij de kans kreeg vertrok hij uit Spanje, via Parijs, naar New York. Hij kwam daar aan op 3 januari 1880 en nam zijn intrek bij een andere Cubaan, Manuel Mantilla. Deze kon de nieuweling terstond in contact brengen met het New Yorkse Comité van Cubaanse Separatisten, een groep mensen die een diepe indruk op hem maakten door hun geestdrift en vooral door de moed en zuiverheid van hun leider, Calixto Garcia.

Op 24 januari hield Marti een lezing van twee uur over Cuba, in de stampvolle Steck Hall; zij werd later in pamfletvorm gepubliceerd onder de titel *Asuntos Cubanos*, Cubaanse Aangelegenheden. De rede werd enthousiast begroet, en van dat moment af werd José Marti beschouwd als een van de leiders der vrijheidsbeweging. In de lente kwamen vrouw en kind zich bij hem voegen; hij was toen wel minder eenzaam, maar het was niet eenvoudig gedrieën te moeten leven van een bescheiden boekhouders-salaris plus af en toe honorarium voor een artikel of een vertaling.

In mei landde Calixto Garcia met een kleine groep medestanders op Cuba. Het werd een mislukking. Op 1 augustus moest Garcia zich overgeven aan de Spaanse generaal Blanco. Voor de Cubanen in New York een zware slag.

Marti, die wist hoeveel sympathie en begrip er onder de Venezolanen bestond voor de Cubaanse zaak, dacht dat hij er wel goed aan zou doen, naar Venezuela te verhuizen. In de lente van 1881 kwam hij in Caracas aan, waar hij door vrienden hartelijk werd verwelkomd. Weldra werd hij uitgenodigd, voor de universitaire colleges Santa Maria en Villegas lezingen te houden over letterkunde en Frans. En in juli van hetzelfde jaar verscheen het eerste nummer van zijn tijdschrift *Revista Venezolana*. Hij hield zich zorgvuldig buiten de plaatselijke politiek, en toch - zijn natuurlijke gaven als spreker en schrijver en zijn onwankelbare toewijding aan vrijheid en democratie zouden fataal blijken voor zijn verblijf in Venezuela. Het land werd geregeerd door een dictator, Antonio Guzman Blanco, al bijna twintig jaar, en een conflict tussen hem en Marti zou onvermijdelijk blijken - tenzij Marti tot een compromis bereid was; maar dat was hij niet.

Hij werd al spoedig de afgod van de jeugd van Caracas, die naar zijn colleges en zijn lezingen over culturele onderwerpen stroom-

de. Dat maakte hem natuurlijk niet populairder bij de dictator, die hem al wantrouwde wegens zijn politieke denkbeelden. Toen Marti zo vermetel was een prachtig artikel te publiceren naar aanleiding van de dood van een vereerde Venezolaan, Cecilio Acosta, een van de weinige intellectuelen in Caracas, die zich niet aan de despoot had onderworpen en vrij was blijven denken, toen ontstak Guzman Blanco in woede. Dat ging te ver. Marti werd voor de keus gesteld - net zo'n lofzang schrijven op de dictator, of het land verlaten. En dus pakte Marti zijn schamele bagage, schreef een prachtige afscheidsbrief aan het Venezolaanse volk, en reisde met het eerste het beste schip naar New York terug.

Vóór zijn dertigste jaar was Marti nu al vijfmaal het slachtoffer geworden van overheids-willekeur. Niettemin had Venezuela, zoals tevoren Cuba, Spanje, Mexico en Guatemala, maar ook de V.S., iets bijgedragen tot zijn beter begrip van de Amerika's en van de volken die er woonden. Marti zou rijkdom en eer en zelfs zijn gezinsleven liever blijven opofferen dan dat hij eer en geweten verried. Voor iemand met zijn geaardheid was er geen keus.

Al jong had hij doen blijken met wie hij zich solidair voelde. Hij had die voorkeur kenbaar gemaakt in een van zijn bekendste korte gedichten, met de woorden:

Met de schamelen der aarde wil ik steeds verbonden zijn.

Hij kwam nog armer dan hij vertrokken was weer in New York terug. Zijn ervaringen in Venezuela hadden, hoe onbevredigend het ook allemaal was afgelopen, zijn kennis van het werelddeel verrijkt, zijn inzicht vergroot en hem nog krachtiger de overtuiging bijgebracht dat het zijn plicht was zijn leven te wijden aan de lotsverbetering van de lijdende parten van het continent. Afgezien van korte reizen naar Mexico, Midden-Amerika, Santo Domingo en Jamaica, die altijd betrekking hadden op zijn grote droom, de bevrijding van Cuba, zou hij tot 1895 in New York blijven wonen. In die vijftien jaar werkte hij als boekhouder voor een handelsfirma, maakte vertalingen, publiceerte een paar kranten, leverde bijdragen aan de New York Sun en het weekblad The Hour, schreef twee gedichtenbundels en een roman, gaf les aan een avondschool, en maakte naam met een van de beste kinder-tijdschriften in het Spaans, La Edad de Oro, dat hij helemaal volschreef. Verder vertegenwoordigde hij drie La-

tijns-Amerikaanse landen als consul, te weten Argentinië, Uruguay en Paraguay, en was hij voorzitter van diverse culturele Latijns-Amerikaanse clubs of genootschappen in New York. In 1891 was hij gedelegeerde van Uruguay, met de titel van gevolmachtigd minister, op de Panamerikaanse Conferentie te Washington. Als de enige gedelegeerde ter conferentie, die de vier talen kon spreken die daar werden gebruikt, speelde hij er een uitermate belangrijke rol.

Tijdens zijn vele jaren in de V.S. was Marti zich scherp bewust geworden van de gevaren, die konden voortvloeien uit economisch imperialisme, met name voor geheel Latijns-Amerika. Menigmaal gaf hij uiting aan zijn beduchtheid, dat Cuba wellicht alleen maar vrij zou komen van Spanje om onderworpen te geraken aan de V.S. In een boeiend essay over de Panamerikaanse conferentie zette hij de grondbeginselen van de Amerikaanse politiek jegens Latijns-Amerika uiteen, en gaf hij uiting aan zijn sombere vermoedens.

'In zeer belangrijke zaken,' zo schreef hij, 'is het al even schadelijk zonder noodzaak alarm te slaan als de waarheid te verbloemen. Wat er te zien valt moet niet worden overdreven of verwrongen maar ook niet verdonkeremaand. Gevaren moeten worden onderkend terwijl zij nog kunnen worden vermeden, en niet pas wanneer zij zich openbaren. In de politiek dient men vóór alles te verhelderen en te voorzien. Slechts een eenstemmig en mannelijk antwoord, dat nog zonder risico kan worden gegeven, kan de landen van Amerika eens en voor al bevrijden van onrust en verwarring, die zo fataal zijn naarmate zij toenemen en waaraan zij - met mogelijke medeplichtigheid van veile of zwakke regeringen - ten prooi zouden kunnen vallen door de traditionele en onverholten overheersings-politiek van een machtige, eierzuchtige nabuur. Deze is er nimmer op uit geweest hen te helpen, en bemoeide zich slechts met hen als het erom ging hun ontwikkeling te voorkomen, zoals in Panama, of hun grondgebied te bezetten zoals in Mexico, Nicaragua, Santo Domingo, Haïti en Cuba, of - door intimidatie - hun betrekkingen met de rest der wereld te verstoren, zoals in Columbia, of hen te dwingen, zoals thans, die dingen te kopen die hij niet elders kwijt kan, en zich te schikken in zijn overheersing.'

José Marti's einddoel was, heel Latijns-Amerika te bevrijden van buitenlandse overheersing en hij zei: 'Voor Spaans Amerika heeft het uur geslagen om zich voor de tweede maal onafhankelijk te verklaren.' Toen hij in 1895 op de dag voor zijn dood

schreef: 'Ik heb binnen het monster geleefd en ken zijn gedarmte - en mijn slinger is die van David', toen gaf hij te kennen dat het de Verenigde Staten zouden zijn waarmee in laatste instantie zou moeten worden afgerekend.

Het was echter niet zo, dat Marti anti-Amerikaans was; hij was anti-onrecht. Als bij voorbeeld de toestand omgekeerd zou zijn geweest, met de V.S. het zwakkere land en Cuba of Latijns-Amerika het onderdrukkende land, dan zou hij net zo vurig en heldhaftig hebben gestreden ter verdediging van de V.S. tegen het zich misdragende land. Gerechtigheid en Vrijheid waren voor hem een niet-te-scheiden geheel. Zijn patriottisme was intens, maar de leer van 'my country, right or wrong' zou nooit de zijne zijn geweest. Zulk een gedachtengang was voor hem weerzinwekkend en barbaars.

Tot 1892 was Marti, naast al zijn andere werk, ook geregeld medewerker van de belangrijkste bladen van Spaans-Amerika, zoals La Opinion Nacional van Caracas, La Nacion van Buenos Aires, El Partido Liberal van Mexico, La Opinion Publica van Montevideo. Maar het werk, dat het meeste van hem vergde en dat ons een idee geeft van zijn geestkracht en van zijn praktische opvattingen als man-van-actie, was de leiding die hij tot zijn dood gaf aan de wosteling voor Cuba's onafhankelijkheid. Hij bundelde de Cubanen in ballingschap, mensen die langs de Atlantische kust leefden van Key West tot Boston, en in de landen van het Caraïbische gebied. Niet al die mensen waren politieke ballingen. Velen hunner waren arme werklieden, die met tegenzin hun land hadden verlaten, gedwongen door de slechte economische toestand - een toestand die was teweeggebracht door een typisch-koloniale plantage-economie, uitsluitend gebaseerd op suiker en tabak. Deze mensen, wie het aan politieke rijpheid ontbrak, moesten politiek worden opgevoed, en acht jaar lang, van 1882 tot 1890, voedde Marti hen geduldig op door zijn vele lezingen, zijn geschriften, en door persoonlijk contact. Hij hield de vaderlandsliefde brandend in hun hart; hij gaf hoop aan de pessimisten en moed aan de halfhartigen; hij inspireerde de onverschilligen, en hij moedigde diegenen aan, die het geschiktst waren voor actie. Tezelfdertijd bekeek hij met waakzaam oog de politiek van Spanje jegens zijn West-Indische kolonie, en hij volgde met stijgende teleurstelling het diplomatieke spel van de V.S. met de Spaanse kroon nopens het uiteindelijke lot van het eiland.

Op 22 januari 1890 deed Marti de eerste grote organisatie-stap

ten bate van de Cubaanse onafhankelijkheid; hij stichtte La Liga, de bond der Cubaanse ballingen in New York, die weldra ook afdelingen kreeg in Tampa (Florida). Kort daarop volgde de stichting van de Cubaanse Revolutionaire Partij in New York. Marti stelde de statuten en het program van die partij op, en op 5 januari 1892 werden zij door de Cubaanse en Portoricaanse genootschappen in New York goedgekeurd. Het eerste punt van het program luidde: 'De Cubaanse Revolutionaire Partij is gesticht teneinde, door het eendrachtig streven van mensen van goeden wille, volledige onafhankelijkheid te bewerken voor het eiland Cuba, en om de zaak van de Portoricaanse onafhankelijkheid te bevorderen.' Het blad Patria werd door Marti in New York uitgegeven als officieel orgaan der partij.

Thans begon een heldhaftige strijd, waarin hij zich ontpopte als een echte leider en als een van de grootste vrijheids-apostelen die de mensheid heeft voortgebracht. Hij organiseerde in een strikt-democratische en toch straf-gedisciplineerde politieke partij duizenden individualistische en eigenzinnige Cubanen. Dit was wel een van zijn grootste prestaties. Want het dient erkend te worden een van de dingen die Latijns-Amerika van Spanje heeft geërfd is een intens individualisme, een afkeer van bedillerij en afgedwongen conformisme; een van zijn grootste zwakheden en tevens zijn wellicht grootste aantrekkelijkheid. Aan de andere kant is het regionalisme tot op de dag van vandaag een uiterst belangrijke factor geweest in de Iberische politiek; maar dat gold niet voor Latijns-Amerika. Van de aanvang af hebben de Latijns-Amerikanen het gevoel gehad dat zij tot een en dezelfde familie behoorden. En dit werkte in Marti's voordeel.

Marti inde week in week uit contributie, ook al hadden de meeste ballingen laag betaalde betrekkingen. Hij haalde oud-gediende generaals over met elkander samen te werken en het gezag van de partij te aanvaarden en te erkennen. Hij organiseerde de revolutie tot in alle details. Hij moest het ongeduld van de ene in toom houden en tegelijkertijd anderen stimuleren. Hij kocht, beetje bij beetje, volstrekt in het geheim en altijd de Amerikaanse neutraliteits-wetten indachtig en ook de voortdurende waakzaamheid van de spionnen der tegenpartij, schepen en wapens, en slaagde erin deze maandenlang verborgen te houden. Hij moest heel zijn energie wijden aan het handhaven van de strijd-lust der patriotten, zowel die in ballingschap als die op het eiland, en hen toch afhouden van voorbarige acties en beletten dat zij in een val liepen die de Spaanse regering en andere tegen-

standers van de Cubaanse onafhankelijkheid voor hen hadden opgesteld. Het waren wel bovenmenselijke taken die Marti moest volbrengen in de laatste paar jaren van zijn leven.

Marti's stormachtige politieke activiteit in die bijna vijftien jaar dat hij in de V.S. woonde was vooral hierom zo opmerkelijk, omdat hij nooit weer helemaal gezond was geweest na de schade die zijn lichaam had opgelopen in de dwangarbeid-periode van zijn jeugd. Jarenlang werd hij gekweld door tuberculose en een hartkwaal en was dus vaak bedlegerig, zodat hij veelal dringende zaken schriftelijk en per ijlbood moest afhandelen. Tegen het einde van zijn leven was hij zo op en zo mager, dat hij meer op een geest geleek dan op een levend menselijk wezen. Zo onzelf-zuchtig was zijn hele levenstrant, zo iets heiligs had zijn kruis-tocht, dat toen de beslissende uren in zicht kwamen veel Cubanen - en dan met name de onterfden - met een soort verering naar hem gingen opzien. Nimmer was een revolutie en de voorbereiding van een schrikkelijke oorlog georganiseerd door zulk een liefdevolle, ja teerhartige apostel. Zo zuiver en breed was zijn manier-van-doen, zo vrij van persoonlijke ambitie en egoïsme, dat hij aller harten won, zijn gezag oplegde ook aan zijn duidelijkste tegenstanders, en zelfs diegenen, die het ergst tegenstribbelden, tot zijn overtuiging bekeerde.

In 1894 was het de Cubaanse Revolutionaire Partij onder Marti's leiding gelukt drie flinke schepen te charteren en ze met wapens te vullen. De bedoeling was, dat zij koers zouden zetten naar Havana en dat de opstand op Nieuwjaarsdag zou beginnen. Maar voor men scheep kon gaan, greep de Amerikaanse regering in; de politie nam de vaartuigen in beslag, met lading en al. Marti en zijn vrienden waren doodongelukkig, want zij beseften dat iemand hen verraden had. Hun hele plan om een landing te verrichten tegelijk met het uitbreken van de opstand op het eiland, was mislukt. Wat zou er nu gebeuren met de mensen in Cuba, die de geest van rebelsheid bleven aanwakkeren?

In januari vertrok hij naar Santo Domingo, waar hij een bespreking had met generaal Maximo Gomez. Op 24 februari brak de Onafhankelijkheidsoorlog in alle hevigheid uit. De hele volgende maand reisde Marti naar steden en dorpen van Haïti en Santo Domingo. Toen hij in Montecristi was aangekomen, in de noord-west-hoek van Santo Domingo, schreef hij aan Frederico Henriquez y Carvajal de brief, die zijn politiek testament zou blijken te zijn. Later ondertekende hij samen met Maximo Gomez het Manifest van Montecristi, dat een tweeledig doel had - formeel

de oorlog verklaren en de beginselen vastleggen van een Republikeinse Grondwet voor Cuba.

Al jaren tevoren had Marti zich uitgesproken tegen rassenwaan. Hij had bij voorbeeld geschreven: 'Wie tegenstellingen en haat tussen de rassen propageert en aanwakkert, zondigt tegen de mensheid'. En dit: 'Het woord racist begint onduidelijk te worden, en het is zaak het te verduidelijken. De mens heeft geen speciaal recht om tot het ene of het andere ras te behoren. Met het woord mens zijn alle rechten opgesomd. De neger is, omdat hij neger is, noch minder noch meer dan wie anders ook. De blanke, die stoft op zijn ras, praat maar wat. Al wat mensen in een hokje stopt en van anderen vervreemdt, is een zonde tegen de mensheid.' Thans ging hij zijn overtuiging formeel inmetseen in het Manifest van Montecristi, waarin te lezen staat: 'Voor alle Cubanen, of zij nu afkomstig zijn van het werelddeel waar de huid door de zon wordt geschroeid, of uit landen met een zachter licht, zal de revolutie, waarin Cubanen zijn gesneuveld zonder op elkanders kleur te letten, even rechtvaardig zijn.' Hij wilde een hecht fundament leggen voor het land, dat hij hielp bevrijden van de Spaanse overheersing.

In de haven van Montecristi ging Marti naar Cuba scheep aan boord van een schoener. Toen het eiland, na veel moeitezaam ontwijken van Spaanse kanonneerboten, eindelijk was bereikt, werd Marti benoemd tot generaal van het Bevrijdingsleger en Gomez tot opperbevelhebber.

Hoe ziekelijk en moe hij ook was, Marti hunkerde er toch naar deel te nemen aan de echte strijd, nu de lang-verbeide revolutie werkelijk begonnen was. Op 19 mei verschaftte hij zich een paard en een revolver en reed, de raad van zijn vrienden in de wind slaand en zonder enige noodzaak, met zijn mensen naar Dos Rios. Het was zelfmoord. Hij was niet geoefend in de wapenhandel en werd dodelijk gewond door soldaten van de Spaanse voorhoede. José Marti stierf voor de zaak waaraan hij zijn leven had gewijd. De soldaten der revolutie tilden zijn doorzeefde lichaam op, droegen het naar hun kamp in Las Vueltas, en begroeven het op het kerkhof van Santiago.

De dood van Cuba's vrijheids-apostel zou de revolutie aanwakkeren tot een laaiende vlam. Marti had zijn volk geïnspireerd. Hij had de Cubanen steeds meer hun eigen wezen bewust gemaakt. Hij had deze woorden uit hun volkslied tot zijn motto gemaakt: 'Voor het vaderland sterven is leven'. En net als Spanje's grote held, de Cid, zou hij veldslagen blijven winnen vanuit

zijn graf. Van nu af aan kon niets de Cubanen meer stuiten. Drie jaar na Marti's dood gingen de Verenigde Staten meevechten tegen het Spaanse leger, dat al op het punt stond de strijd te staken. De overgave kwam drie maanden daarna. Te Parijs werd op 12 augustus 1898 een vredesverdrag getekend, dat de oorlog beëindigde en waarin geproclameerd werd dat voortaan Cuba, Puerto Rico en de Philippijnen onafhankelijk zouden zijn. Het vervolg-verhaal, een triest verhaal over de manier waarop de overheersing door Spanje werd overgenomen door de V.S., worde door anderen verteld. Het onze moge eindigen, zoals het begon, met José Marti.

In een eeuw van opvallende politieke leiders, de eeuw van Metternich, Bismarck, Mazzini, Cavour, Disraeli, Gladstone, Lincoln en Juarez, is de naam José Marti een heel bijzondere naam. Immers de 19de eeuw was ook een eeuw van dichters, van mensen wier namen vaandels waren voor de volken die voor hun eigen bestaan stredden - Leopardi in Italië, Mickiewicz in Polen, Petöfi in Hongarije, Kollár in Slovakije, Lönnrot in Finland, Eminescu in Roemenië - mensen die niet in de striktste zin van het woord politieke leiders waren.

Maar de leider in de strijd voor Cuba's onafhankelijkheid was allebei - politiek leider en nationaal dichter.

In de laatste jaren van de vorige eeuw begon een nieuwe literaire beweging op te komen in Latijns-Amerika - iets van de Nieuwe Wereld, maar tevens iets dat de uitingvormen zou revolutioneren in heel het Spaanse taalgebied. Dit verschijnsel, het modernisme, was de eerste oorspronkelijke Spaans-Amerikaanse bijdrage tot de wereldliteratuur, een beweging die kenmerkend was voor het culturele leven van de Nieuwe Wereld. De nieuwe tendentie tekende zich duidelijk af toen Rubén Darío zijn *Azure* publiceerde, maar typische trekken ervan waren al daarvoor tot uiting gekomen bij andere dichters, en één daarvan was José Marti.

Klaarheid en eenvoud waren kenschetsend voor Marti's dichtkunst; dat hij dit onderkende blijkt uit de titel van zijn bundel *Eenvoudige Liederen* uit het jaar 1891. In enige daarvan viert hij de teugels van zijn muzikaliteit, en van die mengeling van klaarheid en vaagheid die men ook vindt bij Paul Verlaine, die in diezelfde tijd leefde. In zijn *Spaanse Danser* was Marti zo soepel als de beste modernist; in andere verzen onthult hij eenzelfde heimwee naar de 18de eeuw en hetzelfde soort Byzantijnse zinnelijkheid, dat ook zo typerend was voor Darío. Maar

Marti was in de eerste plaats een voorloper van het modernisme door zijn breuk met de 'obstakels der traditie . . . en de zeeën van middelmatigheid', en doordat hij de weg wees naar literaire bevrijding. Tegenwoordig zijn de meeste critici vooral verrukt van Marti's proza en met name van zijn hartstochtelijke welsprekendheid, die in de vorm van pamfletten tot ons is gekomen. Het is wel bijzonder jammer, dat er geen volledige vertaling van zijn epigrammen bestaat. Over deze puntdichten, waarin hij zijn hele levensbeschouwing, zijn staatkundige en sociale denkbeelden heeft samengevat, zou de Duitse schrijver Emil Ludwig zeggen: 'Honderden aforismen, in zulk een krachtige indringende stijl dat zij door Nietzsche geschreven hadden kunnen zijn, zijn saamgebracht in een prachtige uitgave van zijn werk. Waren zij vertaald, dan zou daarmee kunnen zijn volstaan om Marti tot de geestelijke leider te maken van de wereld, waarin wij leven.' Zijn kranten-artikelen over vrijwel elk denkbaar onderwerp (ook al behandelden zij Cuba's vrijheidsverlangens vaker dan alle andere zaken) werden gekenmerkt door oorspronkelijkheid en door een geheel eigen aanpak.

Marti voelde in zijn eigen hart het leed van de armen, de onderdrukten en onderfden; hij luisterde naar hun roepstem en vocht heel zijn leven te hunner verdediging: 'Het mensdom heeft maar één wang; wanneer iemand op zijn wang geslagen wordt krijgt een ieder die klap.'

Hij was in Amerika getuige van de opkomst der arbeidersbeweging, te beginnen met de Knights of Labor in de jaren '80, en hoewel hij geen marxist was en geen socialist, weerspiegelen zijn geschriften een diepe belangstelling in die beweging en een grote sympathie met de werkende mensen.

Zijn geschriften worden geroemd in alle landen waar de taal van Cervantes wordt gesproken. Ze zijn door zijn bewonderaars verzameld met liefdevolle geestdrift en in verscheiden uitgaven gepubliceerd. De jongste editie, in Havana uitgegeven, omvat rond zeventig delen. Het is jammer dat zijn Spaans, met zijn beeldenrijkdom en symboliek, zo moeilijk te vertalen is.

Marti's welsprekendheid bracht zijn toehoorders tot gejuich of tot geweën. Zijn brieven, of die nu gaan over Cuba's lijden en verlangen naar onafhankelijkheid, of over een ander onderwerp, zijn in de Spaanse taal uniek om hun eenvoud, diepte van gevoel en verbeeldingskracht. Zijn proza is beschreven als 'een Wagneriaans orkest . . . een symfonie van een fantastisch woud, waar onzichtbare dwergen onze oren laven met een vloed van kleurige

klank.' Een proza dat opviel door zijn fors en opwindend geluid. Men begrijpt zijn denktrant het best als men hem laat spreken in zijn eigen weergaloze woorden. 'Er zijn kreten,' zei Marti, 'die een heel tijdperk samenvatten... Ik ben niet een man die spreekt, maar een volk dat protesteert.' En, zichzelf beschrijvend, bewust of onbewust: 'Genie wil eenvoudig zeggen: vooruitzien; het voorziet tot in onderdelen wat anderen niet zien; naar een genie kijkt men in verbijstering; men wordt zijn schittering en zijn volharding beu; men dwingt hem zich te verteren en te lijden.'

Velen die hem goed gekend hebben, of hem zelfs maar éénmaal hebben ontmoet, gewaagden van de kracht en charme van zijn persoonlijkheid. Rubén Darío verklaarde: 'Nooit heb ik iemand ontmoet met zo'n briljante conversatie. Hij was harmonisch, innig en begiftigd met een wonderbaarlijk geheugen - snel en ree met citaten, herinneringen, feiten, beelden. Ik heb veel onvergetelijke momenten met hem doorgebracht.' Een andere bewonderaar zei: 'Wie Marti nooit heeft meegemaakt in een ogenblik van diepe vertrouwelijkheid, die kent niet de fascinerende kracht waartoe de menselijke spraak in staat is.'

Het feit, dat zijn geboorteland zo klein is, heeft Marti beroofd van die economische, militaire en culturele sokkel, welke grote landen hun grote mannen altijd kunnen verschaffen. Internationaal bezien doet de belangrijkheid van zijn vaderland veel toe aan de feitelijke deugden en verdiensten van een leider, en zijn faam wordt erdoor vergroot. Maar als een man van even groot of nog groter moreel en geestelijk formaat toevallig geboren wordt in een klein land, dan doet de beperkte internationale betekenis van dat land af aan de hem toekomende faam, zij vertraagt of verhindert zelfs zijn erkenning in de buitenwereld, zij drukt hem en reduceert hem meestal tot de positie van plaatselijke held.

Dit is niet precies het geval bij Marti, want de Noord-Amerikanen en de Noord-Europeanen mogen hem dan hebben genegeerd, of beter geformuleerd: zij mogen dan al vrijwel niets van hem afweten, hij wordt als een genie vereerd in de gehele Spaanssprekende wereld. Voor velen is hij een soort leke-heilige. Hij was wel geboren op een eiland, maar hij was leider van een werelddeel. Marti en zijn apostolische loopbaan behoren toe aan alle landen waar de Spaanse taal gesproken wordt. Dat hij buiten Latijns-Amerika geen erkenning heeft gevonden, is te wijten aan cultureel provincialisme en aan de neiging tot het verwarren van omvangrijkheid met grootheid.

José Julian Marti, soldaat noch generaal, maar dichter, schrijver en leraar, hielp zijn volk zich te bevrijden, 'het volk - de lijdende massa's - de ware leiders van revoluties', zoals hij bescheiden zou zeggen. In heel Latijns Amerika wordt hij gezien als een man, die begreep dat politieke vrijheid een onontbeerlijke grondslag is voor vrijheid van het economisch leven, en voor vrijheid van de geest. De ene kan niet bestaan zonder de andere. Als leraar, schrijver en politiek leider wordt hij in heel de Spaans-sprekende wereld geëerd als Cuba's Vrijheids-apostel, en bewonderd door allen, die vrijheid en gerechtigheid en al wat dat inhoudt liefhebben.

PANCHO VILLA (1877—1923) EN
EMILIANO ZAPATA (1880—1919)

IN HET hart van Mexico's rood-wit-groene vlag zijn een adelaar en een slang afgebeeld, boven op een cactus - de adelaar als symbool der democratie, de wurgende slang als symbool der dwingelandij. Nooit zou de betekenis van die emblemata zo duidelijk zijn als in het decennium na 1911, de jaren van Mexico's Revolutie.

Porfirio Diaz was omgekegeld, er waren nieuwe verkiezingen gehouden, en Francisco Madero, de zachte, apostolische, volstrekt onrealistische hervormer, was president geworden. Hij predikte gerechtigheids-idealen en hield het volk voor dat deze zouden triomferen. Maar de Mexicaanse revolutie was in die zin een agrarische revolutie, dat zij zich vooral richtte tegen het grootgrondbezit; en Madero, zelf landeigenaar en gesproken uit een geslacht van landeigenaars, had weinig begrip of sympathie voor een agrarische hervorming. Hij meende, dat al wat Mexico nodig had, meer democratie was, in het staatsburgerlijk leven welteverstaan. In de nog geen twee jaar van zijn presidentschap zou hij dan ook veel verspelen van het massale enthousiasme, waarmee zijn overwinning op Diaz was begroet.

Hij maakte voorts een grondige en voor hemzelf noodlottige fout, doordat hij de aanhangers van het oude regime niet uitschakelde, de mensen die zich stevig hadden verschanst in staatsbestuur, leger, kerk, industrie, en andere invloedrijke instellingen. Hij praatte maar rad-van-tong over 'democratie' en 'nationaal herstel'.

En dus gebeurde het onvermijdelijke. Een deel van het leger, aangevoerd door twee eierzuchtige generaals, Bernardo Reyes en Felix Diaz, een neef van de voormalige dictator, kwamen in februari 1913 in opstand; nòg een divisie, onder Victoriano Huerta, ook een generaal uit de Diaz-periode, legde de eed van trouw af en brak die eed een paar dagen later. Al die rebellen sloten zich aaneen, en Mexico's zachtzinnige president, wie het aan een stalen gezag mangelde, werd vermoord een paar uur nadat Huerta zich tot president had uitgeroepen.

De toorn en verontwaardiging van het volk was zó groot, dat op de dag na Madero's dood de echte revolutie uitbrak, de eerste revolutie van de 20ste eeuw, een eeuw waarin het zou wemelen van revoluties, niet alleen in Latijns-Amerika, maar in de hele wereld.

De idealen van gerechtigheid en vernieuwing, waarvoor de 'president-martelaar' had gepleit, waren voor de grote massa der Mexicanen louter abstracties geweest. Maar nu waren zij wakker-geschud. Zij zouden zich niet langer vergenoegen met een nieuw stel leidende figuren. Zij eisten een volkomen herziening van de sociaal-economische structuur waaronder zij leefden.

Tegenover zich zagen zij, achter de generaals, de adviseurs van Diaz, de zgn. 'cientificos', de grootgrondbezitters, de clerus, en al diegenen die elke verandering zagen als een bedreiging van hun oude voorrechten. Mèt al die reactionairen verzetten zich tegen elke verandering de grote zakenbelangen, die vreesden dat het gedaan zou zijn met het concessie-stelsel; het betrof hier vooral Amerikanen, die hun pleitbezorger vonden in de ambassadeur der V.S., Henry Lane Wilson.

De kampen waren duidelijk afgetekend. Een revolutie zou uitbreken tegen de 'Federales', zoals zij die zich met geweld in de bewindssfeer handhaafden, zich noemden. Een orkaan zou woeden in heel Mexico. Venustiano Carranza, een burger, en gouverneur van de staat Coahuila, riep zich uit tot Hoofdleider van het Revolutionaire Leger, de 'Constitutionalisten' zoals zij zich noemden.

Deze nieuwe fase van de revolutie was in territoriaal opzicht veel omvangrijker dan die welke een eind had gemaakt aan het Diaz-regime. Van het eerste begin af waren er vier hoofd-centra van revolutionaire actie, drie in het noorden (Sonora, Coahuila en Chihuahua) en één in het zuiden, Morelos. De militaire leiders in het noorden waren Alvaro Obregon, Pablo Gonzalez en Pancho Villa; de militaire leider in het zuiden was Emiliano Zapata.

Die laatste twee zouden spreken tot de volksverbeelding, want zij waren representatief voor de omvangrijkste volksklasse - *los de abajo*. Die twee mannen die al jarenlang tegen onrecht hadden gestreden, zouden de revolutie inspireren. Reeds enkele dagen nadat zij was uitgebroken, klonken allerwegen, op bergpaden, in de woestijnen, en in de dorpen, deze kreten: 'Vamamos con Pancha Villa!' en 'Viva Zapata!'

Dit zou Mexico's Revolutie worden - die van de breedgerande

hoeden, de gekruiste patroongordels, de grote naar kruit riekende knevels, en de *soldaderas*. Geen legers van beroepssoldaten, maar volkslegers - guerillas - die zouden oprukken op de muziek van La Cucaracha en Adelita.

Zowat zeventien maanden na zijn misdaad vluchtte Huerta het land uit, alsof de Duivel hem op de hielen zat. De Constitutionalistes, die Porfirio Diaz' vroegere leger deels hadden vernietigd en hen die zich overgaven uit de krijgsdienst hadden ontslagen, rukten de stad Mexico binnen in augustus 1914, dezelfde maand waarin Engeland, Frankrijk en Rusland tegen Duitsland ten strijde gingen. Maar het was een holle triomf, want militairen gaven de toon aan. De Revolutie was, in het uur der overwinning, een gespleten zaak. Carranza, die veertien jaar lang Diaz getrouwelijk als senator had gediend, was een man zonder grote idealen en alleen maar hunkerend naar macht; van begin af aan deed hij al wat hij kon om al die Mexicanen te fnuiken, wier onafhankelijkheidszin of wier geloof in de rechtvaardigheid der Revolutie een struikelblok voor hem zou kunnen zijn bij de bevrediging van zijn persoonlijke ambities. Gestemd als hij hierbij werd door Obregon en anderen, de V.S. inclus, had hij zelfs de militaire operaties van Villa en Zapata bemoeilijkt.

Begin 1915 was de Revolutie ontaard in een toestand van anarchie, in een worsteling tussen de overwinnaars en het volk. Dit duurde tot 1916, toen Carranza en Obregon, in ruime mate geholpen door de V.S., erin slaagden Villa en Zapata terug te dringen naar posities, waarin zij niets meer konden ondernemen. Het lukte hun echter niet de boerenleiders in handen te krijgen.

De Revolutie was nu vier jaar oud, maar haar program was nog altijd vaag, vooral in de land-kwestie. Op zijn manier had Emiliano Zapata dat deel van het program opgesteld met zijn leger van Indianen en mestiezen in het zuiden. Hun program, reeds in 1911 vervat in het Plan van Ayala, was eenvoudig - de grote landgoederen verdelen en de grond aan de boeren geven. Nooit tevoren waren dapperder woorden geschreven door mannen die ongeletterd waren zoals 80 percent der Mexicanen. 'Rebellen van het zuiden,' zo sprak Zapata, 'het is beter rechttop te sterven dan geknield te leven.' In 1915 beheerste hij zes staten van het zuiden, met zijn voornaamste centrum in Morelos.

Deze patriot, die op zijn witte hengst door de bergen trok en zijn leger aanvoerde onder de leuze Tierra y Libertad (Land en

Vrijheid), de man die gevochten had tegen Diaz, Madero, Huerta en Carranza, altijd met zijn land-program als hoofddoel, werd nooit verslagen, hield nooit op met strijden en gaf zich nooit over, vanaf de dag dat hij in opstand kwam tot de dag waarop hij, in april 1919, verraderlijk vermoord werd door Carranzistische agenten.

Pancho Villa, leider in het noorden, was niet zo scherpzinnig en vastberaden als Zapata, maar als guerilla-leider was hij onoverwinnelijk; een waar ruiter-genie. Weergaloos waren zijn energie en zijn durf. Rondtrekkend door Noord-Mexico ont-eigende hij de grootgrondbezitters en verdeelde het land onder de boeren. Zelfs de befaamde expeditie van generaal Pershing - de 12.000 man die van president Woodrow Wilson, met instemming van Carranza en Obregon, opdracht hadden gekregen 'Villa dood of levend te vangen' - slaagde niet in haar pogingen. Maar ook Pancho Villa zou niet in zijn bed sterven; in 1923 werd hij op zijn beurt verraderlijk vermoord, door agenten van Obregon. Toegegeven, geen van de twee - Zapata noch Villa - volbracht wat hij zich tot taak had gesteld. Maar hun bijdragen tot de geschiedenis van hun land waren enorm. Zij en hun volgelingen begonnen de strijd tegen onrecht lang voor Madero en de anderen. En geen overwinning in het noorden zou mogelijk zijn geweest zonder Villa, geen overwinning in het zuiden zonder Zapata.

Zij die na de revolutie op de top stonden van de pyramide, die typerend is voor de structuur van Mexico's staatsleven, waren geneigd anderer bijdragen tot de ondergang van het ancien régime te kleineren, ook die van Villa en Zapata. Thans echter, een halve eeuw na de stormachtige jaren van de Mexicaanse Revolutie en de dood van Emiliano Zapata en Pancho Villa, die als enige leiders geen andere beloning wilden dan de bevrediging der volksverlangens, kan het oordeel der geschiedenis luiden, dat zij tweeën de grootste en nobelste leiders zijn geweest van de Mexicaanse Revolutie en dat zij als symbolen van die Revolutie kunnen gelden.

Tegen het einde van het bewind van Porfirio Diaz was het part van Mexico's nationaal vermogen, dat nog Mexicaans mocht heten, in het bezit van slechts 3 percent der bevolking. De grote massa, in hoofdzaak bestaande uit de 60 percent, die op het land leefden, was afschuwelijk arm, en de zuigelingensterfte beliep meer dan 25 pct.

Terwijl de bodemschatten en de fabrieken zich in handen van buitenlanders bevonden, hadden rijke Mexicanen hun haciendas, hun feodale landgoederen, behouden. Dat waren geen landbouwbedrijven in die zin, dat ze uitsluitend werden bestierd met de bedoeling er winst mee te behalen. Het waren veeleer baronieën, die de eigenaar prestige en status verschaften benevens iets dat zo dicht bij de adelstand kwam als een staat die zich een republiek noemde zich kon veroorloven. Als produktiefactoren, als mensen die zouden kunnen bijdragen tot 's lands economische vooruitgang, waren die grootgrondbezitters volslagen mislukkingen.

Een voorbeeld - in de 19de eeuw daalde Mexico's graanproductie van 75 tot 10 hl per ha. Tevoren had het land in eigen voedselbehoeften kunnen voorzien. Maar in de 20ste eeuw, toen men beschikken kon over moderne technieken en de goedkoopst-denkbare arbeidskrachten en niet belemmerd werd door overheidsbemoeienis (er waren nauwelijks belastingen) of voorgescreven arbeidstijden, toen gaf de enige werkelijk nationale bedrijvigheid een tekort te zien op de nationale balans. In de laatste twee decennia van Diaz' regime moesten steeds weer onontbeerlijke levensmiddelen worden ingevoerd. In 1909/1910 zelfs voor een bedrag van 15 miljoen pesos. Maïs, wat voor de Mexicaan is wat rijst is voor de Chinees, moest worden ingevoerd. De grootgrondbezitters vonden het voordeliger exportgewassen te telen, zoals suiker, sisal of katoen, dan voedsel voor het volk van Mexico.

Absenteïsme van de landeigenaren droeg nog bij tot de achterlijkheid op agrarisch gebied. De hacendado woonde maar zelden op zijn hacienda. Als hij er af en toe kwam, dan was dat om gasten te ontvangen; hij vertoefde meestal in een paleis in de hoofdstad, als hij niet gokte aan de Rivièra, op vrouwenjacht was in Parijs of lanterfantte in een Londense club.

De 'tienda de raya', de bedrijfswinkel, gaf een schijn van wettigheid aan de horigheid der landarbeiders; het was de keten die hen vastlegde aan de hacienda. Zij kregen hun loon maar zelden in geld. Het was gebruikelijk, dat hun een crediet werd verstrekt

voor de dingen die zij per se moesten aanschaffen. Tiendas de raya bestonden al lang vóór Díaz, maar onder zijn bewind werd het stelsel algemener en doeltreffender toegepast. Het waarborgde de hacendado, dat er altijd arbeiders zouden zijn. Want zelfs als de rentmeester eerlijk was, kon de schuld nooit worden afbetaald, en bij de dood van de 'peon' ging zij op zijn kinderen over. Het berekenen van te hoge prijzen was een gewone zaak, en alles bijeengenomen was de tienda de raya de hoofdoorzaak van de schulden-strop, die arme Mexicanen zichzelf om de hals haalden tijdens hun kortstondig aards bestaan.

Zeker, er waren haciendas, waar een getemperd paternalisme heerste, maar daartegenover stond een onuitsprekelijke bruutheid bij andere. Veel rentmeesters beschouwden de peon als een dier en behandelden hem slechter dan een dier. Hij werd geslagen en gefolterd. En als de majordomo er eens een doodsoelg, dan hadden de plaatselijke overheden daar alle begrip voor.

Dit nu was het maatschappij-type, waarin twee bruine jongetjes geboren werden in ongeveer dezelfde periode waarin Porfirio Díaz aan de macht kwam; twee jongetjes, die, man geworden, ontzaglijk veel zouden bijdragen tot de afbraak van het bouwwerk, aan welks constructie Mexico's 'Jefe Supremo' 35 jaar zou wijden - Pancho Villa en Emiliano Zapata.

Agustin Arango was geketend aan een hacienda, toen zijn vrouw Carmen hun eerste zoon, Doroteo, in 1877 het leven schonk. De hacienda heette Santa Catalina en maakte deel uit van de geweldige Rancho del Norte, die met 418.193 ha de grootste was in de staat Durango en toebehoorde aan Don Pablo Martinez del Rio.

Toen hij zeven jaar was, werd Doroteo het hoofd van het gezin, want zijn vader was gestorven, liggende op dezelfde lemen vloer als waarop zijn kinderen - mèt Doroteo ook Mariana, Martina, Hipolito en Antonio - geboren waren. Al gauw - zoals dat overal ter wereld met boerenkinderen gaat - werd de jongen een man. Goed beseffend wat hem te wachten stond als hij op de hacienda zou blijven besloot Doroteo, een roodharige jongen met blauwe ogen, arriero te worden, muilezeldrijver. Toen hij negen jaar was, kon hij helper worden bij een arriero en maakte hij zijn eerste reis, naar de stad Guanacevi. Omdat hij flink en onbevreesd was en bekwamer en schranderder dan zijn leeftijd aangaf, kwam hij vlot in contact met andere arrieros, die op hun reizen van zijn diensten gebruik wilden maken. Hij trok mee

met zo'n muilezelkaravaan, over de stijgende en dalende en kronkelende bergwegen, ventte met naald en draad, katoentjes en sterke-drink in de dorpen en de ranchos, en kwam dan na zo'n reis weer thuis met een jaar pesos voor het gezin.

Met een beetje spaargeld kon Doroteo al gauw een ezeltje kopen, dat niet meer mee kon omdat het niet best liep, en door veel toewijding bracht hij het weer in goede conditie. Toen kon hij zelfstandig 'in zaken' gaan. In een jaar of twee leerde hij alle wegen en paden, alle bronnen en verborgen pleisterplaatsen kennen in een omtrek van vele honderden mijlen. Het zou hem in zijn latere leven te stade komen.

Nadat hij een paar jaar zelfstandig had gewerkt, bezocht hij met een paar vrienden de grote Rodeo van Guanacevi op Onafhankelijkheidsdag. Dat zou een keerpunt in zijn leven blijven. Toen hij daar de kampioen-charros (vacqueros oftewel cowboys) van de staten Durango en Chihuahua de stieren zag bedwingen en hun andere heldendaden verrichten, toen kreeg hij een heftig verlangen om van beroep te veranderen. Wat was dat getrek met de muilezel-karavanen saai vergeleken bij het leven van een charro.

In het Mexico van Diaz waren de charros niet in zulk een mate slaven als de andere peones. De aard van hun werk - het verzorgen, drijven, brandmerken van enorme kudden half-wild vee - gaf hun een portie persoonlijke vrijheid, die de anderen ontzegd bleef. Ze waren zo'n beetje bevoorrechte figuren, konden door fantastische prestaties op rodeo's prijzen winnen voor zichzelf en prestige voor hun hacienda's. Menigmaal werden zij dorps- of streek-helden.

Doroteo overreedde de vacqueros van de Hacienda del Norte hem les te geven. Omdat hij aanleg had om met paarden om te gaan, had hij na een paar maanden oefening al een grote reputatie in de omgeving, hij deed mee bij rodeo's en temde moeilijke dieren voor kleinere veeboeren. Al wat hij won en verdiende gaf hij aan zijn moeder zodat zij in vrij korte tijd zo'n tweehonderd pesos wist te sparen, een geweldig bedrag voor het gezin van een peon. Carmen Arango besloot, de kans op een beter bestaan te grijpen, en tot verbazing en spijt van de rentmeester loste zij de hele schuld van het gezin af.

Het was gebruikelijk, dat de kleinere rancheros, die geen landarbeiders konden huren, peons naar hun bedrijf lokten als deelpachters - medieros. In ruil voor het mogen bewerken van een lap grond moest de mediero de helft van zijn oogst aan de ran-

chero geven en mocht hij de andere helft houden. Het nare was, dat de peon, die geen geld bezat om aan de slag te kunnen gaan, het kon lenen van de eigenaar; dat draaide er dan op uit, dat hij, hopeloos in de schuld, toch weer een soort horige werd.

Maar Doroteo's moeder wilde het er toch maar op wagen; ze trok met haar gezin 'n kilometer of dertig naar het westen, naar de Hacienda de Gogojito. Doroteo was nog maar een jeugdige tiener toen hij mediero werd. Het zou het gezin niet beter gaan dan de meeste andere peons, die zich vrijkochten en deelpachters werden. Al na het eerste oogstseizoen kon het gezin het bedrag niet teruggeven dat het van de ranchero had geleend, en zo raakte men opnieuw in de schuldslavernij. Wederom moesten moeder en zoon 's morgens om 4 uur op, de moeder naar de keuken, de jongen naar de akker, waar hij werkte tot na zonsondergang. Zodra de meisjes Arango twaalf werden, moesten ze ook in dienst van de rancho komen. Wat zij verdienden hielp wel mee in de huishouding en verlichtte zodoende de taak van de jonge Doroteo, maar het veranderde niets aan zijn ontgoocheld besef, dat dit een leven was zonder perspectief.

Voor hen die zijn grootgebracht in een sfeer waar de heerschappij der wet wordt erkend, is 'wettig' hetzelfde als 'goed'. Wat binnen de grenzen der wet wordt gedaan is toelaatbaar, zelfs als het neerkomt op het fnuiken van de gerechtigheid, het roven van nationaal bezit of een poging om de mensen het loon te onzeggen dat hun eerlijk toekomt. Kortom, roof-binnen-het-kader-van-de-wet is voor veel mensen geen roof, maar veeleer een benijdenswaardige vorm van zakelijk initiatief. Roof-met-behulp-van-wapens daarentegen is voor die mensen niet alleen maar roof, maar een van de allerergste misdaden, want het komt neer op een krenking van het Allerheiligste - de onschendbaarheid van de particuliere eigendom tegen buiten-wettelijke aantasting. In het Mexico van Diaz lagen voor de meerderheid der bevolking de dingen precies omgekeerd. Iedere bezoeker die de prachtige muurschilderingen van Mexico's revolutionaire kunstenaars, zoals Rivera, Orozco, Siqueiros, te zien krijgt, beseft meteen wat de houding der Mexicanen was tegenover roof-binnen-het-kader-der-wet. De schurken - dat waren de politici, de grootgrondbezitters, de bankiers, al diegenen die het volk uitbuiten, terwijl de helden veelal diegenen waren, die buiten-de-wet leefden, de vogelvrij-verklaarden.

Dat kwam hierdoor: de wet overtreden in het Mexico van de 19de en het begin van de 20ste eeuw was wel een ernstige zaak

maar niet altijd slecht. Ongehoorzaamheid aan de wetten kreeg vaak een karakter van wettigheid, omdat het neerkwam op gehoorzaamheid aan hogere wetten. Zoals ook in andere economisch-achterlijke tyrannieën was de vogelvrije volstrekt niet per se een misdadig type, maar vaak een landarbeider of kleine boer, die beroofd was van zijn land en van alle mensenrechten, en die de bergen invluchtte, omdat dit het enige alternatief was van zweep, slavernij of dood. Deze mensen deden de kleine luyden, de verdrukten geen kwaad; integendeel, de bandieten hielpen meestal de armen. Hun slachtoffers waren de vee-baronnen en de mijnondernemingen, die meestal in handen waren van afwezige buitenlanders. Dientengevolge werd de bandiet vaak, als hij succes had, een symbool van hogere gerechtigheid, een volksheld.

Toen hij zag dat andere landarbeiders vaak oud en versleten raakten vóór hun tijd, en een leven leidden zonder een sprankje hoop, besloot Doroteo te vluchten. Hij zou zich 'buiten de wet' begeven en zich aansluiten bij de bende van een berg-bandiet, Ignacio Parra. Die man stond bekend als helper der armen; hij zou een goede mentor zijn. Tweemaal mislukte de zestienjarige Doroteo een ontsnappingspoging en tweemaal werd hij streng voor die poging gestraft. Maar eindelijk lukte het hem en hij sloot zich aan bij de bende van Parra in Mexico's 'moeder-gebergte', de Sierra Madre. Daar veranderde hij zijn naam in die van een befaamde bandiet uit Oaxaca, een man die zich zo'n vijftien jaar tevoren bemind had gemaakt bij de landarbeiders doordat hij stal van de rijken en gaf aan de armen - Francisco Villa.

Toen Francisco, of Pancho, zoals men hem placht te noemen, een poosje bij de bende van Parra was geweest, gebeurde er iets dat de aandacht van Diaz' overheden op hem zou vestigen. Zijn jongste zuster, Martina, werd verkracht door de eigenaar van de hacienda waar zij in dienst was. Villa kwam het te weten, hij ging erop af en schoot de schuldige dood. In het Mexico van Diaz was een hacendado, die een criada (een meisje in zijn dienst) had onteerd, even onaantastbaar als een slavenhouder in het Amerika van vóór de Burgeroorlog als hij een slavinnetje had onteerd. Dat Pancho Villa zijn zuster gewroken had druiste in tegen de hele maatschappelijke structuur. De overheid deed wat zij kon om hem in handen te krijgen; 'rurales' die er fel op waren de 10.000 pesos te krijgen, welke de regering op zijn hoofd had gesteld kamden de staat uit om Villa te vangen. Te-

vergeefs. Kort daarop stierf Parra en Pancho Villa volgde hem op als leider van de bende.

Zijn aanvals-trant was de typische gevechts-tactiek van Mexico's boerenstrijders - de guerilla. In hun opstanden tegen de landroovende aristocratie, in hun strijd tegen de invasie-legers, Franse, Spaanse, Amerikaanse, hadden de Mexicanen geleerd de hinderlaag tot hun grote wapen te maken en de rotsen van het gebergte tot hun fortificaties. Villa had zich, door de bergen rijdend met zijn cowboys, tot een meester in deze aanvals-methode ontwikkeld, een meester van de 'golpo terrífico', de ontzettende klap, wat een lievelings-uitdrukking van hem werd.

Ook in zijn persoonlijke leven kwam een grote verandering, want omstreeks die tijd ontmoette hij Luz (Lucita) Corral, en kreeg een zoon bij haar, Antonio.

In de jaren dat Doroteo Arango tegen zijn horigheid worstelde in Durango, was Emiliano Zapata (in 1880 geboren in het dorp Anenecuilco) opgegroeid in de staat Morelos, zo genaamd naar de dorpspriester José Maria Morelos, die de leiding van het volk van Mexico op zich had genomen nadat Pater Hidalgo voor een vuurpeloton gestorven was in de eerste dagen van de Onafhankelijkheidsoorlog tegen de Spanjaarden.

De jeugd van die tweede zoon, het derde kind, van Cleofas en Gabriel Zapata was niet zo moeilijk als die van Doroteo Arango. De Zapata's, evenals de Arango's mestiezen, waren een strijdbare liberale familie, die stevast hadden meegedaan met Mexico's agrarische revoluties. Zij waren dorpelingen noch landarbeiders maar onafhankelijke rancheros. Verscheiden generaties achtereen hadden zij een klein stuk land aan de oevers van de Rio Ayala bezeten en bewerkt. Doordat zij graan en bonen verbouwden, een in die streek befaamde boter en kaas maakten, en veulens temden en trinden voor naburige ranches, ging het de familie beter dan de meeste op het land levende families in Mexico.

Toen hij nog maar een jonge tiener was slaagde Emiliano erin, een soort plaatselijke beroemdheid te worden. De 19de-eeuwse Mexicanen hielden van fiestas; misschien waren die een soort vergoeding voor hun armoede en ellende. De mensen in Morelos waren hierin niet anders dan de anderen. Hun kalender zat stikvol fiestas, en bij fiestas kreeg de naam van de jongen het eerst bekendheid.

Geen fiesta was compleet zonder een charreada - het gevaarlijke,

spectaculaire type Mexicaanse rodeo, met heel vaak ook een jaripeo, een wedstrijd in stier-rijden. Ook in de moeilijkste en gevaarlijkste onderdelen daarvan konden maar weinigen op tegen Emiliano. Net als Doroteo Arango werd hij een befaamd ruiter.

Gabriel Zapata stierf toen Emiliano nog geen dertien jaar was, en hij werd, zonder dat er een priester aan te pas kwam, in ongewijde grond begraven, want hij was een vrijdenker geweest. Toen de jongen zestien was volgde Gabriels vrouw Cleofas hem in het graf. Emiliano bleef over op een kleine boerderij met zijn jongste zuster Luz; de andere twee zusters hadden al eigen gezinnen gesticht. Jesucita, de oudste, was getrouwd met een jonge muilezel-drijver en had al een baby; en Jovita, de tweede, was kort tevoren in het huwelijk gedreven met een bekend ruiter, een groot vriend van Emiliano. Zijn broer Eufimio had zich als fruithandelaar gevestigd in het naburige dorp Orizaba.

Don Ignacio Torre y Mier, schoonzoon van Porfirio Diaz en eigenaar van de Hacienda de Tenextapango, het grootste landgoed van de buurt, was een groot bewonderaar van Zapata's ruiterskunst en liet hem zijn paarden temmen en trainen; bovendien verpachtte hij, als blijk van waardering, aan Zapata een stukje grond, waarop deze, evenals op zijn eigen terreintje, met profijt meloenen ging telen. Zapata wist voorts aan geld te komen om een kudde muildieren te kopen, waarmee hij, buiten het seizoen, vrachtdiensten ging onderhouden naar Cuernavaca, Jojutla en Puebla. Van lieverlee ging men overal in Morelos de aardige, hard-werkende jonge 'charro' kennen.

Op een keer vroeg de hacendado Torre y Mier Zapata of hij zin had hem in Mexico City te bezoeken en zijn stallen eens te bekijken. Zapata vond het fijn; want al wat met paarden te maken had interesseerde hem. Torre y Mier leidde de charro rond in de paddock en liet hem de uiterst moderne stallen zien, met hun marmeren baden, met warm water, voor de paarden. Hij liet hem zien dat er veeartsen aan de inrichting verbonden waren die aandacht moesten hebben voor al wat er met de dieren aan de hand kon zijn; hij liet hem zien hoe royaal de dieren te eten kregen en hoe wetenschappelijk het voedsel was samengesteld. De dieren hadden een beter leven dan de mensen in Morelos, en dat schokte Zapata toch wel. Zeker, hij hield van paarden; maar moesten mensen die heel hun leven werkten van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat het niet even goed hebben, zo niet beter?

Met een dieper maatschappelijk besef keerde Zapata naar Morelos terug; hij begreep dat er iets gebeuren moest om de levensomstandigheden van de mensen daar te verbeteren. Omdat hij steeds weer leiding gaf aan protest-acties wanneer een van de boeren onrechtvaardig werd behandeld, bij voorbeeld van land werd beroofd, of wanneer er iets verkeers gebeurde op de meent, werd Zapata in het oog van de autoriteiten al gauw een vogelvrije, en zag hij zich gedwongen naar de bergen te vluchten en het moeilijke bestaan te leiden van de opgejaagde vijanden van het Diaz-regime.

In 1908 lukte het de 'rurales' eindelijk hem te pakken te krijgen en zij leverden hem uit aan de plaatselijke 'jefe politico', die hem voor de keus stelde - zijn straf uit te zitten in de gevangenis, of dienst te nemen in het leger. Natuurlijk koos hij het leger. Ruim een jaar later, in februari 1910 - hij was toen al opgeklommen tot wachtmeester bij de cavalerie - ging hij met groot verlot, dank zij de bemoeiingen van zijn grote bewonderaar, Torre y Mier.

Dit waren de jaren waarin Pancho Villa zich een reputatie veroverde als een soort Robin Hood. Als de oogst slecht was uitgevallen voedde hij hele gebieden met graan en vee, die hij 'ont-eigend' had op grote hacienda's.

Dit waren ook, naar blijken zou, de jaren van Diaz' dictatuurschemering. Nimmer bezaten in Mexico zo weinigen zo veel, zo velen zo weinig. 's Lands industriële hulpbronnen waren steeds meer geconcentreerd geraakt in de handen van buitenlandse firma's, zodat zij thans vrijwel geheel in het bezit waren van niet-Mexicanen; en 's lands landbouwgronden waren allengs geconcentreerd in steeds minder handen, in minder en grote hacienda's.

Tientallen miljoenen dollar waren het land in blijven stromen teneinde de enorme natuurlijke rijkdommen tot ontwikkeling te brengen; maar zeker 90 procent van de Mexicanen was blijven leven in een sfeer van ongelooflijke goorheid. En de armen waren er niet alleen relatief op achteruit gegaan, maar zelfs absoluut. De stijgende vraag naar arbeidskrachten, door de concurrentie tussen de groeiende industrie en mijnbouw en de grotere hacienda's, leidde niet tot hogere lonen maar tot een moeilijker bestaan, want daar de arbeiders niet vrij waren om hun arbeid te verkopen waar zij wilden, profiteerden zij niet van de wet van vraag en aanbod. Naar raming kon de peon ten tijde van Mexico's onafhankelijkheids-strijd tegen Spanje (1810—

1821) voor zijn dagloon driemaal zoveel graan kopen als in 1910. Het levenspeil van de landarbeiders was in die eeuw gestadig gedaald - en die mensen vormden drie-kwart van de totale bevolking. Zó was de sociaal-economische situatie van het Mexico waarin Pancho Villa en Emiliano Zapata als vogelvrijen werden beschouwd, het Mexico waar, in 1910—1911, de storm ging woeden die een eind zou maken aan het Diaz-regime.

Toen de burgeroorlog begon bleek alras dat het regeringsleger een schimmige aangelegenheid was. De miljoenen pesos, die Diaz zijn generaals had uitbetaald voor het onderhoud van hun divisies, hadden zij als persoonlijke emolumenten beschouwd; nog geen 10 percent daarvan was voor het eigenlijke doel besteed; de helft van de mannen wier namen op de regimentslijsten voorkwamen waren alleen maar namen; en van de anderen was het moreel nog miserabeler dan de uitrusting. Toen er gevochten moest worden bleek dat de dictatuur niet over een leger van 35.000 man beschikte, maar over slechts 17.000 slecht-bewapenden. Tegenover hen stonden niet maar zo'n paar benden janhagel, maar goed-georganiseerde boerenlegertjes, en het krachtigste daarvan was van de aanvang af dat van Pancho Villa, formeel onder commando van kolonel Pascual Orozco, een man die nimmer Villa's vertrouwen bezat.

Villa, die tot kapitein was benoemd door Don Abraham Gonzalez, de uitgever van El Grito del Pueblo (De Volkskreet), een illegaal liberaal blad; en Zapata, die een paperas bij zich had, waarop stond dat Francisco Madero - de 'tegencandidaat' van Diaz - hem benoemd had tot 'stafchef van het leger in het zuiden', waren vermoedelijk met hun aanhangers de enigen die niet alleen maar streden om andere mensen te brengen in het Nationaal Paleis. Ook hadden zij niet bijster veel belangstelling voor Madero's beloften inzake politieke rechten. Zij trokken ten strijde om hun levensomstandigheden te verbeteren en om het land te bevrijden van Diaz.

Aan het eind van de eerste week van mei 1911 stond het hele land in lichtelaaie, en vooral het noorden en het midden. Dat kwam goeddeels doordat Villa en Zapata hun troepen het best hadden georganiseerd; bovendien stroomden van alle kanten de landarbeiders, mijnwerkers en cowboys naar hen toe. Een van de eersten die zich bij Villa aansloot was een vrachttrein-employé, wiens naam in een latere periode zou worden gebruikt om het hele 'leger van het noorden' in discrediet te brengen - Rudolfo Fierro. Deze man zou de transport-leider worden van

Villa's Revolutionaire Leger; in de zwaarste crises van de oorlogsjaren zou hij op een fantastische manier mensen en materiaal van het ene naar het andere strijdtoneel weten te vervoeren; en hij was voorbestemd om door de vijanden der revolutie te worden aangeduid als 'Pancho Villa's slachter, zijn behendige en triomfantelijke beul'.

Ciudad Juarez, de belangrijkste stad aan de Mexicaanse grens met de V.S., de Rio Bravo, werd het eerste doel van het Revolutionaire Leger van het Noorden. Een harde noot om te kraken, want hier lag bij uitzondering een sterk garnizoen, ongeveer 3500 man federale troepen met Mausergeweren, beroepssoldaten onder bevel van een veteraan uit de oorlog tegen de Fransen. Ze beschikten over goede artillerie en over fortificaties met veel machinegeweren, terwijl de opstandelingen slechts een paar kanonnen hadden van eigen makelij en een stuk of zes machinegeweren. Daar kwam dan nog bij dat de opstandelingen maar 1500 man op de been konden brengen, terwijl hun aanvoerders louter amateurs waren. Ten slotte stonden de regeringstroepen met hun rug tegen de grens, en dat was van belang want Uncle Sam zou niet gedogen dat er zijn kant op werd geschoten.

Op 10 mei 1911 begon het vuren. Er waren onder de aanvallers mensen die aarzelden, beducht als zij waren voor een frontale aanval op de sterk-verschanste vijand; maar Villa was niet te stuiten. Zijn ervaringen als guerilla-strijder hadden een uiterst bekwaam strateeg van hem gemaakt. Hij stuurde een aantal van zijn mannen, voormalige mijnwerkers, opzij van de stad naar de rivier, en van daar baanden zij zich met dynamiet een weg naar de gebouwen vlak aan het water; er werd geen schot gelost in de richting van de Amerikaanse oever. De regeringstroepen, verrast door die aanval in de rug, legden alras het loodje toen Villa hen frontaal attackeerde aan het hoofd van zijn cowboy-cavalerie. De aanval op Ciudad Juarez werd een volledig succes; en van toen af aan werd een van Villa's spreuken: 'Een hindernis houdt op een hindernis te zijn als je 'm op z'n kop zet, en dan wordt 't je beste vriend.'

Toen de revolutionairen de stad bezet hadden belegde Madero er een bijeenkomst van zijn aanvoerders. Villa, tot kolonel bevorderd wegens zijn bijdrage tot het succes, kreeg niettemin een uitbrander omdat hij gevangen genomen officieren voor een vuurpeloton had gezet. Maar Villa betoogde, dat hij in zijn recht stond, toen hij op gevangen 'Porfiristas' de wet net zo toe-

paste als zij dat in het verleden op anderen hadden gedaan, en hij voer voort: 'De Revolutie straft alleen diegenen, die door een rechtvaardige wet allang zouden zijn gestraft.' Niet hij, maar Madero zelf bracht de Revolutie in gevaar; want had niet Madero mensen als Carranza (die als Senator en Gouverneur onder Diaz had gediend en op hem had gestemd) en andere lakeien van de dictatuur, mensen die zich bij de Revolutie hadden aangesloten toen zij eenmaal was uitgebroken, tot leden van het Revolutie-kabinet benoemd? En inderdaad, Madero had niemand benoemd uit de groep, die het ergst geleden had onder de 35-jarige dwingelandij.

De vlot-pratende Madero wist de krijgsman te kalmeren; hij zei, dat voorshands de voornaamste taak was de dictator te verdrijven, en dat daarna de persoonlijke en politieke geschillen konden worden bijgelegd. Villa legde zich hierbij neer. De strijd werd voortgezet, en in zeer korte tijd vielen Chihuahua, Monterrey, ja heel Noord-Mexico en een groot deel van het zuiden in handen van de Maderistas, terwijl Zapata oprukte tot vlak bij Mexico City. Op 25 mei vertrok de oude dictator naar Vera Cruz en zes dagen later voer hij naar Frankrijk, waar hij vier jaar later zou sterven.

De Revolutie had haar eerste doel bereikt. In de hoofdstad was het een pandemonium. Overal hoorde men de kreten: Weg met Porfirio Diaz! Weg met de tyrannie! Viva Madero! Viva la Revolucion! Viva Villa! Viva Zapata!

Op 7 juni reed de, bekwaam door Fierro georganiseerde trein met Madero en zijn staf, Villa inclus, de hoofdstad binnen. Het was Pancho Villa's eerste bezoek aan Mexico City, zijn eerste nauwe contact met mensen zonder geweer, mensen die iets afwisten van de verfijningen van het menselijk gedrag. Villa kwam onder de indruk van de grote stad, maar zij verveelde hem wel gauw; hij kwam tot de conclusie, dat wat hem betrof de Revolutie haar doel - Diaz verdrijven - had bereikt, en dat hij dus met zijn vrienden terug kon naar Chihuahua. Zijn rechtstreekse chef, Pascual Orozco, was niet zo vlot voldaan. Hij was misnoegd en boos omdat hij slechts een beloning van 25.000 pesos had gekregen en garnizoenscommandant in Chihuahua was geworden. Toen hij daarover in een gesprek met Villa klaagde, kreeg hij te horen dat Villa best tevreden was. Hij had gekregen waar hij om gevraagd had - niets! Hij had gevochten tegen de dictatuur van Diaz, en nu Diaz weg was zou Madero er wel voor zorgen, dat het volk beter behandeld werd. Villa wilde niets lie-

ver dan naar huis gaan en een normaal fatsoenlijk leven leiden. Na een paar weken reeds gingen de landarbeiders beseffen, dat er niet veel hoop bestond, dat hun lot beter zou worden dan het vóór de Revolutie was geweest. De minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, Rafael Hernández, kwam niet met een ingrijpende agrarische hervorming, maar beloofde de grootgrondbezitters, dat hun bezit onaangetast zou blijven. En toen de progressieve Maderista Luis Cabrera een wetsvoorstel indiende, waarbij de grootste landgoederen zouden worden verdeeld onder de boeren die er werkten, toen werd dat door een flinke meerderheid - aanhangers van Madero! - verworpen.

Niettemin bleef de regering er maar op aandringen, dat de guerrilla-legers hun wapens zouden inleveren; maar die legers, die zo veel hadden bijgedragen tot de omverwerping van de dictatuur, weigerden. Zij zouden de strijd voortzetten onder hun leuze: Land en Vrijheid. In augustus 1911 had Madero Zapata opgezocht in Cuernavaca en hem de terugtrekking van Huerta's troepen benevens twee hacienda's en/of een reis naar Europa beloofd, als hij alle strijd zou staken. Maar Zapata, die voor zichzelf niets begeerde, weigerde een compromis te sluiten en ging de bergen in, waar zijn legertje met de dag groeide.

Op 2 oktober 1911 werd Madero officieel tot president gekozen en de journalist Pino Suarez tot vice-president. Op 6 november aanvaardden zij hun ambt. In Zapata's staat Morelos betekende die verkiezing maar bitter weinig, want het volk leefde er onder de staat van beleg en had niet mogen mee-stemmen.

Toen zij tot de overtuiging waren gekomen, dat er van het nieuwe bewind niet veel te verwachten was, proclameerden Zapata en zijn aanhangers op 28 november 1911 het Plan van Ayala. Dit zou voor de boeren het enige werkelijk-revolutionnaire plan blijken te zijn. Zij beschuldigden daarin Madero, dat hij zijn beloften aan de boeren niet gehouden had, dat hij het op een accoordje had gegooid met de reactionairen, de revolutionairen had vervolgd, kortom de doeleinden van de revolutie had ver-raden. Volgens Zapata rechtvaardigde dit alles zijn beroep op het volk om zich tegen het Madero-bewind te verzetten.

Madero was aan het bewind gekomen met wat hij het Plan van San Luis Potosi noemde. Dit plan beperkte zich tot meer politieke rechten en afschaffing van de censuur, maar het behelsde niets over het herstel van het onrecht dat inhaerent was aan Mexico's sociaal-economische structuur. De boeren van Mexico stelden geen belang in politieke abstractheden, maar zij stelden

enorm veel belang in de economische omstandigheden waaronder zij moesten leven. Zij waren in opstand gekomen om een eind te maken aan het onrecht, en zij kwamen nu met hun eigen plan en waren bereid ervoor te vechten. Dat Plan van Ayala stipuleerde onder meer, dat een derde van het land, dat aan de rijkste grootgrondbezitters toebehoorde, moest worden onteigend en overgedragen aan boerengemeenschappen. De landeigenaars zouden worden schadeloos gesteld met een derde van de door henzelf opgegeven waarde van hun totale bezit. Als ze hun grond niet wilden afstaan, dan zou deze zonder schadeloosstelling worden onteigend.

Terwijl Zapata actief was gebleven in het zuiden, had Villa de wapens neergelegd, hij was naar huis gegaan, en zocht zijn oude vriend Don Abraham Gonzalez op, die nu gouverneur was geworden; hij wilde hem een plan voorleggen. Er was aan Villa niets intellectueels, maar hij had een scherp verstand en idealen bovendien.

Mèt andere aanhangers van het Diaz-regime was ook de grote veehouder Luis Terrazas naar de V.S. gevlucht. Zijn geweldige terreinen lagen er voorshands onbeheerd bij, en Villa meende, dat zij nu maar eens geëxploiteerd moesten worden ten bate van hen die zoveel jaren onder de sociaal-economische structuur geleden hadden. Hij stelde zich voor een reeks moderne vleeswinkels te openen, waar alles tegen kostprijs aan de armen zou worden verkocht. Zij zouden bevoorraad worden uit eigen abattoirs, die op hun beurt vee van Terrazas zouden verwerken; de haciendas en ranchos zouden door de staat worden geconfiskeerd ten dienste van de landarbeiders. Gonzalez vond het een voortreffelijk idee, en hij beloofde Villa met het voorrecht vechstieren te mogen leveren voor de arena.

Villa haalde Lucita, zijn zoon en zijn pas-geboren dochttertje op en trouwde eindelijk, in stadhuis en kerk, met zijn vrouw. Het werd een reusachtig feest, waarbij iedereen zoveel Terrazas-vlees te eten kreeg als hij maar lustte, en waarbij honderden muil-dieren, ook afkomstig van het Terrazas-domein, aan alle mannelijke gasten ten geschenke werden aangeboden. Die trouwpartij maakte geschiedenis; zij wordt nu nog herdacht, telkens wanneer bij grote bruiloftsfeesten in Mexico de 'Corrido da Pancho Villa's Boda' wordt gezongen.

De illusie van Villa dat hij nu een rustig burgerlijk bestaan zou kunnen leiden, was echter van korte duur.

De boeren-revolte, in Morelos begonnen onder de leiding van

Zapata, breidde zich alras uit naar andere delen van het land, Puebla, Mexico, Veracruz, Michoacán en delen van Guerrero en Jalisco. In Pueblo bezetten de boeren hacienda's, trokken het suikerriet uit de grond en gingen graan verbouwen. Hun protesten richtten zich ook tegen de kerk, een kerk die niet alleen het Diaz-regime tot het allerlaatst had gesteund, maar die bovendien nog steeds geweldige landgoederen bezat. In Hueyapan gingen de boeren zelfs kerkgebouwen met dynamiet vernielen. De landeigenaars en de buitenlandse concessiehouders begonnen zich uitermate ongerust te maken. Was de regering niet sterk genoeg om het met die rebellen te kunnen klaarspelen? Had het land misschien weer een sterke man zoals Diaz nodig om de rust te herstellen?

Iemand die zich bijzonder bezorgd maakte over de gang van zaken in Mexico was de Amerikaanse ambassadeur Henry Lane Wilson. Hij was op zijn post benoemd in de laatste dagen van het Diaz-regime en hij aanschouwde ontzet de snelheid waarmee het nationalisme zich ontwikkelde - Madero had gelast, dat voortaan alle employé's van de spoorwegen, óók de Amerikaanse meesterknechts, ingenieurs en directeuren, Spaans moesten kennen! Ook verontrustten hem de plannen der revolutionairen met de mijnen en hacienda's die zich in buitenslands bezit bevonden. De Mexicanen, die een groter aandeel in de winsten verlangden, eisten niet alleen een verdeling van de grootste landgoederen, maar ook betere lonen en arbeidsvoorwaarden in de mijnen. Veel mijnbedrijven waren stilgelegd ten gevolge van stakingen en uitsluitingen. De produktie was gedaald, en daarmee ook de winsten.

Het spreekt vanzelf, dat de Amerikaanse ambassadeur het met bezorgdheid aanzag, want minstens 90 percent van Mexico's voornaamste industrie, het mijnbedrijf, was in handen van twee Amerikaanse firma's, Guggenheim en U.S. Smelting. Alle spoorwegen, met uitzondering van die van de Britse Lord Cowdray en een paar smalspoorlijnen, waren Amerikaans bezit; Waters-Pierce en Standard Oil deelden met Cowdray's Dutch Shell-Eagle Oil combinatie Mexico's enorme olie-rijdommen. En Amerikanen hadden evenveel plantages en ranches (katoen, suiker, hout, vee) in eigendom als de Mexicaanse hacendados. De waarde van de Amerikaanse eigendommen - die vrijwel niet bestonden toen Diaz in 1877 aan het bewind kwam - beliep in 1911 iets in de buurt van 1500 miljoen dollar, oftewel op z'n minst de helft van Mexico's nationaal vermogen.

Henry Lane Wilsons vijandigheid jegens het Madero-bewind vindt een extra verklaring in zijn relaties. Zijn broer Senator John Wilson, leider van de Republikeinen in de Amerikaanse Senaat, was juridisch adviseur van de Guggenheim-belangen, terwijl de broer van President Howard Taft directeur en juridisch adviseur was van het Cowdray-concern. Ambassadeur Wilson, die doordat hij geen Spaans kende geen contact had met Mexicanen, was erop uit die mensen te combineren, die schade zouden lijden door Mexico's groeiend nationalisme, en tevens zou hij het verzet organiseren tegen de zwakke, wankele, maar wel idealistische Madero, de 'kleine gek' zoals hij de president van Mexico noemde.

Eind februari 1912 kwam Pascual Orozco, in verzoeking gebracht door Luis Terrazas die hem een ruimer beloning toezegde dan de avontuurlijke generaal van Madero had gekregen, in opstand tegen de regering. In maart zei hij in een proclamatie, dat hij het gedaan had als 'Verdediger van de revolutionaire idealen,' en hij betichtte Madero ervan dat hij 'de roemrijke adelaar die de slang verslindt uit onze vlag had gehaald en hem vervangen door een gier die boven het lijk van heel Latijns-Amerika staat'. Hij behaalde in een paar kleine gevechten de overwinning, en dat was alles.

Madero benoemde Victoriano Huerta tot opperbevelhebber van de regeringstroepen, maar die van Pancho Villa moesten het spits afbijten. Toen hij zijn rebellie aan het voorbereiden was had Orozco zijn oude onderbevelhebber gevraagd of hij wilde meedoen tegen de regering, maar Villa, die bleef vertrouwen in de integriteit en bekwaamheid van Madero, weigerde; hij stuurde een telegram dat in El Herald del Norte werd afgedrukt: 'Pascual Orozco en alle andere verraders moeten goed begrijpen, dat wie in actie komt tegen Madero te maken krijgt met Pancho Villa.'

Nadat hij op deze manier zijn houding had verduidelijkt, sloot Villa zijn vleeszaken, stuurde zijn vrouw en de kinderen naar hun dorp San Andres, en reed aan het hoofd van tweehonderd man van Chihuahua de bergen van Durango in, die hij zo goed kende. In enkele dagen waren het duizenden geworden; in heel dat gebied lieten de landarbeiders hun akkers in de steek onder de kreet: Vamanos con Pancho Villa!

De jongens van Zapata waren weliswaar niet tevreden met het Madero-bewind, maar zij wisten dat een regering-Orozco erger zou zijn, en dus kwamen zij, altijd paraat en goed-gewapend, en

20.000 man sterk, samenstromen om op te trekken naar de hoofdstad. Niets kon hen stuiten. Orozco had geen schijn van kans. De veldslagen waartoe het kwam waren kort-van-duur en beslissend. Op 20 augustus rukte Huerta Ciudad Juarez binnen, en Pascal Orozco ging asyl vragen in de V.S.

Nauwelijks waren de contra-revolutionairen uiteengejaagd of Huerta liet, misschien wel met toekomstplannen, Villa arresteren en voor de krijgsraad brengen, op beschuldiging dat hij zich tijdens de vijandelijkheden niet loyaal zou hebben gedragen. Een kwartier nadat het proces was begonnen werd Villa schuldig verklaard en tot de dood voor een vuurpeloton veroordeeld. Gelukkig kwam het Madero in Mexico meteen ter ore, en enkele minuten later had hij de straf omgezet in twee jaar gevangenis. Villa's gevangentijd zou hem te stade komen. Gildardo Magana, een vriend en medewerker van Zapata, die in dezelfde gevangenis een vonnis uitzat, ging hem les geven in lezen en schrijven. Het was het enige onderwijs, dat Villa in heel zijn leven genoot.

Met behulp van een jeugdige ambtenaar, Carlito Jáuregui, die in later jaren stevast met hem mee zou vechten, slaagde Villa erin na negen maanden te ontsnappen en El Paso te bereiken, waar Fierro en nog een paar kameraden zich weldra bij hem aansloten.

Huerta kwam niet zonder schram uit deze episode. Omdat hij weigerde rekening en verantwoording af te leggen nopens een miljoen pesos van het departement van Oorlog die hem tijdens de vijandelijkheden waren toevertrouwd, moest hij met pensioen gaan. In oktober daaraanvolgende werd een nieuwe kazerne-rebellie, geleid door Felix Diaz, een neef van Porfirio en eertijds zijn politie-chef, met nog groter gemak onderdrukt. Diaz, die in Vera Cruz met zijn proclamatie voor den dag was gekomen, werd een week later al gevangen en door een krijgsraad ter dood veroordeeld. Madero wilde echter niet dat hij zou worden doodgeschoten; hij werd dan ook naar de hoofdstad gebracht en daar gevangen gezet, samen met Bernardo Reyes, een generaal die eveneens lastig was geweest.

De staatsgreep-pogingen waren dan wel mislukt, maar Madero kreeg nu met een veel geduchter tegenstander te maken - de regering der Verenigde Staten.

Op zondag 9 februari 1913 kwamen Diaz en Reyes uit de gevangenis, en de opstand begon. Al na een paar uur was Reyes doodgeschoten, en Diaz werd de enige leider van de rebellie. De

regeringstroepen hadden in zeer korte tijd de opstand kunnen bedwingen, als ze maar een leider hadden gehad. De direct beschikbare generaals waren naar de rebellen overgelopen, en opperbevelhebber Villar was al meteen gewond. Het lag voor de hand dat hij zou worden opgevolgd door generaal Filipe Angeles, een uitermate integere figuur, een toegewijd vriend van Madero, en met de reputatie dat hij de bekwaamste beroepsmilitair van Mexico was. Maar Angeles was op dat moment afwezig, en in het Federaal District was maar één generaal beschikbaar, Victoriano Huerta. Hij betuigde uitbundig dat hij loyaal was, en Madero omhelsde hem en vertrouwde hem wederom het opperbevel over de regeringsstrijdkrachten toe.

Huerta evenwel was er helemaal niet op uit het Madero-bewind in stand te houden. Hij mikte op een welslagen van de rebellie en wilde zichzelf aan het hoofd ervan stellen; hij zou niet alleen Madero maar ook Diaz bedriegen. In de volgende tien dagen, 9 tot 18 februari, 'La Decena Tragica', de tragische tien dagen, zou Mexico's hoofdstad, die al zo veel dramatische gebeurtenissen had aanschouwd, het toneel worden van een der meest-tragische kluchten van haar geschiedenis.

De strijdkrachten die elkander zogenaamd bestreden, Huerta's regeringstroepen en de door Diaz aangevoerde opstandelingen, waren van elkander gescheiden door ongeveer 1600 meter van het zakencentrum der stad. Tien dagen achtereen vuurden de twee partijen hun kanonnen af op wat zij de tegenpartij noemden. Maar in die tien dagen werd het Nationaal Paleis slechts tweemaal getroffen en de Ciudadela éénmaal. Een regiment waarvan men wist dat het Madero trouw was, kreeg opdracht zonder dekking de Ciudadela te bestormen, en het werd vernietigd. Voorts werden drieduizend mannen, vrouwen en kinderen gedood, en zesduizend gewond - allemaal burgers. Er lagen zo veel lijken, dat men ze niet behoorlijk kon begraven. Ze moesten worden opeengestapeld, met petroleum gedrenkt en verbrand. De bedoeling was duidelijk - de stad zoveel mogelijk kapot maken; dan zou het, zo meenden de samenzweerders, niet al te moeilijk zijn, de Mexicanen elke methode van vredesherstel te laten aanvaarden.

Huerta en Diaz onderhandelden in die dagen heimelijk met elkander, en Henry Lane Wilson, die zij in hun vertrouwen hadden genomen, was buiten zichzelf van optimisme. Op 18 februari achtte Huerta de tijd voor het overnemen van de macht gekomen. Maar zolang het succes nog niet vaststond wilde hij over

een gijzelaar beschikken. Hij nodigde daarom Gustavo Madero, broer van de president, uit met hem te lunchen in het hart van de stad. Toen daarop bekend werd dat de president en de vice-president in het paleis gevangen waren genomen, arresteerde Huerta zijn gast en leverde hem uit aan de rebellen, die hem folterden en verminkten en ten slotte doodschoten.

Later sprak Huerta de menigte toe op de Zócalo; hij deelde mee, dat het uit was met het gebombardeer en dat de rust was weer-gekeerd, en hij erkende zijn aandeel in het complot. Des avonds werd het succes gevierd in de Amerikaanse ambassade, waar hij, Felix Diaz en de ambassadeur der V.S. elkander omhelsden en met elkaar klonken. In een Pact, dat in de ambassade werd ondertekend, stond dat Huerta voorlopig president zou zijn en dat Diaz hem zou opvolgen zo gauw er verkiezingen konden worden gehouden. Vervolgens belegde de ambassadeur een bijeenkomst van buitenlandse diplomaten, drong er bij hen op aan het nieuwe regime te erkennen en gaf het sein tot een applaus voor 'de redder van Mexico' die door de kamer slenterde. Aan zijn regering te Washington meldde de ambassadeur dat 'een boze tyrannie ten val was gebracht'.

Madero en Pino Suarez werden met een onschendbaarheidsbelofte voor henzelf en hun aanhangers overgehaald hun ambt neer te leggen. Men nam aan, dat hun zou worden toegestaan het land te verlaten, maar Huerta bleef hen gevangen houden in het Nationaal Paleis. Buitenlandse diplomaten en leden van de familie Madero, met name Señora Madero, drongen er bij Henry Lane Wilson op aan, bij Huerta tussenbeide te komen, maar de man die peet had gestaan bij het Ambassade-Pact antwoordde dat hij zich niet kon bemoeien met Mexico's binnenlandse aangelegenheden, terwijl iedereen wist dat één woord van hem voldoende zou zijn geweest om het leven van de stakker te redden. In plaats daarvan zei hij tot Huerta dat die maar moest doen wat het beste was voor het land, en tot zijn vrienden dat Madero thuishoorde in een krankzinnigengesticht en dat Pino Suarez een schurk was die de kogel had verdiend. Op de avond van de 22ste, de verjaardag van George Washington, werden de twee mannen weggehaald uit het paleis, naar men aannam om naar de gevangenis te worden vervoerd. De volgende ochtend werden zij gevonden, met kogels doorzeefd. Ze waren 'op de vlucht' doodgeschoten, zo heette het. En ambassadeur Wilson meldde Washington dat hij bereid was die verklaring te aanvaarden, en hij drong er bij de Amerikaanse consuls in heel

Mexico op aan hun invloed te gebruiken om de bevolking tot onderwerping aan het nieuwe bewind over te halen. Alles bijeen was het een smerig en een tragisch geval. Het zou het sein blijken tot Mexico's echte revolutie, tot de burgeroorlog.

Overall in Mexico waren de reactionairen verrukt. Zij geloofden in hun nieuwe 'sterke man' en vertrouwden dat het land weer vrede zou kennen, de vrede waarvan zij in de Diaz-periode hadden geprofiteerd. En ook welvaart zou het land weer kennen, de welvaart van de Diaz-periode. Buitenlandse bankiers zouden gelden beschikbaar stellen; de kerk die Madero nooit zo goed had kunnen gebruiken, kwam onmiddellijk op de proppen met een lening van een miljoen pesos; Wilhelm II liet weten, dat 'Huerta een dappere militair was, die zijn land zou redden met het zwaard der ere'; Mexico's grootste sigarettenfabriek (een Frans bedrijf) kwam met een nieuw merk, in een pakje met Huerta's portret; en de Amerikaanse ambassadeur was dolgelukkig - de 1500 miljoen dollar, in Mexico belegd, zouden veilig zijn. Er werden Te Deums gezongen, en er werden veel glazen geledigd.

Maar het was allemaal maar een droom. De Mexicanen waren niet blij. De boeren, de mijnwerkers, de cowboys, de zich weer organiserende fabrieksarbeiders, zij riepen als uit één mond: Viva Madero! Viva la Revolucion! Viva Villa! Viva Zapata! Muera Huerta! Mexico zou geen welvaart kennen. En ook geen vrede.

In het zuiden lieten de jongens van Zapata opnieuw hun akkers in de steek. Ten strijde geroepen door de oorlogstrommels (teponaztli) stroomden zij tezamen van mijlenver. Huerta's Federales zouden net zoveel moeite met hen hebben als tevoren Diaz' Rurales. Zij zouden zelfs moeite hebben hen te vinden, want de Zapatistas lieten zich slechts zien als zij klaar stonden voor een aanval; bovendien kenden zij alle schuilplaatsen in het gebergte, de tunnels en grotten die al vóór Moctezuma waren gebruikt door renboden, spionnen en guerillastrijders.

In het noordoosten, in Chihuahua en Durango, zou Pancho Villa weer gaan rijden. Zodra in El Paso del Norte het bericht van Madero's dood hem had bereikt, trokken hij en acht metgezellen op 'geleende paarden' (maar zij zouden er later de dubbele prijs voor betalen) en met negen Winchester-geweren, tweeduizend patronen, en 35 pesos op zak, de Rio Bravo over en begonnen zij hun rit naar het zuiden. Slechts weinige uren later deden overall in de buurt de jongens hun patroongordels om, ze sprongen te

paard en reden weg. Viva Villa!, was hun kreet. Mageren ruiters op magerder paarden, met oude karabijnen en een handvol patronen, sloten zich dag-in dag-uit bij hem aan. Aan het eind van de maand beschikte hij over 5.000 man. Dat was een leger; de krijgskas van 35 pesos was gegroeid tot 35.000; het ~~vee~~ van Terrazas werd wederom onteigend en over de grens verkozht om aan geld voor wapens te komen, Winchester en miljoenen patronen.

Maar Zapata en Villa zouden niet langer de enige belangrijke tegenstanders van de regering zijn; er waren er nog twee, Venustiano Carranza en Alvaro Obregon. Carranza was de man die als gouverneur en senator het Diaz-regime vele jaren zo trouw had gediend. In maart 1909 nog had hij in een brief aan Diaz verklaard, dat 'Madero in politiek opzicht niets te betekenen had'. Deze lange man met zijn witte baard, zijn koude ogen, zinnelijk, koppig en ijdel, was pas met de revolutionairen mee gaan doen toen hij zag dat Diaz' dagen geteld waren. Op 30 maart riep hij zich uit tot Opperbevelhebber van de Constitutionalistische Leger. De andere militaire leider, een man die de anderen overleven zou en die een belangrijker rol zou spelen in Mexico's politieke leven, was Alvaro Obregon. Deze gezette ranchero uit Sonora, die zich een socialist noemde, had als persoonlijke aanhangers de wildste vechtjassen van heel Mexico, de Yaqui Indianen. Men zei van die dappere strijders dat zij, wanneer ze waren gevangen genomen en hun gevraagd werd of ze nog een laatste woord hadden voor het vuurpeloton, steevast antwoordden: Tira! - Schiet!

Villa's eerste vrijwilligers waren merendeels cowboys, mannen die gewoon waren in hun eentje te rijden en voor zichzelf te zorgen. Maar al gauw kwamen er ook mijnwerkers en boeren bij, en dit maakte dat er een ander soort leger ontstond. De boerenlegers in Mexico waren altijd legers van man-en-vrouw - bij elke soldaat zijn soldadera. Geen peon zou ten oorlog trekken zonder zijn 'viejita', zijn oudje; trouwens zij zou niet lang thuis zijn gebleven terwijl haar kerel elders was, misschien wel hongervan gewond, of stervende. Flegmatisch en ondoorgrondelijk trok ze mee, die vrouwen, met kinderen aan de rok en gewekende pakken op de rug, zwoegend naast haar man in de hevige woestijn-hitte of de nog heviger woestijn-kou, het kampement uitlopend voor de nacht of hout-sprokkelend, eten klaarmakend, klederen-krijgend, en verdertrekkend. Die vrouwen hadden geen klacht, geen vrees, geen tranen, en als zij kinderloos waren en

haar kerel was gesneuveld, dan pakten ze een geweer en trokken verder. Daar waren er nu honderden van in wat het Leger van het Noorden ging heten. En het duurde niet lang of Villa's leger leek meer op de verhuizing van een door een ramp getroffen volk dan op een militaire colonne op mars. Natuurlijk werkten de viejita en de kinderen als een rem als het op een snelle actie aankwam, maar Villa wist wat zij waard waren, en hij zorgde dat er geen probleem ontstond doordat hij zijn ongeremde caval-leristen, Los Dorados, bij de hand hield voor alle acties die vaart vereisten, zijn stoottroepen. Daarna vormden dan de vrou-wen de intendance van het Leger van het Noorden, waarmee Villa midden-juni 1913 het hele noorden van de staat Durango zou veroveren.

Al die legertjes, de Villistas die zongen over Adelita ('groen als de zee waren haar ogen'), de troepen van Carranza en Obregon met hun lied over La Cucaracha, de kakkerlak die niet verder kon, en de jongens van Zapata met hun Valentina, wie zij toe-zongen: 'Als ik dan morgen moet sterven, laat het dan meteen maar zijn', al die legertjes, bekend als de Constitutionalistes, zouden binnen één jaar tijds de Federales van Huerta verdrijven uit drie-kwart Mexico. En aan het eind van die periode zou Villa een dominerende militaire figuur zijn bezuiden de Rio Bravo. Villa, nu met de titel Opperbevelhebber van de Revolutionaire Strijdkrachten van het Noorden, behaalde zijn eerste werkelijk-belangrijke overwinning bij Torreón, de belangrijkste stad van Noord-Mexico, op 1 oktober. Na de verovering van die stad leg-de hij twee stelregels vast, waaraan hij zich in de volgende oor-logsjaren steevast zou houden. Hij zette een sterke afdeling mi-litaire politie aan het werk, met strikte orders tegen plunderen, keet-maken en overlast; en ruim vijftig officieren van Huerta werden door vuurpelotons terechtgesteld. Toen daartegen werd geprotesteerd, antwoordde hij, dat hij zich hield aan de wet, en hij citeerde daarbij een wet, aangenomen in 1862 door de Kamer van Afgevaardigden, het eerste democratisch-gekozen parlement in 's lands geschiedenis. In die tijd streden de troepen van Beni-to Juarez tegen keizer Maximiliaan, en die wet bepaalde dat elke Mexicaanse officier die gevangen werd genomen terwijl hij vij-andelijke strijdkrachten aanvoerde, prompt moest worden te-rechtgesteld. Villa hield zich aan die wet.

Binnen enkele weken hadden de mannen van Villa Chihuahua en Ciudad Juarez ingenomen, die laatste stad door een verrukke-lijke list - een moderne versie van het Paard van Troje. Villa

stopte zijn mannen in veroverde troepentransport-treinen van de Federales en reed op 16 november de stad binnen, waar hij een geweldige voorraad munitie en andere zaken buit maakte zonder een man te verliezen en na dat slechts een paar schoten waren gelost. Om de benauwde inwoners gerust te stellen oopens de houding van zijn leger, zo'n 8000 man, die op het stuk van organisatie, moreel en uitrusting hun weerga niet hadden in Mexico's oorlogsgeschiedenis, liet hij de muziekkoepen vrolijke marsen spelend, heen en weer trekken door de hoofdstraat. Vervolgens zette hij zijn mannen aan het werk om het normale leven van de stad te herstellen. Hij liet ze politiebureaus, de openbare nutsbedrijven (licht, water, elektriciteit) verzoegen en vlees en andere levensmiddelen voor de bevolking aanvoeren uit de naburige hacienda's, want, zo zei hij, 'het enige ding wat je in vredetijd met soldaten kunt doen, is ze aan het werk zetten, een soldaat die niets te doen heeft, denkt over onlogica's'.

Intussen hadden Huerta's troepen geen schijn van succes tegen Zapata. In augustus 1915 had Huerta een afgevaardigd gestuurd naar de commandant van het Bevrijdingsleger van het Zuiden en hem het gouverneurschap van de staat Morelos aangeboden als hij de wapens zou neerleggen. Zapata weigerde en zei dat hij dit niet doen kon zolang niet ieder van zijn jongens een stuk grond had gekregen. Hij zette de strijd voort en breidde allengs zijn operaties uit naar de kust en via de bergen van het zuiden naar Puebla, de staat Mexico en het dal van de hoofdstad zelf. In het westen verjoeg Obregon de Federales uit Sinaloa en baande hij zich een weg naar Jalisco. Toch kon de gang van zaken hem niet bekoren - Pancho Villa was de man omdat hij de Huertistas uit het noorden had verdreven, en Washington erkende Villa's betekenis door generaal Hugh L. Scott naar Mexico te sturen voor onderhandelingen met de ex-bandiet.

Toch werd Huerta's val, net als die van Madero, niet teweeggebracht door zijn vijanden in Mexico, maar door de Verenigde Staten. Nauwelijks had Huerta Madero ten val gebracht en vermoord of zijn bewind werd erkend door Engeland, Duitsland, Frankrijk, Spanje, Rusland, Oostenrijk-Hongarije, Turkije, Italië, België en Japan. Vreemd genoeg hielden de V.S., in weerwil van de aandrang van Henry Lane Wilson, een slag om de arm. Zij wilden Huerta pas officieel erkennen als hij de garantie zou geven dat aan de verlangens van de Amerikanen zou worden voldaan. Men moest volledig terug naar de toestand zoals die onder Diaz was geweest.

Huerta, die geen verplichtingen of dankbaarheid voelde jegens de mensen, die hem aan de macht hadden geholpen, reageerde niet gunstig op hun verlangens. Hij wist best, dat de Britten, en anderen, hem maar al te graag zouden helpen. Diaz' oude favoriet, Lord Cowdray, die Huerta een kleine 'lening' had verstrekt toen hij de wapens opnam tegen Madero, werd al gauw de sterkste steunpilaar van het regime. Dit was de periode, aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, toen de leidende vlootmogendheden omschakelden van steenkolen naar olie voor hun schepen. Winston Churchill verklaarde op 17 juli 1913 in het Lagerhuis, dat 'Mexico's oliereserves enorm' waren, en Lord Cowdray begreep die wenk. In ruil voor de steun die hij Huerta al gegeven had en nog kon geven zouden Cowdray's verzoeken om olie-concessies gunstiger worden ontvangen dan die van de Amerikanen. Nog geen jaar na Madero's dood had hij al minstens 750.000 pond belegd in olie-exploratie.

Door de benoeming van Lionel Carden tot ambassadeur in Mexico schaarde de Britse regering zich openlijk aan de zijde van Huerta, want Carden was niet alleen fel anti-Amerikaans, hij had bovendien grote bedragen in Mexico belegd. Er hoefde nog maar één ding te gebeuren - de Londense Times moest nog haar half-officiële zegen geven aan de Britse bezorgdheid voor de Mexicaanse belangen. En dat gebeurde, toen het blad in een hoofdartikel van 27 augustus 1913 schijnheilig verklaarde, dat de Mexicanen die tegen Huerta ageerden 'beter bandieten dan revolutionairen konden worden genoemd... om de orde te handhaven zou de president een sterke figuur moeten zijn, een absolute dictator.' Het in Mexico belegde Britse kapitaal was nog maar zeer gering toen Huerta naar de macht greep; na zijn eerste jaar overtrof het dat van de V.S.

Uiteraard waren de Amerikaanse regering, de nieuwe president Woodrow Wilson die 4 maart 1913 zijn ambt had aanvaard, en de Amerikaanse, Mexicaans land bezittende veekoningen, mineigenaars en oliebaronnen niet bijster blij met de gang van zaken. De Amerikaanse leningen slonken, maar de Europese kwamen ervoor in de plaats. In mei 1913 verstrekte een Brits-Frans-Belgische groep Huerta een crediet van rond 150 miljoen dollar, en ook andere Europese banken en landen leenden hem geld.

In juli 1913 riep de Amerikaanse regering Henry Lane Wilson terug en kondigde zij een wapen-embargo tegen Mexico af. Nauwelijks was Wilsons opvolger John Lind in Mexico aangekomen

of hij overhandigde Huerta's minister van Buitenlandse Zaken een nota, waarin drie mogelijkheden werden geopperd: 'Als Huerta niet heengaat kunnen wij drie dingen doen: *de* een financiële boycot afkondigen, *de* twee de opstandelingen erkennen, *de* drie interverniëren.' Maar Huerta negeerde die nota. Waren de Duitsers en de Japanners niet begonnen hem wapens te leveren?

Gedwarsboomde en woedende lieden op Washingtons Capitol Hill, mensen die de dictator Diaz hadden geprezen, de onnozele, welmenende Madero hadden geattaqueerd en die aanvankelijk hun hoop op Huerta hadden gesteld, begonnen nu schijnheilig erover te praten hoe men de 'arme Mexicanen' kon helpen de 'tyran Huerta' kwijt te raken en hun land 'democratisch' te maken. Zij gingen op zoek naar een andere 'leider' die zij zouden kunnen helpen, zij vestigden hun keus op Carranza en gingen hem temmen. Ze zouden geen last van hem hebben; hij was per slot van rekening gouverneur en senator onder Diaz geweest, en hij was grootgrondbezitter. Het was wel typerend, dat de eerste man die erop af werd gestuurd om contact op te nemen met de 'opperbevelhebber' de olieman Edward L. Doheny was, die hem 685.000 dollar leende. Deze Amerikaan, die zo tobde over het gebrek aan democratie in Mexico, zou binnen tien jaar tijds 31.575.937 dollar uit dat land halen voor zijn Mexican Petroleum Company. Een zoet winstje op een betrekkelijk kleine belegging! Hij zou ook nog naam maken als een van de voornaamste figuren in het Teapot Dome schandaal.

In november 1913 stelde Sir William Tyrrell, de secretaris van de Britse minister van Buitenlandse Zaken Sir Edward Grey, president Wilson de vraag, hoe hij, Tyrrell, de Amerikaanse politiek jegens Mexico het best zou kunnen uitleggen aan zijn eigen regering in Londen. Wilson keek de Brit ernstig aan en zei plechtig en gedecideerd, en tevens een merkwaardig gebrek aan aardrijkskundige kennis verradend: 'Ik ga de Zuid-Amerikaanse republieken leren prima mensen te kiezen.' Twee maanden later hervatten de V.S. de wapenzendingen naar Carranza.

In die periode, begin 1914, werden twee dingen wel duidelijk: de opperbevelhebber, Venustiano Carranza, zijn rechterhand Alvaro Obregon, en Obregons rechterhand generaal Plutarco Calles, waren vastbesloten een halt toe te roepen aan Zapata's en Villa's populariteit, successen en prestige; en diverse kringen in de V.S. waren vastbesloten militair tussenbeide te komen om Mexico te bevrijden van die twee figuren, die hun heerschappij in de weg stonden.

Ze hadden nooit veel moeten hebben van Zapata, die in de Amerikaanse pers steevast 'de Attila van het zuiden' werd genoemd; maar nu kregen zij reden om Villa te vrezen. Terwijl de mannen van Zapata de Federales verdreven uit het zuiden en landbouwgrond bleven onteigenen, had Villa zich teruggetrokken naar Ciudad Juarez en er zijn hoofdkwartier gevestigd. Hij stond voor het probleem hoe hij behalve zijn leger ook de door de oorlog geteisterde bevolking kon voeden, en hij vaardigde een decreet uit waarbij duizend stuks vee werden gevorderd van elke niet-geconfiskeerde hacienda in de streek. De meeste hacendados haalden berustend de schouders op en leverden het vee. Maar tot hen behoorde ook een Engelsman, William Benton, die in de Diaz-tijd een grote ranch had gekocht ten zuid-oosten van Ciudad Juarez. Hij had zijn bezit nog uitgebreid door dorps-terreinen te bemachtigen en ook boerenhuizen en mijnen, en hij was nu een multimiljonair. Hij was een Kiplingachtige, imperialistische figuur, bijzonder van-boven-af tegenover 'lagere rassen'; hij stofte op zijn Brit-zijn en hij beheerste zijn hele omgeving.

Villa's decreet maakte hem razend, hij weigerde het gevorderde vee te leveren en reisde naar Ciudad Juarez om Villa eens goed aan het verstand te brengen waar het op stond. Misschien zal men wel nooit precies weten wat er gebeurde toen hij tegenover Villa kwam te staan; de historici verschillen hierover van mening, maar dit schijnt wel vast te staan: tijdens het twistgesprek trok Benton zijn revolver, Villa's lijfwacht overmeesterde hem, hij kwam voor de krijgsraad en werd doodgeschoten.

De voorstanders van interventie hadden nu een martelaar. Benton werd een onschuldig slachtoffer van wanorde en anarchie genoemd, en in de V.S. gingen stemmen op om de Amerikaanse strijdkrachten prompt Mexico te laten binnenrukken teneinde te voorkomen dat zulke incidenten zich zouden herhalen. De Britten eisten, via het Amerikaanse State Department, ophelderingen, verontschuldigungen en schadeloosstelling. Carranza, aan wie de eisen werden overgebracht, antwoordde, dat elk betoog in deze kwestie via de gebruikelijke diplomatieke kanalen moest gaan. Nu zouden de Britten misschien gaan begrijpen, dat zij niet langer Huerta moesten steunen maar de Constitutionalistes. Amerikaanse bladen, onder aanvoering van William Randolph Hearst, die in het desbetreffende gebied enorme vee-ranches bezat, kwamen met bloedige verhalen over Villa's wreedheden. De ster van Carranza begon te rijzen.

Maar met Villa was het nog lang niet gedaan. Nadat hij zijn

hoofdkwartier had overgebracht naar de stad Chihuahua. Daar had hij steun van een man, die voortaan, met een wettelijke afkorting Pancho Villa's engel zou worden genoemd, genoemd Angeles. Angeles was eerst naar Nogales gegaan, waar het hoofdkwartier van Carranza gevestigd was, en hij was lid geweest van Carranza's kabinet; maar in de ontvoering van de opperste velhebber had men geen ophoop voor een man, die de vaak aristocratische deugden hooghield. Angeles' asexuele volkomen zijn ingetogen manieren en zijn scrupuleuze aard wekten meer wrok dan instemming. Toen het hem duidelijk was geworden dat men niet naar hem luisterde, dat zijn advies niet werd geïmplementeerd, dat Carranza altijd uitelachen zocht en degenen die hem geëerd, beseftte hij dat hij alleen maar een sta-in-de-weg was voor de persoonlijke ambities van mannen die hij had willen dienen in dienst van de gemeenschap, mannen voor wie de Revolutie was ontaard in een spel om hogere haandies. Evenals anderen die hem waren voorgegaan omdat ze miselijk werden van de stroom van serviliteit en zelfzucht in Nogales, reisde Angeles begin 1914 naar Chihuahua, waar hij de rechterhand werd van Villa: heel zijn geweldige kennis van militaire tactiek stelde hij ter beschikking van Villa.

In die oude Spaanse stad, met haar blanke koloniale architectuur en haar achtergrond van bruine woestijn en bruine getande bergen, voerde Villa een fors program van hervormingen uit: hij zette zijn soldaten aan het werk, gaf land aan de boeren, en bouwde scholen. Villa mocht dan geen intellectueel-gericht politiek benul hebben, hij droomde van een Mexico, dat vrij zou zijn van dwingelandij en economische uitbuiting. 'Grote visioenen,' zo zei hij eens, 'zijn op mijn hart geschilderd.' Vandaar dat een aantal van de nobelste figuren van Mexico zich om zijn hoofdkwartier schaarden.

In het zuiden bleven de Zapatistas vorderingen maken en land verdelen onder de boeren. Zij vormden eigenlijk nooit een echt leger; ze waren veeleer een opstandig volk, gebruikten het grootste deel van hun tijd om te ploegen en te oogsten, en namen de wapens slechts op om een aanval te weerstaan of om verder op te rukken. Zolang zij hun akkers in bezit hielden kon het hun bitter weinig schelen wie er in het Nationaal Paleis zat of zich President noemde. Hun enig doel was hun volk te bevrijden van de horigheid, die het sedert de verovering door Spanje had moeten verduren.

De grootgrondbezitters echter, die wisten te ontsnappen, noem-

den hen de belichaming van het bloedigste nihilisme en vergeleken hun aanvoerder met Attila. En onder de intellectuele stellingen waren er niet veel die de zin van het Zapatisme begrepen. Eén die dat wèl kon en die Zapata's geestelijke leidsman werd en tevens de grootste redenaar van de Revolutie, was Diaz Soto y Gama.

De beweging van Zapata was een gelijkmakings-beweging, maar zij werd niet gecompliceerd door persoonlijke hebzucht of eerbzucht. Zapata begeerde, net als Villa, niets voor zichzelf. De proclamaties, die ondertekend werden door deze ongeletterde boer, hadden hun weerga niet in klaarheid en begrip. Hij was oprecht als hij de persoonsverheerlijking van Carranza aan de kaak stelde; hij was oprecht als hij niet alleen aandrong op een nieuwe man in het Nationaal Paleis maar ook op een verandering van Mexico's sociaal-economische structuur.

Terwijl de Federales de ene nederlaag na de andere leden en het volk van Mexico schoksgewijs en anarchisch poogde zich van de kwalen te bevrijden die het land eeuwenlang hadden geteisterd, groeide in Amerikaanse kringen een eigengereide verontwaardiging bij het aanschouwen van die chaos in het nabuurland. Niet alleen waren Europeanen bezig de smeugste beleggings-hapjes te bemachtigen, maar de reeds bestaande Amerikaanse beleggingen droegen geen vrucht. Mijnen werden gesloten, plantages brachten niets meer op - want de arbeiders waren ten strijde getogen. En de spoorwegen, die dividenden hadden moeten uitkeren aan Amerikaanse aandeelhouders, vervoerden alleen maar troepen. De rassenwaan-senatoren uit het zuiden der V.S., de woordvoerders van de olie-industrie, de eigenaars van geweldige vee-ranches zoals Hearst - zij wilden niet langer wachten tot de Constitutionalistes de overwinning zouden hebben behaald; zij werden ongeduldig en verlangden dat de V.S. terstond Mexico zouden binnenrukken. De Republikeinse Senator Albert B. Fall, die later als minister van Binnenlandse Zaken een leidende figuur zou worden in het Teapot Dome schandaal, drong er in een rede in de Senaat op 9 maart 1914 op aan, dat de Amerikaanse regering onverwijld troepen naar Mexico zou sturen om het 'te Cubaniseren ter bescherming van de Amerikaanse belangen.'

Het voorwendsel voor interventie was gauw gevonden. De militaire autoriteiten van de haven Tampico, Mexico's voornaamste oliehaven, hadden medegedeeld, dat buitenlandse militairen geen toegang zouden krijgen tot de stad. Desondanks gingen een officier en zeven matrozen van het Amerikaanse oorlogsschip

Dolphin aan wal. Toen een Mexicaanse politie-patrouille hen aantrof werden zij in verzekerde bewaring gesteld, maar anderhalf uur later weer vrijgelaten met excuses van de plaatselijke commandant. Admiraal Mayo van de Amerikaanse flottielje was daarmee echter niet tevreden; hij eiste een saluut van 21 schoten voor de Amerikaanse vlag. En president Wilson in Washington gaf steun aan die onmogelijke eis; hier had men immers het voorwendsel voor interventie.

Huerta was woedend en stelde voor de zaak voor te leggen aan het Internationaal Hof in Den Haag. De Amerikaanse regering weigerde, en op 14 april kreeg de Atlantische Vloot der V.S. bevel, de Golf van Mexico binnen te varen. Een Amerikaanse Senator snoefde: 'We zijn nu op mars naar het Panamakanaal, en we gaan door tot we het bereikt hebben.'

Twee dagen later gaf Huerta machtiging tot de saluutschoten, mits de Amerikaanse strijdkrachten ze zouden beantwoorden. Natuurlijk weigerden de V.S. opnieuw, en ze noemden als uiterste datum voor de inwilliging van hun eis 19 april. Tegelijkertijd werden vijftig Amerikaanse oorlogsschepen met 22.775 man voor Tampico samengetrokken. De dag kwam en ging voorbij, en op de 20ste verklaarde president Wilson in het Congres dat Mexico's ernstig vergrijp tegen de V.S. gewapende interventie noodzakelijk maakte. De dag daarop keurde het Congres Wilsons besluit goed, en op het bericht dat een Duitse koopvaarder, de Ypiranga, op weg was naar de haven van Vera Cruz met, naar men aannam, een lading munitie, werd deze stad door Amerikaanse mariniers bezet. De Ypiranga wist de Amerikaanse patrouilleschepen te ontglippen, maar 230 bootwerkers, vissers en andere mensen van de haven sneuvelden bij hun tegenstand tegen de invasie-troepen; ook ongeveer 100 Amerikaanse mariniers verloren het leven. Op 27 april woei de Amerikaanse vlag boven de stad, en de bezetting werd voltooid onder leiding van generaal Funston die zich had onderscheiden bij het pacificeren van de Philippijnen. Maar de verovering van de havenstad had niet het beoogde gevolg.

Het was duidelijk dat de aanval op Huerta door de strijdkrachten der V.S. zijn val bezegelde en daarmee de triomf van het Constitutionalisme; maar de Mexicanen van alle groepen verzetten zich tegen de buitenlandse interventie. Carranza seinde naar het State Department een nadrukkelijk protest tegen 'de invasie van ons grondgebied' en de 'schending van de rechten waarop ons bestaan als vrije en onafhankelijke staat is gebaseerd'; en

Obregon pleitte voor een samengaan met Huerta en een onverwijld oorlogsverklaring aan de V.S.

Villa daarentegen beseftte volkomen, dat een oorlogsverklaring aan de V.S. deze alleen maar een excuus zou geven om het hele land te bezetten. Hij kantte zich dan ook tegen het hals-over-kop beginnen van een oorlog, en hij adviseerde Carranza voorzichtig te zijn, want 'Ik en mijn mannen hebben je gebracht waar je nu zit, hoog in de wolken; vergeet niet dat we je weer naar beneden kunnen halen'. Voor hem bleef het eerste doel: het land van Huerta te bevrijden.

Daar de Amerikanen wel begrepen, dat Carranza's sabelgerammel alleen voor binnenlands gebruik bestemd was en dat hij best een meegaand president zou zijn, bleven zij hem wapens leveren, maar ze handhaafden hun embargo tegenover de andere oorlogvoerenden, zoals Villa en Zapata. In die tijd werd de kloof tussen Villa en Carranza een openlijke breuk. Na een lange reeks irritaties had Villa het gezag van de opperbevelhebber openlijk aangetast. Hij was, net als Zapata, eindelijk gaan beseffen dat Obregon en Carranza er slechts op uit waren de macht in handen te krijgen na het uitschakelen van alle mededingers. Anderzijds kon Carranza maar niet begrijpen, dat Villa de waarheid sprak als hij telkens weer zei: 'Ik verlang er niet naar President te worden; het is een positie waarvoor ik de bekwaamheid mis, en dus begeer ik haar niet. De President moet een goed-onderlegd man zijn, die het land behoorlijk kan vertegenwoordigen. Dat zou ik niet kunnen, en ik wil het ook niet proberen.' Toch zag de opperbevelhebber een mededinger in hem.

Op 15 juni kwam Villa met een verklaring, waarin hij zijn functie van commandant van het noorden neerlegde en liet weten dat hij voortaan onafhankelijk zou opereren voor de pacificatie van Mexico, een grondwettige regering en economische hervormingen. Carranza's reactie was dat hij alle bevoorrading van Villa beëindigde, die met steenkool inclusief. Villa's strijdkrachten, die steevast het spits hadden afgebeten, waren nu geremd, maar de mannen van Obregon bleven uit het westen en die van Zapata uit het zuiden oprukken. De oorlog was uitgelopen op een wedloop naar de hoofdstad. En toen eenmaal de weg naar Mexico City openlag, was de oorlog in wezen ten einde.

Op 15 juli 1914 ging Huerta, na twee miljoen pesos uit de schatkist te hebben geroofd, op weg naar Vera Cruz en Europa. Op 10 augustus gaf het garnizoen van de hoofdstad zich over, en vijf dagen later deed Obregon er zijn zegevierende intocht. Zapa-

ta, die het geheel met Villa eens was, weigerde samen met de overwinnaars de stad binnen te trekken en keerde met zijn mannen naar de bergen terug.

Na Huerta's vlucht restte de tegenstelling tussen de twee groepen Constitutionalistes. Zij zouden nog een jaar lang strijden om de hegemonie, want noch Villa noch Zapata liet zich omkopen of verleiden, vleien of bedotten om Carranza te steunen. Obregon probeerde zogenaamd te bemiddelen, maar in werkelijkheid tijd te winnen terwijl de Carranzistas zich reorganiseerden, en hij reisde naar Chihuahua om met de guerilla-generaal te confereren. Villa, die maar al te goed wist dat Obregon en Carranza allebei lak hadden aan Mexico's kwalen, verraders waren van de revolutie en slechts uit waren op macht, liet Obregon arresteren en veroordeelde hem ter dood. Hij werd ervan afgebracht door een aantal van zijn aanhangers, die betoogden dat het doodschieten van Obregon alleen-maar zou leiden tot een nog feller burgerstrijd; en zo bleef Obregon in leven.

Men werd het erover eens - zij het met een tegenstribbelende Carranza - dat de kwestie wie president van Mexico moest worden niet kon worden beslist door de leiders van de twee groepen alleen, en daarom werd besloten een congres te beleggen, waar al diegenen, die een actief aandeel hadden gehad in de revolutie, vertegenwoordigd zouden zijn. De conventie werd in oktober 1914 gehouden in Aguascalientes, en daar werd besloten, dat een nul, Eulalio Gitierrez genaamd, als voorlopig president zou optreden. Villa dacht, ten onrechte, dat hij en Carranza de grootste struikelblokken voor de vrede waren, en hij bood aan zelfmoord te plegen als Carranza het ook zou doen. Gelukkig weigerde Carranza. Het werd wel duidelijk, dat het enige resultaat van het congres zou zijn, dat de twee groepen zich duidelijker gingen aftekenen. Obregon deelde mee, dat hij Carranza bleef steunen, en Villa zou met Zapata tegen de andere twee blijven strijden.

Carranza, die beseftte dat zijn positie in de hoofdstad hachelijk was, vertrok naar Vera Cruz. Zapata's mannen bezetten Mexico City, en tot verbazing van de inwoners die altijd te horen hadden gekregen dat het buitensporig wrede bandieten waren, bleken de Zapatistas de ordelievendste van alle revolutionaire legers. Villa's mannen kwamen opzetten uit het noorden, en de twee centauren, de zware roodharige charro uit het noorden en de tengere bruine charro uit het zuiden, ontmoetten elkander voor het eerst in de tuinen van Xochimilco. Een paar uur later

deden de twee leiders, teugel aan teugel, aan het hoofd van hun 60.000 man, hun triomfantelijke intocht door de hoofdstraten. Het zou toen een koud kunstje zijn geweest, hetzij voor Villa hetzij voor Zapata, zich tot dictator uit te roepen of een van hun onderhorigen zoals Angeles president te maken. Maar geen hunner was op een hoge functie uit. Dit was misschien wel een van hun grootste zwakheden: zij beschikten niet over een figuur, een partij, of zelfs maar een groep om het bewind over te nemen. Daar het Villa, wiens wapen-toevoer was afgesneden, en Zapata, die nooit een kogel of geweer of peso had bezeten die hij niet op de vijand veroverd had, aan gevechtskracht ontbrak, moesten zij na verscheiden dagen de stad prijsgeven. Obregon, die versterkt was met nieuwe modernere wapens uit de V.S., kon eind januari 1915 de hoofdstad weer in handen krijgen.

De wereldoorlog woedde nu al een half jaar, en Obregon, die de gang van zaken goed had gevolgd, had daarvan veel geleerd. Hij had de waarde begrepen van artilleristische voorbereiding, diepe sterke loopgraven, machinegeweren en prikkeldraad, en hij ging daar gebruik van maken in zijn strijd tegen Villa. Villa's gevechtsmethoden daarentegen waren verouderd. Onstuimigheid, dристheid, bewegings-snelheid, frontale aanvallen, tactische improvisaties op het slagveld, persoonlijk leiderschap, ongelooflijke dapperheid - het waren allemaal eigenschappen die Villa de ene overwinning na de andere hadden doen behalen; maar thans waren het juist de eigenschappen die tot zijn nederlaag zouden leiden. In enkele weken tijds zouden de grootste veldslagen worden uitgevochten die ooit hadden plaatsgevonden op Mexico's geteisterde bodem. Het kwam erop neer, dat Villa's stoere ruiters werden verslagen door betere uitrusting en organisatie, gebezigd in de modernere trant van Alvaro Obregon. Midden april was de ruggegraat van Villa's leger gebroken.

Maar Villa weigerde zich gewonnen te geven. Hij besloot naar Sonora te trekken om zich aan te sluiten bij de guerilla-strijder Maytorena, die nog stand hield tegen de door Calles aangevoerde Carrancistas. Het werd een epische en tragische mars, in hartje winter door de hoge sierras van het westen. Het begon meteen al met een ramp. Ongewoon zware regenval in het voorgebergte en vroege sneeuwval in de hogere bergketens hadden de beken in wilde bergstromen veranderd. Elke paar mijl moesten de mannen en paarden en affuiten zich een weg banen door woeststromende wateren, en eindelijk liepen zij vast bij de Rio Ascension. Die barrière zou een hoge prijs van hen vergen.

Villa's trouwe Fierro, een onversaagd man, besloot het terrein stroomopwaarts te verkennen om te zien of daar een betere oversteekplaats te vinden was. Toen hij dacht dat het hem gelukt was, stortte hij zich te paard in de rivier; het zag ernaar uit dat hij veilig de overkant zou bereiken, maar eensklaps kwam hij in een diepe geul terecht en man en paard werden meege-sleurd. Zwaar beladen met patroongordels en revolvers kon Fierro niet op tegen de stroom. Langs de oever snellend poogden soldaten de worstelende, zinkende paard-en-ruiter met behulp van lasso's te redden. Maar zij konden hem niet meer bereiken. Fierro werd overspoeld, kwam een eind verder weer even boven, hotste voort van rots naar rots tot hij uit het gezicht verdween.

Te langen leste trok het leger toch door de bergen van Sonora, en Villa kreeg inderdaad contact met Maytorena. Het zou niet baten. Obregon had vergunning gekregen om via de V.S. versterkingen naar Calles te sturen, en door die geweldige overmacht aan mannen en materiaal werd Villa wederom verslagen. Hij was gedwongen naar Chihuahua terug te keren, terwijl Maytorena in ballingschap ging.

In zijn eigen bergen en woestijnen en temidden van zijn eigen mensen, was Villa nog altijd onoverwinnelijk. Beschermd als hij werd door de boeren, en bekend als hij was met elk pad en elke schuilplaats in de streek, lukte het niet hem te pakken te krijgen. Maar aan zijn loopbaan als nationaal leider was een eind gekomen. En toch, zolang hij leefde waren er mensen die hem vereerden en mensen die hem bleven vrezen.

De toestand van de Mexicaanse economie, en met name van de industrie, bleef intussen erbarmelijk. Mijnen, smelterijen, spoorwegen, olievelden functioneerden niet en leverden dus uiteraard ook geen baten op. De goudwinning was, vergeleken bij 1910, sterk geslonken, die van koper bedroeg minder dan de helft, die van zilver een derde, van zink de helft, van lood nog geen tiende. Er moest iets aan gedaan worden, en de voorstanders van interventie meenden dat zij wel wisten wat de oplossing was: het hele land bezetten. Daar kwam nog bij, dat Carranza zich niet gedroeg zoals men van hem had verwacht. Het was eindelijk tot hem doorgedrongen dat de politieke revolte was omgeslagen in een sociale revolutie, en hij ging een poging doen om aanhang te winnen onder het volk. Decreten en proclamaties, die de indruk moesten wekken dat hij van plan was het grootgrondbezit te verdelen, de macht van de kerk te beknotten en de buiten-

landse exploitanten van 's lands natuurlijke rijkdommen fors aan te pakken, stroomden uit zijn pen. Dat maakte hem bepaald niet populair bij Mexico's noordelijke burenen. Opnieuw balde oud-president Theodore Roosevelt zijn vuisten en riep hij luidkeels om interventie; en opnieuw zou hij in de Senaat weerklank vinden bij mensen als Henry Cabot Lodge en Albert B. Fall, die Amerika's grens naar Panama wilden verleggen. Ditmaal kregen de interventie-mensen er een bondgenoot bij - kardinaal Gibbons, leider van de Katholieke kerk in de V.S., gaf hun zijn steun.

En weer moest er een voorwendsel worden gevonden.

Carranza was niet zo gevaarlijk. Door een beetje meer pressie kon hij worden getemd. Villa en Zapata vormden het probleem. Naarmate de Revolutie vorderingen maakte hadden zij niet alleen onwrikbaar vastgehouden aan hun idealen, maar zij waren verder gekomen in hun denken, zij waren gaan beseffen dat alle offers vergeefs zouden zijn als de sociaal-economische structuur van hun gemartelde land niet grondig zou worden herzien. Een spoorwegdirectie in de V.S. bood Villa een miljoen dollar als hij de strijd voor zulk een herziening zou staken en in ballingschap zou gaan. Hij sloeg het aanbod van de hand.

Op 9 maart 1916 werd op het stadje Columbus in New Mexico een strooptocht uitgevoerd door een bende, waarvan men aannam dat zij uit Villistas bestond. Terstond ging de kreet op, dat er troepen over de grens moesten worden gestuurd. Maar ook begonnen meteen geruchten de ronde te doen. Velen vonden het maar bijzonder geheimzinnig - zo'n raid op een stadje op Amerikaans gebied.

John Lind beweerde later, dat men hier te maken had met een complot van Amerikaanse oliebelangen, en de journalist Lincoln Steffens schreef dat president Wilson wel wist dat de 'Villistische aanval' een foef was. Op 11 maart kon men in het hoofdartikel van de Christian Science Monitor lezen: 'Het is wel duidelijk, dat de bedoeling van de raid in New Mexico was, interventie door de V.S. uit te lokken.'

Edgcumb Pinchon uitte in zijn boek Viva Villa! de mening dat de aanval beraamd was om de regering der V.S. tot interventie in Mexico te nopen. Hij stelde vragen:

'Waarom kwamen er naar dat armzalige woestijn-dorp, 60 km van de dichtstbijzijnde stad, een week vóór de raid een stel kwieke heren in keurige New Yorkse kledij? Wat hadden zij er te maken? Hoe kwam het, dat de raid werd uitgevoerd prompt nadat een deel van het garnizoen was teruggetrokken en slechts

één officier, een luitenant, dienst had in het kamp ten Z.O. van de plaats? Waarom schoten de aanvallers, naar het schijnt wel 400 man sterk en stellig wel in staat een bloedbad aan te richten, voortdurend in de lucht, en bepaalden zij zich in de drie uur dat zij de plaats bezet hielden tot wat geplunder, en maakten zij niet méér doden en gewonden dan onvermijdelijk zou zijn geweest ook als zij opdracht hadden net te doen alsof? Men weet, dat het de gewoonte van Mexicaanse soldaten is, er met een strijdkreet op los te gaan en dan verder hun adem te sparen voor wat er gebeuren moet; waarom riepen dan de aanvallers drie uur achtereen op één dreun Viva Villa, Viva Villa?

Ook deze vraag kan gesteld worden: Waarom arriveerde George L. Seese, correspondent van Associated Press, enige dagen vóór de raid in Columbus, en waarom probeerde hij een paar uur vóór de raid de medewerking te krijgen van een speciale telegrafist?

Toch zou die raid, naar men beweerde door Pancho Villa zelf geleid, de interventie moeten rechtvaardigen. Wilsons regering besefte al verscheiden maanden, dat het er nu van komen moest, want 1916 was een verkiezingsjaar, en haar tegenstanders beschuldigden haar van te veel lankmoedigheid jegens de vijanden van de V.S. Door de pers opgejut begon het publiek om interventie te schreeuwen. Men moest nu wel.

Op 15 maart 1916 rukten 12.000 man troepen onder generaal Pershing Mexico binnen. Pershing had van president Wilson de opdracht gekregen, Villa dood of levend in handen te krijgen. Hij beschikte over cavalerie, artillerie en vliegtuigen. Het zou hem niet baten. De expeditie zou uitlopen op een volledig fiasco van de Amerikaanse strijdmacht. Elf maanden later, op 5 februari 1917 moesten de troepen der V.S., na de Amerikaanse belastingbetalers ruim 130 miljoen dollar te hebben gekost, onverrichter zake huistoe. Het enige resultaat van die dure invasie was, dat Villa populairder dan ooit was bij de Mexicaanse volks-massa.

Terwijl de troepen van Carranza, samen met de Amerikanen, op Villa joegen, zat Pablo Gonzalez Zapata achterna. Gonzalez handhaafde zijn reputatie, dat hij nooit een veldslag had gewonnen, maar hij probeerde het goed te maken door terreur-acties. In zijn 'eigen' bergen was Zapata net zo onoverwinnelijk als Villa. Daarom hoopte Gonzalez dat hij de leider uit Morelos en zijn aanhang door uithongering tot overgave zou kunnen dwingen. Drie jaar lang teisterden de Carrancistas de staat Morelos; zij plunderden en vernielden, zij staken boerderijen in brand,

verwoestten plantages en gapten stelselmatig elk voorwerp van waarde. In dat laatste evenaarden zij de ambtenarij van het staatshoofd, president Carranza zelf. Er kwam een nieuw werkwoord in gebruik: Carrancear oftewel stelen, want dat was de voornaamste activiteit van het staatsapparaat. Protserig en onbekwaam leidde Carranza een bewind, dat de geschiedenis zou ingaan als een van de meest-corrupte die Mexico ooit had gekend.

Terwijl Pershing op Villa joeg had Carranza in de herfst van 1916 de verkiezing gelast van een congres dat wijzigingen zou moeten aanbrengen in de grondwet. Zijn voornaamste opzet hierbij was, de macht van de president te vergroten; zijn aanbevelingen bevatten slechts een paar vage verwijzingen naar sociaal-economische hervormingen. Deels was het zijn bedoeling dat zijn naam, net als die van Benito Juarez, de geschiedenis zou ingaan in verband met een reeks wetten, anderdeels was hij erop uit zijn dictatoriale ambities te legaliseren.

Al diegenen, die geen aanhangers waren van de president, werden geweerd uit de grondwetgevende vergadering, die in december te Querétaro bijeenkwam, en bij ontstentenis van Zapatistas of Villistas zag het ernaar uit, dat Carranza zijn zin zou krijgen. Onder de gedelegeerden was echter ook een radicale groep, die geïnspireerd werd door Andres Molina Enriquez, de geestelijke vader van de landbouw-hervorming, en die werd geleid door generaal Francisco Mugica; en achter Mugica stond Alvaro Obregon, die begrepen had uit welke hoek de wind zou waaien. Op het congres werd een grondwet opgesteld. De belangrijkste artikelen waren art. 27, waarin stond dat Mexico's land en water eigendom zijn van het Mexicaanse volk en dat noch de kerk noch buitenlanders grond mogen bezitten, verkrijgen of beheren; en art. 123, dat het recht der arbeiders op een aandeel in de industrie-winsten vastlegt, benevens het stakingsrecht.

Na zeven jaar bloedvergieten had het volk van Mexico, welks Revolutie was uitgebroken toen de tsaar nog een levende werkelijkheid was, een overwinning behaald. Zijn Revolutie, de eerste van de 20ste eeuw, had een grondwet geschapen - schepping van een volk dat in meerderheid niet kon lezen of schrijven - die verreweg de meest democratische grondwet was der toenmalige wereld. De Mexicanen hadden hun Magna Charta.

Zeker, net als de grondwetten van 1824 en 1857 was dit meer een proclamatie van verlangens dan van feiten; maar anders dan de vorige belofde zij niet slechts een vertegenwoordigend stel-

sel en waarborgen voor burgerlijke vrijheden, maar bovendien concrete economische hervormingen, die strookten met de behoeften van het Mexicaanse volk.

Carranza accepteerde de hervormings-artikelen die uit het congres naar boven waren gekomen, maar hij was niet van plan er uitvoering aan te geven. Na zijn officiële inauguratie in maart 1917 negeerde hij alle beloften die hem tijdens de burgeroorlog waren afgedwongen, en hij bleef Mexico bestieren in de trant van een senator van Porfirio Diaz.

Omdat de belofte 'land voor de boeren' een belofte bleef en de industrie-arbeiders net zo bedrogen werden, bleef de burgeroorlog smeulen. Aanhangers van Villa en Zapata werden doodgeschoten, en de twee boerenleiders bleven in de bergen hun mannen leiden.

Zapata, op wiens hoofd een prijs van 50.000 pesos was gezet, slaagde er tot april 1919 in aan gevangenneming te ontsnappen. Maar ten slotte bewerkte bedrog wat met de wapens niet kon worden verricht. Jesús Guajardo, een kolonel van het leger van Pablo Gonzalez, liet de leider van het Bevrijdingsleger van het Zuiden weten, dat hij en zijn regiment het regeringsleger in de steek wilden laten en zich bij hem aansluiten. Om te bewijzen dat hij het meende, viel Guajardo een andere afdeling regeringstroepen aan, nam hen gevangen en liet hen doodschieten. Zapata liet zich hierdoor overtuigen en ging accoord met een ontmoeting. Toen hij in het hoofdkwartier van Guajardo kwam, presenteerden de soldaten van het regeringsleger het geweer, terwijl de boerenleider met klein escorte langsreed. Toen losten zij een salvo op het groepje ruiters, en Zapata de onoverwinnelijke was dood. Men wierp het lijk over de rug van een muilnier en stelde het ten toon in Cuautla, de hoofdstad van Morelos, om de mensen te laten zien dat hun leider dood was. De meesten wilden het niet geloven.

Tijdens het presidentschap van Carranza ging Mexico weer het gewone leven onder een dictatuur leiden. De industrie herleefde, maar de lonen waren nog lager dan onder Diaz. 's Lands bevolking was sinds 1910 met 1¼ miljoen gedaald. Er zou wel rust in Mexico zijn, maar het was de rust van de dictatuur.

In 1919 ging een aantal reactionaire arbeidersleiders van de Confederación Regional Obrera Mexicana in de politiek en organiseerde een Mexicaanse Partij van de Arbeid. Zij wilden steun geven aan Obregons candidatuur voor het presidentschap. Maar Carranza was niet van plan de macht prijs te geven, en hij dacht

aan een ledepop als president, Ignacio Bonillas. In april 1920 liepen de Obregonistas te wapen om de candidatuur van hun leider te steunen, en weldra beseft Carranza dat het met hem gedaan was. Hij vulde zijn koffers met zowat 5 miljoen pesos aan goud en zilver, en trok naar Vera Cruz om door te reizen naar Europa. Een paar dagen later werd hij door een paar van zijn eigen mensen doodgeschoten bij het dorp Tlaxcalantongo. Obregon zou nu aan de beurt zijn om het land van adelaar en slang te bestieren.

Intussen had Villa beloofd de wapens neer te leggen; hij kocht met het geld dat de regering hem nog schuldig was een ranch in Durango. De nog resterende Zapatistas verklaarden zich ook bereid de strijd te staken, mits zij de door hen bezette gronden definitief in eigendom kregen; en zo werd de staat Morelos het eerste stuk Mexico, waar landhervorming een feit werd.

Nadat Obregon in november 1920 officieel het presidentschap had aanvaard, zou er in Mexico weer vrede heersen, en het land zou meer vrijwel-één zijn dan ooit tevoren. Maar het was altijd nog geen democratie - noch politiek noch economisch. In de zomer van 1923 was er weer een presidentsverkiezing in zicht, en Obregon had uitgemaakt wie hem moest opvolgen: zijn oude kameraad Plutarco Elias Calles. Via hem hoopte Obregon zijn greep op het Mexicaanse leven te kunnen handhaven.

Op 20 juli 1923 werd Pancho Villa onverhoeds vermoord. Het was bekend, dat hij tegen een presidentschap van Calles was, en Obregon vreesde dat hij actief oppositie ertegen zou voeren. Toen Villa op weg was naar een oude vriend, bij wiens zoontje hij peet zou staan, viel hij met twee anderen in een hinderlaag, terwijl hij in een oude auto door de straten van Parral reed. Obregon, die jaren tevoren door Villa had kunnen worden uitgeschakeld, had hem laten vermoorden.

Het einde van alle burgerstrijd was nu gekomen. Diaz was de ballingschap in gejaagd, Madero was vermoord, Huerta was gestorven in een buitenlandse gevangenis, Carranza was door zijn eigen mensen doodgeschoten. Ook Jesus Guajardo en Alvaro Obregon, de moordenaars van Zapata en Villa, zouden worden vermoord. Maar Emiliano Zapata en Pancho Villa zouden nimmer sterven; zij zouden voortleven in hart en ziel van de Mexicanen.

Zapata, een levensgenieter, altijd met een dikke zwarte sigaar en altijd met smaak zijn pulque drinkend, zou een legende worden. Velen wilden geloven, dat hij nog altijd door de bergen reed op

zijn witte paard, altijd paraat om de boeren te hulp te komen als zij hem nodig hadden. En Pancho Villa, geheelonthouder en niet-roker, zou onder een simpele grijze grafsteen liggen, bij zijn dood gevreesd als bij zijn leven, door elke Mexicaanse regering, en vereerd door de armen.

Beiden stierven lang voordat hun volk datgene had verwezenlijkt waarvoor zij en hun mannen zo lang hadden gevochten, maar hun streven en hun ideaal zouden deel blijven uitmaken van het bewustzijn niet alleen van Mexico maar van heel Latijns Amerika. Zij hebben een onvergankelijke bijdrage geleverd tot de geschiedenis van alle landen bezuiden de Rio Bravo.

INHOUD

Voorwoord	5
Inleiding	6
Toussaint L'Ouverture	16
Californië en twee Mexicanen	40
Joaquin Murietta	44
Benito Juarez	64
Porfirio Diaz	98
José Julian Marti	126
Pancho Villa en Emiliano Zapata	148